T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KALIPLAŞMIŞ EKSİLTİLİ YAPILAR

Tezi Hazırlayan
Umay ÇAKIR

Tezi Yöneten
Prof.Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Temmuz 2007

KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KALIPLAŞMIŞ EKSİLTİLİ YAPILAR

Tezi Hazırlayan
Umay ÇAKIR

Tezi Yöneten
Prof.Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Temmuz 2007

KAYSERİ

Prof.Dr. Mustafa ARGUNŞAH danışmanlığında Umay ÇAKIR tarafından hazırlanan "Türkiye Türkçesinde Kalıplaşmış Eksiltili Yapılar adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

10 / 08 / 2007

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH .....

Üye : Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN .....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Müntaz SARIÇİÇEK .....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 16.08.2007 tarih ve 22 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

T.C. ERCİYES ÜNİVERSİTESİ 1923 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmamızın konusu “Türkiye Türkçesinde Kalıplaşmış Eksiltili Yapılar”dır. Bizi bu konuda çalışma yapmaya yönelten başlıca sebep, günlük konuşma diline büyük oranda hâkim olan eksilti konusunda yapılan çalışmaların azlığı ve konunun genellikle cümle düzeyinde ele alınıyor olmasıdır. Hâlbuki elimizdeki malzemeler eksiltinin dile büyük oranda hâkim olduğunu çok şaşırtıcı bir biçimde göstermekte ve günümüz dilbilim çalışmalarında mutlaka ele alınması gereken bir konu olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan kalıplaşmış eksiltili yapıları inceleyen bu çalışmanın amacı, Türkçede eksiltinin hangi sebeplerle ne şekilde ortaya çıktığını ve Türkçede ne oranda yaygın olduğunu ortaya koymaktır.

Çalışmamızın eksilti konusunda yapılan diğer çalışmalardan farkı bizim *kalıplaşmış eksiltili yapılar* üzerinde inceleme yapmış olmamızdır. Çalışmamız boyunca elde ettiğimiz malzeme bize bu türden yapıların özellikle de konuşma dilinde sıkça kullanılmakta olduğunu ve sayısal bakımdan hiç de azımsanmayacak çoğunlukta olduğunu gösterdi.

Bu çalışmada bir giriş, bir inceleme ve bir de sonuç bölümü bulunmaktadır. Giriş bölümünde eksilti, kalıplaşmış eksilti, eksiltinin meydana geliş sebepleri, eksiltinin meydana geldiği yerler ve eksiltiye rağmen iletişimin nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi verdik. İnceleme bölümünde taradığımız malzemeyi özelliklerine göre sınıflandırıldıktan sonra her örnekte eksiltinin meydana geldiği yeri gösterdik ve örneklerin anlamları verdik. Ayrıca her grubun başında orada meydana gelen eksilti ile ilgili aydınlatıcı bilgi vermeye çalıştık. Sonuç bölümünde, inceleme sonucunda ortaya çıkan genel özellikleri anlatıp kendi düşüncelerimizi ve önerilerimizi dile getirdik

Çalışmamamızda elde ettiğimiz malzemeyi 21 başlık altında sınıflandırıp sıraladık. Bu başlıklardan sadece "Atasözleri ve Deyimler" kısmını kendi içinde eksiltinin meydana geldiği yer bakımından sınıflandırarak inceledik. Elimizdeki malzemenin sayı bakımından çok oluşu buna imkân verdi. Diğer başlıklarda ise malzemenin sayıca az olması nedeniyle örnekleri sadece alfabetik sıraya göre dizdik ve her birinin altında eksiltinin meydana geldiği yeri tek tek belirttik.

Çalışmamızda elimizdeki malzemeyi sıralarken şu üç yolu takip ettik: Birinci sırada örneğimizin orijinal şeklini yani günlük konuşma dilinde kullandığımız şeklini koyu puntolarla; ikinci sırada örneğin eksiltiye uğrayan yerlerini köşeli parantez içinde dikkat çekmesi açısından yine koyu punto ile üçüncü sırada ise örneğin anlamını italik harflerle verdik. "Deyim ve Atasözleri" dışındaki bölümlerde dördüncü olarak eksiltinin meydana geldiği yerleri E.M.G. Y. kısaltmasıyla tek tek belirttik. Bazen bir örnek iki gruba birden dâhil olduğunda oklarla birbirine göndermeler yaptık. Örneğin bir örnek hem terim hem alıntı kelimeler grubuna girmişse her iki grupta da birbirine göndermeler yaptık.

Çalışmamızda sıraladığımız örneklerin anlamlarını verirken TDK'nin 2005 tarihli son Türkçe Sözlük'ünü esas aldık. Atasözleri ve deyimlerin anlamlarını verirken çeşitli atasözü ve deyimler sözlüklerinden yararlandık. Örneklerimizin çoğunluğunu günlük konuşma dilinde kullandığımız kalıp ifadeler oluşturduğu için anlamlar genellikle tarafımızdan verildi.

Çalışmamızda bazı sesteş örnekler yer aldı ve bunlar farklı grupta olmalarına rağmen sesteş oldukları için ve bir anlam karışıklığına yer vermemek amacıyla bunlarda birbirlerine göndermeler yaptık. Ayrıca bazen bir örneğin aynı anlama gelen fakat değişik ya da sesteş kelimelerden oluşan başka şekillerine rastladık. Bu tür örneklerde ya sesteş kelimelerin arasına ya da aynı anlama gelen ancak farklı kelimelerle karşımıza çıkan iki örneğin arasına eğik çizgi koyduk. Bunun gibi bazen bir örnek de değişik şahıs ekleriyle karşımıza çıkabilmektedir. Bu yüzden o örnekteki karşımıza çıkabilecek bütün şahısları yine aralarına eğik çizgi koyarak gösterdik.

Elde ettiğimiz kalıplaşmış ifadelerin bir kısmında bazı yerler değişken olabilmektedir. Biz değişken olan bu kısımları köşeli parantez içinde üç nokta ile gösterdik.

Bazı edebî türleri, özdeyişleri, atasözlerini ve deyimleri de kalıplaşmış yapılar olarak değerlendirip çalışmamızın içine dâhil ettik. Çünkü bunlar üzerinde değişim yapamadığımız (anonim türküler hariç), noktası ve virgülü ile bile oynayamadığımız, bu yüzden de kalıplaşmış olarak değerlendirdiğimiz yapılardır.

Biz bu çalışmamızda verdiğimiz örneklerle eksiltinin dildeki hâkimiyetini ve eksiltiye rağmen iletişimin özellikle de kalıplaşmanın etkisiyle ne kadar kolay sağlandığını vurgulamak istiyoruz. Çalışmamızın bütünü incelendiğinde bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Çalışmamız boyunca karşılaştığımız güçlüklerde bilgi ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Umay ÇAKIR

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KALIPLAŞMIŞ EKSİLTİLİ YAPILAR

Umay ÇAKIR

ÖZET

Eksilti, başta en az çaba harcama kanunu gelmek üzere çeşitli sebeplerden kaynaklanan cümlede, cümlenin ögelerinde kelimede, kelime gruplarında, eklerde ve seslerde meydana gelen bir dil olayıdır. Kalıplaşmış eksilti ise özellikle konuşma dilinde sıkça kullandığımız bazı kalıp ifadelerde meydana gelen eksilti biçimidir. Kalıplaşma ve eksiltinin bir araya geldiklerinde gerek yapı gerekse anlam bakımından birbirlerini tamamlayıcı ve destekleyici bir görev üstlendikleri görülmektedir. Elde ettiğimiz malzeme kalıplaşmış eksiltili ifadelerin Türkçede çok büyük oranda yer aldığını ortaya koymakta ve Türkçenin farklı bir boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Kişilerin dili iyi bilmesi, kalıplaşma, kullanım sıklığı ve eksiltili ifadenin tamamlanabilir nitelikte olması kişiler arasında eksiltiye rağmen iletişimi sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Eksilti, Kalıplaşma, Kalıplaşmış Eksilti, İletişim, Kullanım Sıklığı.*

STEREOTYPED ELLIPTICAL STRUCTURES IN TURKEY TURKISH

Umay ÇAKIR

ABSTRACT

Elliptic, is a language event that occurs in words, sentences, word groups, attachments, sounds and comes from several reasons, with a leading reason of making least effort. Stereotyped Elliptic Structure is a type of elliptic that is mostly used in speaking language. When stereotype and elliptic comes together, they both have complementary and supportive structures and meanings. The material we get clearly shows that, stereotyped elliptic takes significant place in Turkish and reveals an unknown dimension of Turkish. Communication between people has always been easy, while people knows language perfectly, stereotyping, how often elliptic is used, and completability of elliptic, despite the use of elliptic.

Key Words: *Ellipticss, Stereotyped, Stereotyped Elliptics, Communication, Usage Frequency.*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	IV
YABANCI DİLDE ÖZET	IV
KISALTMALAR	VIII
0. GİRİŞ	1
0.1. Eksilti Nedir?	1
0.2. Kalıplaşmış Eksilti Nedir?	5
0.3. Eksiltinin Meydana Geliş Sebepleri Nelerdir?	6
0.4. Eksiltinin Meydana Geldiği Yerler	7
0.5. Eksiltiye Rağmen İletişim Nasıl Gerçekleşmektedir?	7
İNCELEME	9
1. Atasözleri ve Deyimlerde Eksilti	10
1.1. Cümlenin Ögelerinde Meydana Gelen Eksilti	10
1.1.1. Öznede Meydana Gelen Eksilti	10
1.1.2. Yer Tamlayıcısında Meydana Gelen Eksilti	13
1.1.3. Zarf Tümlecinde Meydana Gelen Eksilti	15
1.1.4. Nesnede Meydana Gelen Eksilti	15
1.1.5. Yüklemde Meydana Gelen Eksilti	20
1.1.5.1. Basit Cümlenin Yükleminde Meydana Gelen Eksilti	20
1.1.5.2. Sıralı Cümlenin İlk Yükleminde Meydana Gelen Eksilti	22
1.1.5.3. Sıralı Cümlenin İkinci Yükleminde Meydana Gelen Eksilti	24
1.1.5.4. Sıralı Cümlenin Her İki Yükleminde Meydana Gelen Eksilti	28
1.1.6. Cümlede Birden Fazla Ögede Meydana Gelen Eksilti	32
1.1.7. Doldurma	39
1.2. Kelime Grubu Düzeyinde Meydana Gelen Eksilti	43
1.2.1. Bağlama Gruplarında Meydana Gelen Eksilti	43

1.2.2. Edat Gruplarında Meydana Gelen Eksilti 45
1.2.3. Birleşik Fiil Gruplarında Meydana Gelen Eksilti 48
1.2.4. Tamlamalarda Meydana Gelen Eksilti 49
1.2.4.1. İsim Tamlamalarında Meydana Gelen Eksilti 49
1.2.4.1.1. Belirtili İsim Tamlamalarında Meydana Gelen Eksilti 49
1.2.4.1.2. Belirtisiz İsim Tamlamalarında Meydana Gelen Eksilti 52
1.2.4.2. Sıfat Tamlamalarında Meydana Gelen Eksilti 52
1.3. Ek Düzeyinde Meydana Gelen Eksilti 53
1.3.1. Bildirme ve Kuvvetlendirme Eklerinde Meydana Gelen Eksilti 53
1.3.2. İlgi Eklerinde Meydana Gelen Eksilti 57
1.3.3. Şahıs Eklerinde Meydana Gelen Eksilti 57
1.3.4. Durum Eklerinde Meydana Gelen Eksilti 57
2. Alay-Şaka İfadelerinde Eksilti 58
3. Dua-İyi Dilek İfadelerinde Eksilti 61
4. Beddualarda Eksilti 74
5. Azar-Sövgü-Hakaret ve Kaba İfadelerde Eksilti 78
6. Ünlem İfadelerinde Eksilti 82
7. Nezaket İfadelerinde Eksilti 89
8. Yeminlerde Eksilti 92
9. Selamlama-Esenleme İfadelerinde Eksilti 93
10. Kutlama-Tebrik İfadelerinde Eksilti 96
11. Uğurlama-Vedalaşma İfadelerinde Eksilti 96
12. Özdeyişlerde Eksilti 97
13. Soru İfadelerinde Eksilti 98
14. Alıntı Kelimelerde Eksilti 100
15. Türkçe Kelimelerdeki Seslerde Meydana Gelen Eksilti 107
16. Terimlerde Eksilti 108
17. Uyarı ve Bilgi İfadelerinde Eksilti 116
18. İlan ve Reklâmlarda Eksilti 118
19. Sloganlarda Eksilti 119
20. Emir İfadelerinde Eksilti 121
21. Adlarda Eksilti 122
21.1.İnsan Adlarında Eksilti 122

21.2. Kurum adlarında Eksilti 124
21.3. Eşya Adlarında Eksilti 125
21.4. Yemek Adlarında Eksilti 125
21.5. Yer Adlarında Eksilti 127
21.6. Birleşik Adlarda Eksilti 128
22. Edebî Türlerde Eksilti 135
22.1. Bilmecelerde Eksilti 136
22.2. Şiirlerde Eksilti 131
22.3 Türkülerde Eksilti 133

SONUÇ VE ÖNERİLER 134
KAYNAKÇA 137
ÖZGEÇMİŞ 139

KISALTMALAR

alay	**:** alay yollu
Ar.	**:** Arapça
argo	**:** argo söz
ask.	**:** askerlik
bot.	**:** botanik
dbl.	**:** dilbilgisi
d.b.	**:** dil bilimi
E.M.G.S.	**:** eksiltinin meydana geliş sebebi
E.M.G.Y.	**:** eksiltinin meydana geldiği yer
ekon.	**:** ekonomi
esk.	**:** eskimiş
den.	**:** denizcilik
Far.	**:** Farsça
Fr.	**:** Fransızca
hkr.	**:** hakaret yollu
hlk.	**:** halk ağzında
huk.	**:** hukuk
İng.	**:** İngilizce
İt.	**:** İtalyanca
kaba	**:** kaba konuşmada
mec.	**:** mecaz
mim.	**:** mimarlık
müz.	**:** müzik
sp.	**:** spor
şaka	**:** şaka yollu
tar.	**:** tarih

tic.	**:** ticaret
tkz.	**:** teklifsiz konuşmada
ünl.	**:** ünlem
vb.	**:** ve benzerleri
zool.	**:** zooloji
1.T.Ş.	**:** 1. Teklik Şahıs
3.T.Ş.	**:** 3. Teklik Şahıs
2.Ç.Ş.	**:** 2. Çokluk Şahıs

GİRİŞ

1. Eksilti Nedir?

"Düşüm, düşüklü anlatımlar, eksilti, eksiltili anlatım, kısaltma, kesik sözcük, kesik tümce, sıfır tekrar" gibi terimlerle karşılanan eksilti sözcüğünün diğer dillerdeki karşılıkları şunlardır: Almancada *ellipse*, Fransızcada *ellipse*, İngilizcede *ellipsis*, Osmanlı Türkçesinde *hazf u takdir.*

Çeşitli Türkçe dilbilgisi kitaplarını taradığımızda eksiltinin hep cümle düzeyinde tanımlanıp ele alındığına şahit olduk. Hatta çoğu zaman eksilti ayrı bir konu olarak ele alınmamış, cümle bahsi geldiğinde eksiltiye kısaca değinilmiştir. Oysa eksilti sadece cümle ve cümlenin çeşitli ögelerinde meydana gelen bir dil olayı değildir. Eksilti aynı zamanda kelimede, kelime gruplarında, eklerde ve seslerde de meydana gelmektedir. Karşılaştığımız bu doğru ancak eksik tanımlar, eksilti denilen dil olayına Türk dili çalışmalarında yeterince önem verilip derinlemesine incelenmemesinin bir sonucudur. Türk Dili çalışmalarında kendine geniş bir alan bulamayan eksiltiye bu yüzden dilbilgisi kitaplarında yüzeysel olarak yer verilmiş konu sadece cümle düzeyinde ele alınıp kısaca geçiştirilmiştir. Aşağıda çeşitli Türkçe dilbilgisi kitaplarından verdiğimiz tanım ve açıklamalar yakın zamana kadar eksiltinin ne şekilde ele alındığını açıkça göstermektedir:

"Bir yargı öbeğinde yüklem bir çekimli fiil, fakat çok zaman da bir yatık fiil (fiilimsi) olabilir: ***Hastalığımın uzaması…, Ali'nin getirdiği…, Sen görünmeyince…*** *Bunlara bitmemiş fiil yargısı (proposition substantive) deriz ve onları çeşitlerine göre adlandırırız: 1. Adfiil yargısı (proposition substantive), 2. Sıfatfiil yargısı (proposition adjective), 3. Zarffiil yargısı (proposition adverbiale). Bitmemiş fiil yargıları tek başlarına tam bir yargı ifade etmezler, ancak bir tam yargı öbeği içinde yer aldıktan sonra tam yargı niteliği kazanırlar. Bunlara* ***yarım yargı*** *adını veriyoruz. Yarım yargılar*

dilimizde geniş ölçüde karmaşık cümle kuruluşuna yararlar. Kullanışta her zaman ikinci bir yargıya bağlı kaldıklarda için yarım yargılara ***bağlı yargılar*** *(proposition dependante) deriz."*[1]

"Genellikle yüklemi bazen de başka ögeleri söylenmeden kullanılan tümceye kesik tümce denir. Bu tür anlatımlar, bazen de kesik tümce denemeyecek kadar kısadır: ***'Dikkat! Ölüm Tehlikesi.'*** *Kesik tümcede amaç, anlatıma özellik vermek, önemi belirtmek, kolaylıkla dikkatleri çekmektir:* ***'Uygun adım, marş marş.'*** *Bazı deyimler kesik tümce biçiminde kullanılır:* ***'Nohut oda, bakla sofa.'*** *Bazen de görünümü olduğu gibi aktarmak için kullanılan anlatımlarda, tasvirlerde sıralı ad tümcelerinin kesik tümce gibi sıralandığı görülür:* ***'Bir baş ki, gökler gibi bir küme yıldız yüklü…'*** *Bazı birleşik olması gereken tümcelerde 'ki' bağlacından sonra temel tümce kullanılmaz, böylece anlatımın bir tümcesi kesilmiş olur, bu kesiliş tümceye bir şiddet, bir kuvvet kavramı getirir:* ***'Bir vuruş vurdu ki…'*** *Kesik tümceye bazen de önce gelen tümce yardım eder:* ***'Dışarıdan çarşının gürültüsü geliyordu, kendine yabancı sesler…'*** *Kesik tümce bazen devrik, çok defa da sorulu-devrik olarak kullanılır:* ***'Hayat mı bu yaşadığımız?'****"*[2]

"Çoğu zaman yüklemi, kimi zaman da başka bir ögesi kullanılmayan anlatıma kesik tümce denir. Kesik tümce, söze duygusallık kazandırır, imgelem gücümüzü çalıştırır. Kesilen tümcenin, eksik bırakılan ögenin anlamını imgelem gücümüzle tamamlarız. Yüklemin bulunmayışı, tümceyi anlamsız bırakmaz, tersine, anlamı daha etkili kılar." [3]

"Eksiltili cümle, daha çok tek yüklemli cümlelerde olmak üzere cümlelerde zorunlu olarak bulunması gereken unsurlardan birinin eksiltilmesi yoluyla oluşturulmaktadır. Bağımlı sıralı cümlede cümle sıralaması için de kullanılan yaygın bir yol olan eksiltme basit cümlelerde ise daha çok tiyatro yahut karşılıklı konuşma metinlerinde söz bütünlüğü içinde önceden zikri geçen herhangi bir unsura gönderme yapılarak cümle eksiltili kurgulanabilir. Sıralı olan cümlelerde de bir önceki cümlede var olan unsur ikinci ve takip eden cümlelerde de kullanılacaksa ikinci ve sonraki cümlelerde birinci cümlede var olan unsur eksiltilebilir. 'Ahmet bugün otobüsle Ankara'dan geldi ve

---

[1] Tahsin Banguoğlu; Türkçenin Grameri, Baha Matbaası, İstanbul, s.521–522.
[2] Vecihe Hatipoğlu; Türkçenin Sözdizimi, DTCF Yay. , Ankara 1982, s.161–163
[3] Hikmet Dizdaroğlu; Tümcebilgisi, TDK, Ankara 1976, s.274.

hemen görevine başladı.' örneğinde ikinci cümlede zorunlu bulunması gereken özne unsuru 'Ahmet' ikinci cümlede zikredilmemiştir."[4]

"Anlatıma çekicilik kazandırmak amacıyla yüklemi düşürülmüş cümlelerdir. Bu cümlelerde yüklem zihnen tamamlanır."[5]

Eksilti konusunda son yıllarda yapılan çalışmalarda eksiltinin sadece cümle ve cümlenin ögelerinde meydana gelmeyen bir dil olayı olduğu fark edilmeye başlanmış ve yapılan tanımların da çerçevesi genişlemiştir. Mehmet Özmen dilde en az çaba harcama kanununa bağladığı eksiltiyi dilde en az çaba kuralına bağlı olarak, bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bir cümlenin herhangi bir ögesinin, herhangi bir anlam karışıklığına yol açmayacak şekilde, düşürülmesi, eksiltilmesi olayı şeklinde tanımlar.[6] Tayyibe Uç da düşüm terimini kullandığı eksiltiyi en az çaba kanununa bağlar ve anlatımda kısalığı sağlayan, dilde tutumluluğu gerçekleştiren dil olaylarından biri biçiminde tanımlar."[7]

Mehmet Özmen'in ve Tayyibe Uç'un yaptığı bu tanımlarda eksiltinin artık sadece cümlede gerçekleşen bir dil olayı olmaktan çıktığını görüyoruz. Bu tanımlarda bizce hatalı olan tek yaklaşım eksiltinin sadece en az çaba harcama kanununa dayandırılmasıdır. Oysa eksiltinin tek sebebi en az çaba harcama kanunu değildir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu konuda aydınlatıcı bilgi vereceğiz.

Eksilti konusunda yapılan bu tanımlar içinde en kapsamlı olanı Oya Külebi'ye aittir:"*Dilde yinelemelerden kaçınmak, yeni bilgileri daha etkili bir biçimde sunmak için iki yoldan yararlanılmaktadır: Bunlardan birincisi gösterim (deixis) ya da çoğunlukla kaynaklarda değinildiği biçimiyle değiştirim (substitution); ikinci yol ise eksiltidir. Bunlardan birinci yol, dilbilgisi düzeyinde ele alındığında değiştirim ile sınırlı kalacaktır. Böylece tümcede kullanılan adıllar (ben, biz, sen, siz, o, onlar), gösterme sıfatları (bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar), yer ve zaman belirteçleri (burada, orada, şimdi, o zaman) daha önce metin ya da tümce içinde belirtilen bazı kavramların yerine*

---

[4] Halil İbrahim Delice; Türkçe Söz Dizimi, Kitabevi Yay. , İstanbul 2003, s.149.
[5] A. Halim Ulaş; Cümle ve Metin Bilgisi, Aktif Yay. , İstanbul 2001, s.45.
[6] Mehmet Özmen; "Bir Eksiltili Cümle Tipi Üzerine", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, No:3, s.71
[7] Tayyibe Uç; "Düşüm (Elleipsis) Olayı ve Türkçedeki Kimi Örnekler" Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK, Ankara 1978, s.259.

geçerek kısaltma yoluyla değiştirim sağlanmış olur. Yinelemelerden kaçınmanın ikinci yolu olan eksiltide ise tümce içinde bulunması gereken bazı ögeler tümüyle tümceden çıkarılır. Bu eksik ögelerin yorumunu tümce ya da metin bağlamı içinde daha öncen değinilen yapılar ya da konuşma ortamını oluşturan kullanımbilim ögeleri sağlamaktadır. Eğer eksiltinin değindiği yapı ya da anlam önyinelem yoluyla tümce ya da metin içinde öncüller yardımıyla belirtilmiş ise önyinelemeli eksiltiden söz edilebilir. Bazı durumlarda ise eksiltinin yorumu dinleyici/okuyucu konumundaki kişilere bağlı kalmaktadır. "[8]

Oya Külebi yaptığı tanımda *'Yeni bilgileri daha etkili bir biçimde sunmak'* şeklindeki ifadesi ile eksiltinin meydana gelme sebebine yeni bir bakış açısı getirmekle birlikte tıpkı Mehmet Özmen ve Tayyibe Uç gibi eksiltiyi *"Yinelemelerden kaçınma"* diyerek dolaylı yoldan en az çaba harcama kanununa dayandırmıştır.

Kerime Üstünova eksilti için *'sıfır tekrar'* kelimesini kullanır ve eksiltiyi tekrardan kaçınmanın, tekrara düşmemenin yollarından biri olarak gösterir.[9]

Eksilti ile ilgili yapılan bütün bu tanımlardan ve elimizdeki malzemeden yola çıkarak eksiltiyi şu şekilde tanımlayabiliriz: Eksilti, fiziksel ve psikolojik acı, yinelemelerden kaçınma, acil durum gibi en az çaba harcama isteğini tetikleyen sebeplerin yanı sıra dikkat çekme, dikkati dağıtmama, vurgulama, müstehcen ifadelerden kaçınma, dile getirilmekte zorlanılan bir duygunun bir kısmını ifade edip gerisini muhataba bırakma, ifadeyi etkili ve kalıcı hale getirmek için kafiye sağlama, şiirde dizeyi ölçüye uydurma gibi çeşitli sebeplerden dolayı cümlede, cümlenin ögelerinde, kelime gruplarında, kelimelerde, eklerde ve seslerde bir takım unsurların düşürülmesine dayanan bir dil olayıdır.

Bu tanım gösteriyor ki eksilti, meydana geliş sebepleri ve meydana geliş şekilleri açısından çok kapsamlı ve titiz bir çerçevede incelenmeye değer bir dil olayıdır. Biz çalışmamızda daha çok günlük konuşma dilinde sıkça kullandığımız kalıplaşmış eksiltili ifadelerden örnekler verip eksiltinin meydana geldiği yerleri belirttik ve örneklerin anlamlarını verdik. Amacımız üzerinde az durulmuş eksilti adlı dil olayının aslında

---

[8] Oya Külebi; "Türkçede Eksilti Tümceleri", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c.7, S.1–2, Ankara 1990, s.118–119.

[9] Kerime Üstünova, "Eksilti ya da Sıfır Tekrar", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bursa 1999, s.93.

dilimizde ne kadar büyük bir oranda yer aldığını göstermek ve böylece Türkçenin bir başka boyutunu ortaya koymaktır.

2. Kalıplaşmış Eksilti Nedir?

Kalıplaşmış eksilti, kalıplaşmış ifadelerde meydana gelen eksiltidir. Sıradan eksiltiden farkı, bu ifadelerin eksilen kısımlarının sabit olması ve dilde belli sayıda olmalarıdır. Bu yapılardaki eksiltinin meydana geldiği yerin türünü belirlemek kişinin tasarrufunda değildir. Örneğin *"Yarın Ankara'ya uçakla mı gideceksin? "* sorusunun eksiltisiz cevabı: *"Evet yarın Ankara'ya uçakla gideceğim."* şeklindedir ve bu soruya kişiler, çaba harcama isteklerinin derecelerine göre farklı eksiltili cevaplar verebilirler: *1."Evet.", 2. "Uçakla.", 3. "Uçakla gideceğim.", 4. "Evet uçakla gideceğim.", 5."Yarın uçakla gideceğim.", 6. "Ankara'ya uçakla gideceğim."* Bu örneklerde görüldüğü gibi kalıplaşmamış eksiltili ifadelerde eksiltinin meydana geldiği yeri belirlemek kişinin tasarrufundadır ve konuşma dilinde bu türden eksiltili yapılara sayısız örnek verebiliriz. Ancak kalıplaşmış eksiltili ifadeler dilde belli sayıdadır ve bunlarda eksilti yeri sabittir, değiştirilemez. Eğer değiştirme fırsatımız olsaydı en başta eksilti nedeniyle anlatım bozukluğu oluşturan çok sayıdaki atasözü ve deyimleri Türkçenin cümle yapısına uydurmak için değiştirmemiz gerekirdi.

Kalıplaşmış eksiltili yapılarda kalıplaşma ve eksilti anlam ve yapı bakımından birbirini tamamlayıcı ve destekleyici bir alışveriş içindedir. Kalıplaşma, eksiltili ifadenin kolay anlaşılmasında çok önemli bir rol üstlenmekte; kalıplaşmış eksiltili ifade herkes tarafından bilindiği için eksiltinin tamamlanmasında zorlanılmamaktadır. Elde ettiğimiz bazı örnekler kalıplaşmanın bazen eksiltiye neden olduğu gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu durum en iyi şekilde atasözleri ve deyimlerde karşımıza çıkmakta ve beraberinde çok sayıda anlatım bozukluğunu da getirmektedir. Örneğin "Arkadaş değil, arka taşı" deyiminde kafiye yapıp anlatımı etkili kılmak amacıyla eksilti yapılmış, ancak beraberinde özne eksikliğine bağlı bir anlatım bozukluğunu da getirmiştir. Burada hem eksilti hem anlatım bozukluğuna rağmen anlam konusunda herhangi bir aksama yaşanmamaktadır. İşte burada anlama yardımcı olan en önemli unsur kalıplaşmadır. Bunlar kalıplaşmış ifadeler oldukları için üzerinde oynayamıyoruz ve yukarıda da değindiğimiz gibi eksilti nedeniyle meydana gelmiş olan anlatım bozukluğunu gideremiyoruz Ancak kalıplaşma iletişimde bize yardımcı oluyor. Atasözü ve

deyimlerin dışındaki kalıplaşmış eksiltili ifadelerin anlaşılmasında ise kalıplaşmadan sonra *ifadenin kullanım sıklığı* önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin "Hücum!" şeklindeki çokça karşımıza çıkan kalıplaşmış eksiltili yapının "Hücum et!" şeklinde tamamlanacağını hemen hemen herkes bilir.

3. Eksiltinin Meydana Geliş Sebepleri Nelerdir?

Eksilti hakkında yapılan çalışmalar ve yazılan makaleler incelendiğinde eksiltinin tek sebebi olarak genellikle "en az çaba kanunu"nun gösterildiği görülür. Bu tutum aslında meydana geliş sebepleri ve şekilleri açısından çok yönlü bir konu olan bu dil olayının çerçevesini daraltmaktadır. Aşağıda vereceğimiz örnekler eksiltinin meydana geliş sebebinin sadece "*en az çaba harcama kanunu*" olmadığını göstermektedir:

Ah, gençliğim! [Gençlik yıllarımı özlüyorum]: Psikolojik acı sebebiyle az çaba harcama.
Ah, başım! [Başım çok ağrıyor.]: Fiziksel acı sebebiyle az çaba harcama.
Herkes buraya [Herkes buraya gelsin]: Acil durum, emir sebebiyle vurgu yapma ve en az çaba harcama.
Satılık [Bu ev / Bu araba / Dükkân satılıktır]: Vurgu yapma.
Dikkat! Köpek. [Dikkat et! Burada köpek var!] : Uyarı, dikkat çekme.
Hay gelmişine geçmişine…[Geçmişteki ve şimdiki yaşamına, kişilere söveyim]: Müstehcen ifadeden kaçınma.
Ana ile kız helva ile koz [gibidir]: Kafiye ile etkili ve kalıcı ifade sağlama.
Akü.[akümülatör]: Alıntı kelimeyi kısaltarak en az çaba harcama.
Sizlere ömür: [O öldü ama Allah sizlere ömür versin]: Dile getirilmekte zorlanılan bir duygunun bir kısmını ifade etme.
Ala gözlü nazlı dilber
Sen d[e]**olasın benim gibi**
Zülfün dökük boynun bükük [olsun]
Sen d[e]**olasın benim gibi**: Burada da şiiri hece ölçüsüne uydurmak için eksilti yapılmıştır.

Bu örneklerin dışında eksilti yerleri aynı olmalarına rağmen eksiltinin meydana geliş sebepleri farklılık gösteren örnekler de bulunmaktadır. Örneğin *"ne?"* soru kelimesinde meydana gelen eksiltinin sebebi duruma göre değişmektedir: *ne? [diyorsun]:* Şaşırılan durumlarda, *ne? [dedin / dediniz]:* Kızılan durumlarda ve söylenilen şey gerçekten duyulmadığında söylenileni tekrar ettirmektir.

4. Eksiltinin Meydana Geldiği Yerler

Eksilti konusunun üzerinde az durulmuş olmasının yanında bir diğer problem de Türkiye Türkolojisinde eksilti konusunda yapılan çalışmaların eksilti denilen dil olayını sadece cümle düzeyinde ele almış olmasıdır. Oysa eksilti sadece cümle ve cümlenin çeşitli ögelerinde görülen bir dil olayı değildir, aynı zamanda kelimede, kelime gruplarında, eklerde ve seslerde de sıkça görülen bir dil olayıdır.

A. Cümlenin Ögelerinde Meydana Gelen Eksilti: Eksilti, cümlenin ögelerinden özne, yüklem, yer tamlayıcısı ve nesnede tek tek meydana geldiği gibi bazen bir cümlede birden fazla öge eş zamanlı olarak eksiltiye uğramaktadır.

B. Kelime Gruplarında Meydana Gelen Eksilti: Bağlama grupları, iyelik grupları, isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, birleşik fiil grupları, edat grupları.

C. Eklerde Meydana Gelen Eksilti: Bildirme ve kuvvetlendirme ekleri, iyelik ekleri, ilgi ekleri, şahıs ekleri, durum ekleri.

Ç. Seslerde Meydana Gelen Eksilti: Özellikle alıntı kelimelerde kelimenin bünyesindeki bazı sesler ve Türkçe kelimelerdeki bazı sesler.

5. Eksiltiye Rağmen İletişim Nasıl Gerçekleşmektedir?

Çalışmamızda verdiğimiz örnekler eksiltinin aslında dile ne kadar büyük oranda hâkim olduğunu açıkça gösteriyor. Bu durum özellikle atasözlerinde anlatım bozukluğuna sebep olmasına rağmen anlamı aksatmıyor. Bu durumda ortaya dil mantığı açısından şöyle bir soru çıkmaktadır: ***Eksiltili ifadeleri kullandığımız zaman muhatabımız bizi nasıl anlıyor?*** Kerime Üstünova bu soruya şu cevabı vermektedir: *"Eksik ögelerin oluşturduğu boşluğu, okuyucu/dinleyici iletişim yetisi aracılığıyla çok kısa süre içinde*

çeşitli yollarla doldurur ve ancak o zaman sağlıklı iletişim kurulabilmiş olur. Eksiltili yapı birkaç aşamada doldurulabilmektedir. Önce dinleyici/okuyucu, okuduklarını, dinlediklerini doğal dildeki ifade diline, mantık yapısına yaklaştırmaya çalışacaktır. Sonra göndermeler yoluyla belirsizlikleri gidermeye, ardından eksiksiz önerme hâline getirmeye derin yapıyı sağlıklı bir biçimde su yüzüne çıkarmaya çalışacaktır."[10] Ancak bunun için gerekli olan iki önemli unsur vardır: Bunlardan biri kişinin o dili iyi biliyor olması, diğeri ise eksiltinin *tamamlanabilir* nitelikte olmasıdır. Anlatımı aksatmaması özelliği sadece bu dili bilen kişiler için geçerli bir özelliktir. Nitekim bu dili yeni öğrenmiş bir kimse için aynı durum söz konusu değildir. Mesela Türkçeyi yeni öğrenmiş bir kişinin konuşmasının bize bazen komik ve sıkıcı gelmesinin temelinde onun eksiltisiz konuşuyor olması ve konuşmasında muhatabının anlamayacağı bir boşluk bırakmama kaygısı taşıyor olması yatmaktadır. Biz "ben Ayşe" derken o "benim adım Ayşedir" der. Eksiltinin çevirilerde ortaya çıkardığı problem de buradan kaynaklanmaktadır. O hâlde eksilti sadece o dili iyi bilenler arasında sağlıklı bir iletişime engel teşkil etmez. Kişinin anadili olması ve o dilin inceliklerini, mecazlar sistemini iyi bilmesi, *kalıplaşma* ve ifadenin *kullanım sıklığı* eksiltiye rağmen sağlıklı bir iletişim kurulmasında belirleyici ve önemli rol oynayan unsurlardır. Bunun da ötesinde biz bu ifadelerin kalıplaşmış olanlarının üzerinde duruyoruz ki kalıplaşma eksiltili ifadelerde anlaşmayı sağlayan en önemli etkendir."Kalıplaşmış Eksilti" başlığı altında bu konuda ayrıntılı bilgi vermiştik. Ancak göz önünde bulundurulması gereken çok önemli bir husus vardır ki o da her eksilmeye uğrayan ifade eksiltili anlatım değildir. *"İfadede düşürülen unsurların muhatap tarafından her zaman tamamlandığını söylemek mümkün değildir. İşte bu durumda eksiltiden değil; eksiklikten söz etmemiz gerekir. Eksiltiyle eksikliğin birbirine karıştırılmaması gerekir."* [11] Söz gelimi psikolojisi bozuk bir kişinin, o dili yeni öğrenmiş bir kişinin ve konuşmayı yeni öğrenmiş bir çocuğun konuşmasındaki eksilmeler eksilti değil eksik anlatımdır. Çünkü bu konuşmalardaki unsurlar bilinçsiz bir şekilde düşürülmüştür ve muhatap eksilen yerleri doldurmakta zorlanacaktır. Buradaki düşürme eğilimin altında en az çaba, tekrarlardan kaçınma vb. sebepler değil fizyolojik, psikolojik ve çevresel birtakım etkenler yatmaktadır.

---

[10] Kerime Üstünova; a.g.m. , s. 93–94.
[11] Kerime Üstünova; a.g.m. , s. 94.

İNCELEME

1. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

1.1. CÜMLENİN ÖGELERİNDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

Cümlenin ögelerinde meydana gelen eksiltide, eksilen kısım genellikle cümlede ilk önce başka bir öge olarak geçmekte, cümlenin devamında ise daha farklı bir öge olarak eksiltiye uğramaktadır. Örneğin *"Besle kargayı, [karga] oysun gözünü"* cümlesinde "karga" cümlede önce nesne olarak geçmekte ancak cümlenin devamında özne olarak eksiltiye uğramaktadır. Oya Külebi bu durumu şöyle açıklar: *"Tümce bir bütün olarak ele alındığında, tümcenin kendi yapısı eksiltiyi belirtebilecek nitelikte olduğunda, tümce düzeyinde eksiltiden söz edilebilmektedir. Başka bir deyişle, tümcedeki eksiltinin yapı ve anlamına ilişkin bilgilerin tümcenin kendi içinde bulunması gerekmektedir. Özellikle bağlaçlar yoluyla tümceler ya da tümcenin bazı bölümlerinin birleştirilmesiyle gereksiz yinelemelerden kaçınmak için eksiltiye başvurulmaktadır."*[12]

1.1.1. ÖZNEDE EKSİLTİ

Öznede eksiltinin tamamlanabilir nitelikte olmasında cümlede fiile gelen şahıs ekinin büyük etkisi vardır. Özne, cümlede özellikle de "ben, sen, o; biz, siz, onlar" gibi zamir şeklinde ise genellikle eksiltiye uğramaktadır. Böyle bir durumda kişi zamiri şeklindeki öznenin türünü fiile gelen şahıs ekine göre belirleriz. Eksilen öznenin şahıs zamiri olmadığı durumlarda ise özneyi cümlenin anlamına göre tamamlarız. İşte bu durumda *"Eksiltiye rağmen iletişim sağlıklı bir şekilde nasıl gerçekleşiyor?"* sorusunun cevaplarından biri bir kez daha karşımıza çıkmaktadır: O dili iyi bilmek.

---

[12] Oya Külebi, a.g.m. , s. 123.

Atma Recep din kardeşiyiz.

Atma Recep **[biz]** din kardeşiyiz.

"Fazla söyleme, biz birbirimizin ne olduğunu biliriz."

Besle kargayı, oysun gözünü.

Besle kargayı, **[karga]** oysun gözünü.

"Nankörlük edenler için söylenen bir söz."

Bir adama kırk gün deli dersen, deli olur.

Bir adama kırk gün deli dersen, **[o adam]** deli olur.

"Bir kişi sürekli aynı yönde eleştirilirse sonunda o kişi eleştirilen özelliğe sahip olur."

Böyle gelmiş, böyle gider.

[Bu durum] böyle gelmiş, **[bu durum]** böyle gider.

"Her zaman böyle olmuş, yine de böyle olacak."

Damlaya damlaya göl olur.

[Su] damlaya damlaya göl olur.

"Azar azar olagelen şeyler birikerek önemli bir niceliğe ulaşacağı için küçümsenmemelidir."

Ekmeden biçilmez.

[Tohum] ekmeden **[ürün]** biçilmez.

"Emek vermeden beklenen bir sonuca erişilmez."

Etme bulma dünyası.

[Bu dünya] etme bulma dünyası.**[dır].**

"Başkalarına kötülük eden, kendi de kötülük bulur."

Geç olsun da güç olmasın.

[Bu iş] geç olsun da güç olmasın.

"Çeşitli engeller yüzünden gerçekleşemeyen işlerde avunmak için söylenen bir söz."

Gülme komşuna, gelir başına.

Gülme komşuna, **[güldüğün şey]** gelir başına.

“Felakete uğrayan insana hiçbir zaman gülme ayn felaket ya da kötü durumla bir gün sen de karşılaşabilirsin.”

Gülü tarife ne hacet, ne çiçektir biliriz.

Gülü tarife ne hacet, **[gül]** ne çiçektir biliriz.

“Birinin uygunsuzlukları ortaya çıkarken onun hakkında öteden beri iyi düşünülmediğini anlatır.”

Kafayla duvar delinmez, akılla delinir.

Kafayla duvar delinmez, **[duvar]** akılla delinir.

“Akıl kaba kuvvetten daha çok gereklidir.”

Kim tatmadı acıdan, anlamaz tatlıdan.

Kim tatmadı acıdan, **[o]** anlamaz tatlıdan.

“Acı çekmeyen insan sevincin değerini bilemez.”

Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.

Kork aprilin beşinden, **[aprilin beşi]** öküzü ayırır eşinden.

“Eskiden halk arasında nisan ayı için kullanılan april ayının beşinde çift süren iki öküzü birbirinden ayıracak kadar soğuk olur.”

Tembele iş buyur, sana akıl öğretsin.

Tembele iş buyur, **[tembel]** sana akıl öğretsin.

“Kendisinden bir konuda yardımcı olması istendiğinde yardım edeceği yerde çözüm yolları gösteren kimseler için kullanılan bir söz.”

Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı.

Yaza çıkardık danayı, **[dana]** beğenmez oldu anayı.

“Yetiştirdiği kişi kendisini beğenmiyor”

Yetimi okşamışlar, vay sırtım demiş.

Yetimi okşamışlar, **[yetim]** vay sırtım demiş.

“Kimsesiz veya arkası olmayan kimsenin hayatta hep sıkıntı çekeceğini anlatan bir söz.”

1.1.2. YER TAMLAYICISINDA EKSİLTİ

Yer tamlayıcısında eksiltiye baktığımızda cümlede eksilen yer tamlayıcısının cümlenin içinde daha önce başka bir öge olarak geçtiğini görüyoruz. Bu, eksilen yer tamlayıcısını dinleyici ya da okuyucunun zihninde tamamlamasına büyük oranda yardımcı oluyor. Eğer eksilen yer tamlayıcısı cümlede daha önce başka bir öge olarak geçmemişse de eksiltiyi anlama göre tamamlarız.

Ağır otur ki bey desinler.
Ağır otur ki **[sana]** bey desinler.
"Ağırbaşlı, dürüst insanlara çevresindekiler sevgi ve saygıyla bakarlar.

Attan inen yine biner.
Attan inen **[ata]** yine biner.
"İnsan sahip olduğu şeyleri kaybetse bile bir gün tekrar kazanabilir."

Ben / Sen eşek olduktan sonra semer vuran çok olur.
Ben / Sen eşek olduktan sonra **[bana / sana]** semer vuran çok olur.
"İnsan hakkını aramayı bilmezse ondan yararlanmak isteyen çok olur."

Bir dalda dokuz ceviz görmeyince taş atmamak.
Bir dalda dokuz ceviz görmeyince **[o dala]** taş atmamak.
"Bir işten ne kadar kazanç elde edeceğini hesaplamadan o işe girişmemek"

Deliyi ne döv, ne dövül.
Deliyi ne döv, ne **[deliye]** dövül.
"Akılsız insanlara ne zarar ver ne de kendine zarar verdir."

Derdini söylemeyen derman bulamaz.
Derdini söylemeyen **[derdine]** derman bulamaz.
"İnsan sıkıntısını başkasına açıklayarak giderebilir."

Eğreti ata binen, tez iner.
Eğreti ata binen **[attan]** tez iner.
"Ödünç alınmış araçlarla girişilen işler çok kez yürütülemez."

Eline ayağına üşenmemek.

[Eli ve ayağı ile yapacağı işlere] üşenmemek.

"Her türlü ayak hizmetlerini yüksünmeden yapmak, hamarat olmak."

Eşek gelip, eşek gitmek.

[Dünyaya] eşek gelip, **[dünyadan]** eşek gitmek.

"Anlayışsız, görgüsüz, kaba davranmak, öğrenmemek, iyileşmemek, iyi huylar kazanmamak."

Gidip de geri gelmek.

[Öteki dünyaya] gidip de **[öteki dünyadan]** geri gelmek.

"Çok ağır hastalanmak."

Güler misin, ağlar mısın?

[Bu duruma] güler misin, **[bu duruma]** ağlar mısın?

"Hem gülünecek hem üzülecek durumlar karşısında söylenir; bir yönüyle sevinecek, bir yönüyle ağlanacak durum."

Köpeksiz köy bulmuş da çomaksız/değneksiz geziyor.

Köpeksiz köy bulmuş da **[o köyde]** çomaksız/değneksiz geziyor.

"Kendisine engel olacak, karşı çıkacak kimse olmadığı için istediği gibi davrananlara söylenen bir söz."

Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.

Mart kapıdan baktırır, **[insana]** kazma kürek yaktırır.

"Mart ayındaki şiddetli soğuklarda insanlar ellerine geçen her şeyi yakmak zorunda kalırlar."

Rakip ölsün de Mevla cennet-i alasında yer versin.

Rakip ölsün de Mevla **[ona]** cennet-i alasında yer versin.

"Rakip ortadan çekilsin de ne olursa olsun."

Selam verdik, borçlu çıktık.

[…+a / +e] selam verdik, **[…+a / +e]** borçlu çıktık.

"Küçük bir ilgi gösterdik, üzerimize büyük bir iş yüklendik."

Tavşan dağa küsmüş de dağın haberi olmamış.
Tavşan dağa küsmüş de **[tavşanın küstüğünden]** dağın haberi olmamış.
"Önemsiz kişi, önemli kişiye küsse, önemli kişinin umurunda bile olmaz."

Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.
Yalancının evi yanmış, **[buna]** kimse inanmamış.
"Yalan söylemeyi huy edinen kimsenin sözlerine, gerçeği söylediği zaman bile inanılmaz."

1.1.3. ZARF TÜMLECİNDE EKSİLTİ

Zarf tümleci, cümlenin ögeleri içinde en az eksiltiye uğrayan ögedir. Zarf tümlecinde eksilti söz konusu olduğunda gözlemlediğimiz şey, eksiltinin bu ögenin tamamında değil bir kısmında gerçekleştiğidir.

Dimyat'a / Payas'a / Tosya'ya pirince giderken evdeki bulgurdan olmak.
Dimyat'a / Payas'a / Tosya'ya pirinç **[almaya]** giderken evdeki bulgurdan olmak.
" Aşırı hırs göstererek çok mal isteyen kimse her şeyini kaybedebilir."

1.1.4. NESNEDE EKSİLTİ

Nesnede eksiltide bazen nesne hiç yer almıyor ve eksilen kısmı tamamlamak kişiye bırakılıyorken bazen de nesne cümlede önce başka bir öge olarak geçiyor fakat cümlenin devamında nesne olarak eksiliyor. Örneğin *"[İnsanı] aşk ağlatır, [insanı] dert söyletir"* atasözündeki eksilen kısım *"insanı"* nesnesi olmalıdır. Burada "ağlamak" ve "söylemek" eylemleri insana ait birer özellik olduğuna göre bizim buradaki eksiltiyi tamamlamamız güç olmayacaktır. *"Şeyh uçmaz, [şeyhi] müridi uçurur."* atasözündeki *"şeyh"* öznesi cümlenin devamında belirtili nesne olarak eksilmiştir. Sıralı cümlede ise nesne cümlelerin birinde geçmekte, diğerinde eksilmektedir: *"Sırrını söyleme dostuna, dostunun da dostu vardır, o da [sırrını] söyler dostuna."*

Ağzından yel alsın.
[Bu kötü sözü] ağzından yel alsın.
" 'Söylediğin bu olumsuz sözü söylememiş ol' anlamında söylenen söz."

Akşamdan kavur, sabaha savur.

[……+ı] akşamdan kavur, **[….+ı]** sabaha savur.

"1. Kazandığını günü gününe harcayan tutumsuz kimselerin durumunu anlatmak için söylenen bir söz. 2. Söylediği sözü tutmayan kişiler için kullanılan bir söz."

Al gülüm, ver gülüm.

[…ı] al gülüm, **[…ı]** ver gülüm.

"1. İki sevgilinin birbirine sevgi gösterisinde bulunmaları durumun için söylenen söz. 2. Bir kimseye yapılan hizmetin hemen karşılığını bekleme durumu için söylenen söz."

Allah verdi, Allah aldı.

[Onu] Allah verdi, **[onu]** Allah aldı.

" 'Allah'ın verdiği canı yine Allah alır.' anlamında ölüm olayı karşısında teselli bulmak için söylenen söz."

Al sana bir kaya, nerene dayarsan daya.

Al sana bir kaya, **[kayayı]** nerene dayarsan daya.

"İşte bu güç durum nasıl çözülür bilmem."

Al takke, ver külah.

Al takke**[yi]**, ver külah**[ı]**

"1. Uzun bir çekişmeden sonra, çekişe çekişe. 2. Aralarındaki senli benli ilişkiyi sürdürerek."

Aşk, ağlatır; dert, söyletir.

[İnsanı] aşk, ağlatır; **[insanı]** dert, söyletir.

"Âşık olan kişi duyduğu acılar sebebiyle zaman zaman ağlar; dertli kişiler de sıkıntılarını başkalarına anlatma gereksinimi duyarlar, böylece biraz rahatlamış olurlar."

Bir deli bir kuyuya bir taş atar / atmış; kırk akıllı çıkaramaz / çıkaramamış.

Bir deli bir kuyuya bir taş atar / atmış; **[o taşı]** kırk akıllı çıkaramaz / çıkaramamış.

"Bazen bir kimsenin yaptığı yersiz bir iş, birçok kimse tarafından düzeltilemez."

Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır.

Bir kızı bin kişi ister, **[o kızı]** bir kişi alır.

"Bir şeyi herkes ister ama onu bir kişi elde edebilir."

Çeken bilir.

[Bu hastalığı / bu derdi / bu zulmü] çeken bilir.

"Bir hastalık, bir dert ya da bir zulmü ancak onları yaşayan en iyi bilir."

Çoban aldı, bağa gitti; kurt aldı, dağa gitti.

[…ı] çoban aldı, bağa gitti; **[…ı]** kurt aldı dağa gitti.

"Malını, varlığını başkaları kullandı; kendisine bir şey kalmadı."

Dilenciye hıyar vermişler de eğri diye beğenmemiş.

Dilenciye hıyar vermişler de **[hıyarı]** eğri diye beğenmemiş.

"Hem gereksinim duyduğu konuda yardım istiyor hem de yapılan yardımı küçümsüyor."

Dost ağlatır, düşman güldürür.

[İnsanı] dost ağlatır, **[insanı]** düşman güldürür.

"Dost olan kimsenin söylediği söz, acı da olsa insanın iyiliği içindir."

Dostlar alışverişte görsün.

[Beni / Bizi] dostlar alışverişte görsün.

"Gösteriş amacıyla laf olsun diye iş yapıyor havasında olmak."

Elin ağzı torba değil ki büzesin.

Elin ağzı torba değil ki **[elin ağzını]** büzesin.

"Başkalarının söyleyeceklerine engel olamazsınız."

Göz gördü, gönül sevdi.

[Seni / Onu] göz gördü,**[seni/onu]** gönül sevdi.

"Kişinin bir şeyden veya birinden hoşlanıp hoşlanmadığı, o kişiyi veya o şeyi görüp tanımadan belli olmaz."

Hekimden sorma, çekenden sor.

[Bir hastalığı] hekimden sorma, **[o hastalığı]** çekenden sor.

"Herhangi bir hastalığın ne kadar acı verdiğini en iyi o hastalığı çekmiş kişi bilir."

İt kağnı gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış.

İt kağnı gölgesinde yürür de **[kağnı gölgesini]** kendi gölgesi sanırmış.

"Beceriksiz, aptal kimseler akıllı ve becerikli kişilerin yardımıyla bir iş yaptıkları zaman o işi kendilerine mal ederler."

İyilik yap, denize at; balık bilmezse Hâlik bilir.

İyilik yap, **[yaptığın iyiliği]** denize at; **[yaptığın iyiliğin değerini]** balık bilmezse Hâlik bilir.

"Yapılan bir iyiliğin değeri bir gün mutlaka anlaşılır."

Kabahat samur kürk olsa, kimse sırtına almaz.

Kabahat samur kürk olsa **[kabahati]** kimse sırtına almaz.

"Hiç kimse suçlu olduğunu kabul etmek istemez."

Kendi söyler, kendi dinler.

Kendi söyler, **[söylediğini]** kendi dinler.

"Ne söylediği anlaşılmaz, söylediği şeylere önem verilmez."

Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit.

Kızım sana söylüyorum, **[söylediğimi]** gelinim sen işit.

"1. Doğrudan doğruya kendisine söylenemeyen düşünce ve uyarıların, o kimsenin çok yakınına söylendiğinde kullanılan bir söz. 2. Herhangi birine dolaylı olarak söylenecek uyarı söz konusu olduğunda kullanılan bir söz."

Sağır duymaz / işitmez, uydurur / yakıştırır.

Sağır **[söylenileni]** duymaz / işitmez, **[bir şeyler]** uydurur / yakıştırır.

"Bir kimse söylenilen bir şeyi yanlış anladığında söylenen bir söz."

Saldım çayıra, Allah / Mevla kayıra.

[Seni / Onu / Bir işi] saldım çayıra, Allah / Mevla kayıra.

"Bu işimi Allah'a emanet ediyorum."

Sırrını açma dostuna, dostunun da dostu vardır, o da söyler dostuna.

Sırrını açma dostuna, dostunun da dostu vardır, **[sırrını]** o da söyler dostuna.

“ Birine dostum diyerek güvenip sırrını söyleme, o da dostu diye güvendiği birine senin bu sırrını söyleyebilir.”

Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir.
Sorma kişinin aslını, **[kişinin aslı]** sohbetinden bellidir.
“Bir kişinin nasıl bir insan olduğu konuşmasından belli olur, soyunu sopunu öğrenmeye gerek yoktur.”

Şeyh uçmaz, müridi uçurur.
Şeyh uçmaz, **[onu]** müridi uçurur.
“Bir kişinin çok büyük güçlere sahip olduğuna inananlar, herkese onu olağanüstü biri olarak tanıtırlar.”

Teptim keçe oldu, sivrilttim külah oldu.
[Bir şeyi] teptim keçe oldu, **[bir şeyi]** sivrilttim külah oldu.
“Bir şeyi işine geldiği gibi gösterenler veya yorumlayanlar için söylenen bir söz.”

Uma uma döndük muma.
[Bir şeyler] uma uma döndük muma.
“Hiçbir çaba göstermeden sadece istemek ve ümit etmekle yetinen kimselerin durumunu anlatır.”

1.1.5. YÜKLEMDE EKSİLTİ

1.1.5.1. BASİT CÜMLENİN YÜKLEMİNDE EKSİLTİ

Basit cümlenin yükleminde gerçekleşen eksilti, dinleyici ya da okuyucunun zihninde sadece cümlenin anlamına göre tamamlanabilmektedir.

Ana bahtı kıza / Ananın bahtı kızına.
Ana bahtı kıza / Ananın bahtı kızına.**[miras kalır / yansır / geçer]**
“Kızların evlilik hayatı annelerininkine benzer.”

Ana ile kız, helva ile koz.
Ana ile kız, helva ile koz **[gibidir]**

"Anne ile kız birbirinden ayrılmaz; tıpkı koz helvasındaki helva ile cevizin ayrılamayacağı gibi."

Bir kararda bir Allah.
Bir kararda bir Allah **[durur / sebat eder]**
"İnsan talihi her an değişebilir ve bu değişim olağan karşılanmalıdır."

Böyle başa, böyle tıraş.
Böyle başa, böyle tıraş **[yaraşır / layıktır]**
"Kişilere uygun işlemler yapılır."

Büyük sözüme tövbe.
Büyük sözüme tövbe **[ederim / ediyorum / olsun]**
"Bir konuda çok kesin konuşulduğunda tersi bir durumun başa gelmemesi dileğini belirten bir söz."

Eski hamam eski tas.
Eski hamam eski tas. **[aynen duruyor]**
"Hiçbir şey değişmemiş, eski durumunda kalmış."

Eski köye yeni âdet.
Eski köye yeni âdet **[geldi]**
"Alışılmış bir düzen içindeyken yeni bir şeyle karşılaşıldığında söylenir"

Gafil baş, düşmana aş.
Gafil baş düşmana aş **[olur]**
"İşlerinde hazırlıksız olan, inceden inceye hesabını yapmayan insan her zaman zor durumlarla karşılaşabilir."

İnsan doğduğu yerde değil, doyduğu yerde.
İnsan doğduğu yerde değil, doyduğu yerde **[mutlu olur]**
"*İnsanın doğduğu yer yani memleketi değil ekmek parası kazandığı yer daha önemlidir.*"

Kel başa şimşir tarak.
Kel başa şimşir tarak. **[gereksizdir]**

"Birçok gereksinim varken gereksiz özenti ve gösterişi belirten bir söz."

Keskin sirke kabına / küpüne zarar.
keskin sirke kabına / küpüne zarar **[verir]**
"Öfkeli, sert kimsenin zararı kendisinedir."

Merdiven ayak ayak / basamak basamak.
Merdiven ayak ayak / basamak basamak **[çıkılır]**
"Bir işte ilerlemek istiyorsak yavaş yavaş ve ölçülü hareket etmeliyiz."

On parmağında on kara.
On parmağında on kara **[var]**
"Herkesi lekelemek huyu olanlar için kullanılan bir söz."

On parmağında on hüner / marifet.
On parmağında on hüner / marifet **[var]**
"Elinden her iş gelmek, çok becerikli olmak."

Yüzünü gören cennetlik.
Yüzünü gören cennetlik **[olur]**
"Uzun süre görünmeyen kimseler için söylenen bir söz."

1.1.5.2. SIRALI CÜMLENİN İLK YÜKLEMİNDE EKSİLTİ

Bağımlı sıralı cümlelerde yüklem iki cümle arasında ortak öge olduğu için burada eksiltinin kolayca tamamlanması söz konusudur. Rasim Şimşek bu konuda şunları söyler:*"Böylesine ortak yüklemli cümleler gerçekte eksiltili anlatımlardır. Çünkü burada iki defa kullanılması gereken yüklem tekrardan kaçınmak amacıyla bir defa kullanılıyor ve bu tek yüklem ilgili yargıların hepsine birden temel oluyor."*[13]

Aç doymam, tok acıkmam sanır.
Aç doymam **[sanır]**, tok acıkmam sanır.

[13] Rasim Şimşek; Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Trabzon 1987, s.57.

"Aç olan insan elde ettiğinden çoğunu ister, varlıklı insan ise var olanla yetinir gibi görünür."

Ağacı kurt, insanı dert yer.
Ağacı kurt **[yer]**, insanı dert yer.
"Kurt ağacı nasıl içten içe kemirirse dert de insanı içten içe yer bitirir."

Ahmağa yüz, abdala söz vermeye gelmez.
Ahmağa yüz **[vermeye gelmez]**, abdala söz vermeye gelmez.
"Ahmağa gereğinden çok ilgi gösterir, abdala gereğinden çok söz hakkı verirseniz sizi çok uğraştırır."

Allah ilmi dileyene, malı dilediğine verir.
Allah ilmi dileyene **[verir]**, malı dilediğine verir.
"Çalışan herkes ilim sahibi olabilir; zenginlik ise ancak Allah'ın nasip etmesiyle ele geçer."

Borç ödemekle / vermekle, yol yürümekle tükenir.
Borç ödemekle / vermekle **[tükenir]**, yol yürümekle tükenir.
"Birden halledilemeyen işler azar azar yapılarak bitirilebilir."

Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz.
Darı unundan baklava **[olmaz]**, incir ağacından oklava olmaz.
"Kötü gereçle iyi iş görülemez."

Duvarı nem, insanı gam yıkar.
Duvarı nem **[yıkar]**, insanı gam yıkar.
"Nem duvarı nasıl çürütüp yıkarsa, gam da insanı içten içe yer bitirir."

Dost başa, düşman ayağa bakar.
Dost başa **[bakar]**, düşman ayağa bakar.
"Temiz giyinip kuşanmanın gerekliliğini anlatan bir söz."

El deliye, biz akıllıya hasret kaldık.
El deliye **[hasret kaldı]**, biz akıllıya hasret kaldık.

"Çevresinde hep anormal davranışta bulunan insanların olduğunu anlatmak için kullanılır."

Elini bırakıp ayağını, ayağını bırakıp elini öpmek.
Elini bırakıp ayağını **[öpmek]**, ayağını bırakıp elini öpmek.
"1.Aşırı yalvarmak. 2. Çok sevindiğini göstermek."

Geçmişe mazi, yenmişe kuzu derler.
Geçmişe mazi **[derler]**, yenmişe kuzu derler.
"Geçmişte kalan olayların üzerinde durulmasında bir yarar yoktur."

Hamama gider kurnaya, düğüne gider zurnaya âşık olur.
Hamama gider kurnaya **[âşık olur]**, düğüne gider zurnaya âşık olur.
"Şıpsevdi, her gördüğüne gönül kaptıran, hercai, kararsız."

Hem İsa'yı, hem Musa'yı memnun etmek.
Hem İsa'yı **[memnun etmek]**, hem Musa'yı memnun etmek.
"Birbirine karşı olan iki kişiyi bir anda hoşnut edecek davranışta bulunmak."

Hem nalına hem mıhına vurmak.
Hem nalına **[vurmak]**, hem mıhına vurmak.
"Bir ondan, bir bundan yana çıkmak; iki türlü hareket etmek, iki tarafı da kollamak."

Her çıkışın / yokuşun bir inişi, her inişin bir çıkışı / yokuşu vardır.
Her çıkışın / yokuşun bir inişi **[vardır]**, her inişin bir çıkışı / yokuşu vardır.
"Hayat boyunca yükselme, düşme vb. durumlar kesin değildir, bunlar birbirinin ardından gelebilir."

İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır.
İğneyi kendine **[batır]**, çuvaldızı başkasına batır.
"Hoşlanılmayan bir davranışı başkalarından önce kendinde dene."

Kız halaya, oğlan dayıya çeker.
Kız halaya **[çeker]**, oğlan dayıya çeker.
"Oğlan çocukları genelde ana tarafına, kız çocukları da baba tarafına benzerler."

Ne çektiğimi bir ben bir de Allah bilir.

Ne çektiğimi bir ben **[bilirim]** bir de Allah bilir.

"Çok sıkıntılı durumlar yaşanıldığında söylenir."

Ölüsü olan bir gün, delisi olan her gün ağlar.

Ölüsü olan bir gün **[ağlar]**, delisi olan her gün ağlar.

"Bir yakını ölen kişi ne kadar üzülse de bir süre sonra unutur ve üzüntüden kurtulur; ama bir evde, bir toplulukta cahil veya akıl noksanlığı olan kişiler varsa oradakiler onun yaptıklarına ömür boyu katlanmak zorundadırlar."

Saç sefadan, tırnak cefadan uzar.

Saç sefadan **[uzar]**, tırnak cefadan uzar.

"Rahatlık içindeki kişinin saçı, eziyet çeken kişinin tırnağı uzar."

1.1.5.3. SIRALI CÜMLENİN İKİNCİ YÜKLEMİNDE EKSİLTİ

Sıralı cümlenin ilk yükleminde meydana gelen eksilti için söylediklerimizin aynısı burada da geçerlidir.

Ağa borç eder uşak harç.

Ağa borç eder, uşak harç **[eder]**

"Ağa para sıkıntısı içinde olup borç etse de, uşak bunu anlamaz ve bol harcamayı sürdürür."

Akıl gam yer, deli kamçı.

Akıl gam yer, deli kamçı **[yer]**

"*Çok düşünen insanın tasası da çok olur."*

Anlayana bir söz yetişir, görmek isteyene bir göz.

Anlayana bir söz yetişir, görmek isteyene bir göz **[yetişir]**

"Akıllı insan her şeyi anında kavrar."

Arayan Mevla'sını da bulur, belasını da.

Arayan Mevla'sını da bulur, belasını da **[bulur]**

"İyi amaca hizmet edenler iyilik, kötülük için uğraşanlar da kötülük bulur."

Bazı dingil döner, bazı teker.

Bazı dingil döner, bazı teker **[döner]**

"Karşılıklı ilişkilerde her iki tarafa da zaman zaman söz söyleme hakkı doğar."

Bilinmedik aş, ya karın ağrıtır ya baş.

Bilinmedik aş, ya karın ağrıtır ya baş **[ağrıtır]**

"İç yüzünü bilmediğimiz bir işe kalkışmak çok sakıncalıdır; sonuçta o işten pişmanlık duyup kaybedebiliriz."

Dışı eli yakar, içi beni.

Dışı eli yakar, içi beni **[yakar]**

"Görünüşe aldanmamalı."

Dünyada mekân, ahirette iman.

Dünyada mekân **[gerekir],** ahirette iman **[gerekir]**

"Dünyada rahat etmek için insanın bir evinin olması; ahirette rahat etmek için imanının olması gerekir."

Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane.

Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane **[oldu]**

"Herkesin ölümü için bir sebep vardır."

Eyere de gelir, semere de.

Eyere de gelir, semere de **[gelir]**

"Her işe yarar, incesine de kabasına da yarar."

Gönülsüz pişen / yenen aş, ya karın ağrıtır ya baş.

Gönülsüz pişen / yenen aş, ya karın ağrıtır ya baş **[ağrıtır]**

"Gönülsüz, isteksiz yapılan bir işin sonunda bir sorun çıkar."

İt ite buyurur, it de kuyruğuna.

İt ite buyurur, it de kuyruğuna **[buyurur]**

"Bir işten yüksünüp başkasına bırakıldığında söylenen bir söz."

Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister, ne onduğunu.

Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister, ne onduğunu **[ister]**

"Kişi kardeşine ne zarar gelmesini ister, ne de kardeşinin kendinden daha iyi olmasını ister."

Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçar / varır, ya zurnacıya.

Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçar / varır, ya zurnacıya **[kaçar / varır]**

"Evlenme çağındaki kızı büyükleri uyarmazlarsa uygun olmayan birisiyle evlenir."

Korkak bezirgân, ne kâr eder ne zarar / ziyan.

Korkak bezirgân, ne kâr eder ne zarar / ziyan **[eder]**

"İş yapmaya, risk almaya korkan tüccar, kendisini zarardan korur, ancak kazanç da sağlayamaz."

Ne dost belli, ne düşman.

Ne dost belli, ne düşman **[belli]**

"Etrafındakilerin dost mu düşman mı olduğunun belli olmadığını, bundan ötürü çok dikkat edilmesi gerektiğini anlatan söz."

Ne şap oldu, ne şeker.

Ne şap oldu, ne şeker **[oldu]**

"Ne olumlu ne de olumsuz bir sonuca bağlandı, sürüncemede kaldı."

Ne şehit oldu, ne gazi.

Ne şehit oldu, ne gazi **[oldu]**

"Olumlu iyi bir sıfata erişemedi, heder oldu."

Ne şiş yansın, ne kebap.

Ne şiş yansın, ne kebap **[yansın]**

"İki taraf da gücendirilmesin veya korunsun."

Ne tadı var, ne tuzu.

Ne tadı var, ne tuzu **[var]**

"Zevk alınacak, beğenilecek bir tarafı yok."

Ne yârden geçer, ne serden.

Ne yârden geçer, ne serden **[geçer]**

"Hiçbir şeyden vazgeçmeyen, özveride bulunmayan için kullanılan bir söz."

Sağırın kulağı duymaz, ahmağın her yanı.

Sağırın kulağı duymaz, ahmağın her yanı **[duymaz]**

"Sağır insan duymasa da neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilir ama aptal ve akılsız kişi doğruyu yanlışı ayırmakta çok zorluk çeker."

Testiyi kıran da bir, suyu getiren de.

Testiyi kıran da bir, suyu getiren de **[bir]**

"Bir iyiliğin ödülsüz veya kötülüğün cezasız kaldığını sitemli olarak anlatan bir söz."

Yârden mi geçersin, serden mi?

Yârden mi geçersin serden mi **[geçersin]** ?

"Eş değerde iki şeyin birinden vazgeçmek güçlüğü karşısında söylenen söz."

Yükünü horoz götürüyor, gönlünü deve.

Yükünü horoz götürüyor, gönlünü deve **[götürüyor]**

"Fakir ama gönlü zengin olan, cömert kimseler için söylenir."

1.1.5.4. SIRALI CÜMLENİN HER İKİ YÜKLEMİNDE EKSİLTİ

Burada eksilti sıralı cümlenin bağımlı ya da bağımsız olmasına göre iki şekilde karşımıza çıkmaktadır:

1. Yüklemleri ortak olanlar ki bu cümleler zaten bağımlı sıralı cümledir: *"Bez alırsan Musul'dan [al], kız alırsan asilden [al]"*

2. Yüklemleri farklı olanlar, bu cümleler de bağımsız sıralı cümledir: *"Gündüz tespih çevirmesi [yapar], gece koyun kavurması [yer]"*

Ancak örneklerin çoğunu 1. grup yani yüklemleri aynı olanlar oluşturmaktadır.

Ağza tat, boğaza feryat.

Ağza tat **[verir]**, boğaza feryat **[ettirir]**

"Miktarı çok az olan yiyecek için söylenir."

Anca beraber, kanca beraber.

Anca beraber **[olmalıdır]**, kanca beraber **[olmalıdır]**

"Bir işte iki veya daha çok kimsenin o iş kötü de gitse, birbirinden ayrılmamaları gerektiğini anlatan bir söz."

Azıcık aşım, ağrısız / kaygısız başım.

Azıcık aşım **[olsun / var]**, ağrısız / kaygısız başım **[olsun / var]**

"Derdim olmasın da başka bir şey istemem."

Allah bana, ben de sana.

Allah bana **[versin]**, ben de sana **[vereyim]**

"Şimdi sana ödeyecek param yok, kazanırsam öderim."

Aşın koyusunda, işin kıyısında.

Aşın koyusunda **[bulunur],** işin kıyısında **[bulunur]**

"Bir işte hep çıkarını gözeten ama onun gerçekleşmesine hiç yardım etmeyenler için söylenir."

Bağ bayırda, tarla çayırda.

Bağ bayırda **[olur]**, tarla çayırda **[olur]**

"Her şey kendisi için en elverişli ortamda gelişir, verimli duruma gelir."

Baş yarılır fes / börk içinde, kol kırılır yen / kürk içinde.

Baş yarılır fes / börk içinde **[kalır]** kol kırılır yen / kürk içinde **[kalır]**

"Aile içindeki, arkadaşlar arasındaki uyuşmazlıklar yabancılara duyurulmamalıdır."

Bez alırsan Musul'dan, kız alırsan asilden.

Bez alırsan Musul'dan **[al]**, kız alırsan asilden **[al]**

"Evlenmek için kız beğenirken çok dikkat etmek gerekir."

Bir tat, bin feryat.

Bir tat **[verir]**, bin feryat **[ettirir]**

"Mutluluktan çok sıkıntı veren kişiler için söylenir.."

Boyu boyuna, huyu huyuna.

Boyu boyuna **[uygun]**, huyu huyuna **[uygun]**
"Karı koca veya arkadaşlar arasında her bakımdan uygunluk olması gerekir."

Bugün bana ise yarın sana.
[Bu kötü durum] bugün bana **[gelir]** ise yarın sana **[gelir]**
"Bugün birinin başına gelen kötü bir durum, daha sonra başka birinin de başına gelebilir."

Dostluk başka, alışveriş başka.
Dostluk başka **[şeydir]**, alışveriş başka **[şeydir]**
"İki kişi arasındaki dostluk, alışverişte birinin ötekine özverili davranmasını gerektirmez."

Dostluk kantarla / okkayla, alışveriş miskalle / dirhemle.
Dostluk kantarla / okkayla **[ölçülmelidir]**, alışveriş miskalle / dirhemle **[ölçülmelidir]**
"Dostluğun tartısı olmaz, alışveriş ise ölçüye göre olur."

Dün bir, bugün iki.
Dün bir **[olmuştu]**, bugün iki **[oldu]**
"Herhangi bir şeye başladığından beri çok az zaman geçtiği hâlde."

Eğriye eğri, doğruya doğru.
Eğriye eğri **[demek gerekir]**, doğruya doğru **[demek gerekir]**
"Gerçek ne ise aynen belirtilmelidir."

Ekmek elden, su gölden.
Ekmek elden **[geliyor]**, su gölden **[geliyor]**
"Kendisi çalışmayıp başkasının kazancıyla geçinme durumu."

Elden vefa, zehirden şifa.
Elden vefa **[beklenmez]**, zehirden şifa **[beklenmez]**
"Zehirden şifa beklenilmeyeceği gibi yabancılardan da yardım ve iyilik beklenmez."

Elimi sallasam ellisi, başımı sallasam tellisi.
Elimi sallasam ellisi **[gelir]**, başımı sallasam tellisi **[gelir]**
"Birinin karşı cinsten birçok insanı kolaylıkla elde edebileceğini anlatan bir söz."

Eti senin, kemiği benim.

Eti senin **[olsun]**,kemiği benim **[olsun]**

"Çocuk velilerinin öğretmen, usta vb.'ne çocuğun eğitiminde kendisine tam yetki verdiğini anlatmak için söyledikleri söz."

Evvela / Önce can, sonra canan.

Evvela / Önce can **[gelir]**, sonra canan **[gelir]**

"İnsanlar bencildir, önce kendilerini, sonra yakınlarını düşünürler."

Gece silahlı, gündüz külahlı.

Gece silahlı **[dolaşır / gezer]**, gündüz külahlı **[dolaşır / gezer]**

"Kimseye sezdirmeden kötü işler yapan kimse."

Gündüz tespih çevirmesi, gece koyun kavurması.

Gündüz tespih çevirmesi **[yapar]**, gece koyun kavurması **[yer]**

"Kendini iyi insan gibi gösterip kötü işler yapar; görünüşü ile davranışı birbirini tutmaz."

Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa.

Hayvanlar koklaşa koklaşa **[anlaşır]**, insanlar konuşa konuşa **[anlaşır]**

"İnsanlar konuşarak daha iyi anlaşırlar."

Hem ziyaret, hem ticaret.

Hem ziyaret **[ediyoruz]**, hem ticaret **[yapıyoruz]**

"Biriyle görüşmeye giden kimsenin, bu gidişten yararlanarak başka bir işi de yapması durumunda söylenen bir söz."

Her şeyin yenisi, dostun eskisi.

Her şeyin yenisi **[makbuldür]**, dostun eskisi **[makbuldür]**

"Dostluk eskidikçe güç ve değer kazanır."

Huyu huyuna, suyu suyuna.

Huyu huyuna **[uygun]**, suyu suyuna **[uygun]**

"İki kişinin her yönden birbirine uygunluğunu anlatmak için kullanılan bir söz."

Kır atın yanında duran, ya huyundan ya suyundan.

Kır atın yanında duran, ya huyundan **[kapar]** ya suyundan **[kapar]**

"Kişi arkadaşlık ettiği kimseden etkilenir."

Kimine hay hay, kimine vay vay.

Kimine hay hay **[demek düşer]**, kimine vay vay **[demek düşer]**

"Kiminin talihinin iyi, kiminin de kötü gittiğini anlatan bir söz."

Kiminin parası, kiminin duası.

Kiminin parası **[işe yarar]**, kiminin duası **[işe yarar]**

"Bir iş yapılırken veya yapıldıktan sonra kiminin parası kiminin ise duası alınabilir."

Nerede akşam, orada sabah.

Nerede akşam**[lıyorsa]**, orada sabah**[lıyor]**

"Bir kimsenin gece kalacak belli bir yeri olmadığını, rastgele bir yerde kalabileceğini anlatan bir söz."

Rüzgârlı havanın kuytusu, yağmurlu havanın uykusu.

Rüzgârlı havanın kuytusu **[iyi olur]**, yağmurlu havanın kuytusu **[iyi olur]**

"Rüzgârlı havada kuytu bir yer, yağmurlu havada da uyku tercih edilir."

Tarlanın taşlısı, kadının / karının saçlısı.

Tarlanın taşlısı **[iyidir]**, kadının / karının saçlısı **[iyidir]**

"Kadının saçlısı, tarlanın taşlısı halk arasında daha yeğ tutulur."

Tedbir bizden, takdir Allah'tan.

Tedbir bizden **[olsun]**, takdir Allah'tan **[olsun]**

" Biz tedbirimizi alalım da gerisi Allah nasıl isterse öyle olur."

Ya huyundan ya suyundan.

Ya huyundan **[almıştır]** ya suyundan **[almıştır]**

"Bazı özellikleri olduğu gibi bir yerden, bir kimseden almış kimseler için kullanılan bir söz."

Yediği önünde, yemediği arkasında.
Yediği önünde **[duruyor]**, yemediği arkasında **[duruyor].**
“ Çok geniş imkânlar içinde yaşıyor.”

1.1.6.CÜMLEDE BİRDEN FAZLA ÖGEDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

Cümlede eksilti, bazen cümlenin birçok ögesinde veya ögelerdeki eklerde eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir. Burada eksilen öge, dinleyici ya da okuyucu tarafından ya daha önce cümlenin içinde geçtiği şekline göre ya da cümlenin anlamına göre tamamlanabilmektedir.

Ağaca dayanma kurur, adama / insana dayanma ölür.
Ağaca dayanma **[gün gelir] [ağaç]** kurur, adama / insana dayanma **[adam / insan]** ölür.
“İnsan yapacağı işte başkalarına değil, kendine güvenmelidir.”

Ağızdan burun yakın, kardeşten karın yakın.
[İnsana] ağızdan burun **[daha]** yakın**[dır]**, **[insana]** kardeşten karın **[daha]** yakın**[dır]**
“İnsanın kendi yararı her şeyden önemlidir.”

Ağlaya ağlaya eken, güle güle biçer.
Ağlaya ağlaya **[tohum]** eken, **[ektiğini]** güle güle biçer.
“Bir iş için çok çaba sarf edip zahmet çeken kimse, bu çaba ve zahmetlerinin karşılığını iyi bir şekilde alır.”

Ağrılarda göz ağrısı, her kişinin öz ağrısı.
Ağrılarda göz ağrısı **[en acı verenidir]**, her kişinin öz ağrısı **[en çok acı verir]**
“Herkesi en çok ilgilendiren şey kendi derdidir.”

Ana babaya hizmet, Tanrı’ya ibadet.
Ana babaya hizmet **[etmek]**, Tanrı’ya ibadet **[etmek] [gibidir]**
“Anne ve babaya gösterilen sevgi ve ilgi ibadet kadar kutsaldır.”

Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.

Anlayana sivrisinek **[sesi]** saz **[sesi] [gibidir]**, anlamayana davul zurna **[sesi] [bile]** az**[dır]**

"Anlayışlı bir kimseye küçük bir uyarı bile yeterken anlayışsız kimseler ne kadar uyarılırlarsa uyarılsınlar söylenilmek istenilen şeyi anlamazlar."

Az yaşa, çok yaşa akıbet gelir başa.

Az **[da]** yaşa**[san]** çok **[da]** yaşa**[san]** akıbet gelir başa.

"İnsan ne kadar yaşarsa yaşasın, başına gelecek olaylar kaderinde yazılıdır."

Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş.

Baba oğluna bir bağ bağışlamış **[ama]**, oğul babaya **[bağından]** bir salkım üzüm vermemiş.

"Babalar çocukları için büyük fedakârlıklara katlanırlar; ancak çocuklar babaları için fedakârlıkta bulunmazlar."

Bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun.

Bağa bak **[ki] [bağda]** üzüm olsun, **[üzümü]** yemeye yüzün olsun.

"Kişi karşılık beklediği işten istediğini alabilmek için gereken harcamaları yapmalıdır."

Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur.

[Bir yere] bakarsan **[o yer]** bağ **[gibi olur]**, **[bir yere]** bakmazsan **[o yer]** dağ **[gibi]** olur.

"Bir yere bakıp orayla ilgilenirsen o yer bağ gibi olur; ilgilenmezsen dağ gibi olur."

Ben ağa, sen ağa; bu ineği kim sağa.

Ben ağa **[isem],** sen ağa **[isen]**; bu ineği kim sağa**[cak]**

"Bir iş yerinde yapılması gereken bir işe kimse yanaşmaz, herkes birbirinden beklerse o iş yerinde hiçbir iş yürümez."

Bir abam / postum var atarım; nerede olsa yatarım.

Bir abam / postum var **[onu]** atarım, nerede olsa **[onun üstünde]** yatarım.

"Tek başına bulunan kimsenin istediği yerde barınıp rahat edebileceğini anlatan bir söz."

Borçlu ölmez, benzi sararır.

Borçlu ölmez **[ama] [borçlunun]** benzi sararır.

"Borç kişiyi öldürmez; ancak hasta edecek kadar üzer."

Burnu yere düşse, eğilip almaz.

Burnu yere düşse, **[burnunu] [yerden]** eğilip almaz.

"Çok kibirli ve gururlu olmak."

Cami yıkılmış ama mihrabı yerinde.

Cami yıkılmış ama **[caminin]** mihrabı yerinde **[duruyor]**

"Yaşlandığı hâlde güzelliği bozulmamış kadın."

Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu.

Çobana verme kızı, **[kıza]** ya koyun güttürür ya kuzu **[güttürür]**

"Kızını vereceğin kişinin maddî durumu ve mesleğine dikkat et; kızını eğer yoksul birine verirsen verdiğin kişiyle birlikte o da yoksulluk çeker."

Çoğu zarar, azı karar.

[Her şeyin] çoğu zarar **[verir]**, **[her şeyin]** azı **[iyi bir]** karar**[dır]**

" 'Aşırıya kaçmamalı' anlamında kullanılan bir söz."

Dam üstünde saksağan, vur beline kazmayı.

Dam üstünde saksağan **[var]**, vur **[saksağanın]** beline kazmayı.

"Yersiz ve saçma sözler karşısında söylenen bir söz."

Davul çalsan duymaz.

Davul çalsan **[davulun sesini] [bile]** duymaz.

"1. Sağır. 2. Uykusu çok ağır, derin uykuda."

Dışarıdan yeşil türbe, içine girdim estağfurullah tövbe.

Dışarıdan yeşil türbe **[gibi] [görünüyordu]**, içine girdim estağfurullah tövbe **[dedim]**

"Bazen bir şeyin dış görünüşüne bakıp değerli olduğunu sanırız; fakat dikkatle incelediğimizde göründüğü kadar değerli olmadığını anlarız."

Dile kolay.

[Söylemek] dile kolay **[gelir]**

"Anlatılması kolay fakat yapılması, katlanılması güç bir durumdan bahsederken kullanılan bir ifade."

Doluya koysam almaz, boşa koysam dolmaz.

[Bir şeyi] doluya koysam **[dolu]** almaz, **[bir şeyi]** boşa koysam **[boş]** dolmaz.

"İçinden çıkılamayan güç bir durum karşısında söylenen bir söz."

El ile gelen, düğün bayram.

İle gelen **[sıkıntı]**, düğün **[ve]** bayram **[gibidir]**

"Bir topluluğun hep birlikte uğradığı sıkıntıya yakınmasız katlanılmalıdır."

Elinle ver, ayağınla ara.

[Ona] [bir şeyi] elinle ver, **[o şeyi]** ayağınla ara.

"Ödünç aldığı şeyi geri vermeyi geciktiren veya vermeyenler için söylenen bir söz."

Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme, kimi uzun der kimi kıs

Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme, **[kestiğin kuyruğa]** kimi uzun der, kimi kısa **[der]**

"Bazı işler herkesin içinde yapılmaz, aksi hâlde insan çeşit çeşit nasihat karşısında kararsızlığa düşüp hata yapabilir."

Herkes gider Mersin'e, biz gideriz tersine.

Herkes gider Mersin'e, biz gideriz **[herkesin gittiği yerin]** tersine.

"Bir işin bilerek ters yapıldığını, yolunda yapılmadığını anlatan bir söz."

Horoz ölür, gözü çöplükte kalır.

Horoz ölür, **[ama] [horozun]** gözü çöplükte kalır.

"Yaşanılmış, alışılmış, erişilmiş bir durum veya makam yitirildikten sonra, göz o durum veya makamda kalır."

İbadet de gizli, kabahat de.

İbadet de gizli **[yapılmalıdır]**, kabahat de **[gizli] [yapılmalıdır]**

"Yapılan iyiliklerin göstermelik olması, işlenen suçların, ayıpların açığa vurulmaması için kullanılan bir söz."

İstemem, yan cebime koy.

[Onu] istemem **[ama] [sen] [yine de] [onu]** yan cebime koy.

"Kendisine verilmek istenen şeyi, istemediğini belirttiği hâlde verilmesinden memnun olma durumu."

İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı.

İyiliğe iyilik **[ile] [karşılık vermek]** her kişinin kârı**[dır],** kötülüğe iyilik **[ile] [karşılık vermek]** er kişinin kârı**[dır]**

"İyiliğe iyilik ile karşılık vermeyi herkes yapabilir; ama yapılan kötülüğü bağışlamak ve ona iyilikle karşılık vermek yalnızca olgun, erdemli kişilerin yapacağı bir iştir."

Kelin ilacı / merhemi olsa başına sürer.

Kelin ilacı/merhemi olsa **[ilacı / merhemi] [önce] [kendi]** başına sürer.

"Kendi işini halledemeyen kişiden aynı durum için yardım alınamaz."

Kız beşikte / kundakta, çeyiz sandıkta.

Kız **[daha]** beşikte / kundakta **[iken]**, çeyiz sandıkta **[hazır olmalıdır]**

"Kız daha beşikte veya kundakta iken çeyiz düzmeye başlamak gerekir."

Komşuda pişer, bize de düşer.

Komşuda **[bir yemek]** pişer, **[pişen o yemekten]** bize de düşer.

"İnsanların çevresindekilerin kazancından yararlanma umudunu anlatan bir söz."

Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz.

Körün istediği bir göz **[idi]**, Allah **[köre]** verdi iki göz.

"İstediğinden ve umduğundan fazlasını bulan kimsenin bu durumu anlatan sözü."

Mart içeri, pire dışarı.

Mart içeri **[girince]**, pire dışarı **[çıkar]**

"Tedirgin edici biri geldiğinde gitmeye kalkan kimseler için kullanılan bir söz."

Nerde aç, oradan kaç; nerde aş, oraya yanaş.

Nerde aç **[var ise]**, oradan kaç; nerde aş **[var ise]**, oraya yanaş.

"Yokluk içinde yaşayan kimseler önlerine gelen herkesten faydalanmak isterler. Rahat bir şekilde yaşamak istiyorsan böyle kimselerin olduğu yerde değil kazancının bol olduğu yerde yaşamaya çalış."

Nerde birlik, orda dirlik.
Nerde birlik **[var ise]**, orda dirlik **[vardır]**
"Aynı görüş ve düşüncelere sahip kimselerin çok olduğu yerde huzursuzluk çıkmaz."

Nerde çokluk, orda bokluk.
Nerde çokluk **[var ise]**, orda bokluk **[vardır]**
"Bir iş üzerinde birden fazla kişi fikir yürütürse o işte düzen olmaz."

Nerde hareket, orda bereket.
Nerde hareket **[var ise]**, orda bereket **[vardır]**
"Hareket olan yerde bolluk olur."

Ne sakala minnet ne bıyığa.
Ne sakala minnet **[et / ederim]** ne bıyığa **[minnet et / ederim]**
"En yakın akrabalarının bile istenmeyen kimseler için söylenen bir söz."

Ne Şam'ın şekeri, ne Arap'ın yüzü.
Ne Şam'ın şekeri**[ni] [yemek isterim]**, ne Arap'ın yüzü**[nü] [görmek isterim]**
"Yararı olsa bile istenmeyen kimseler için söylenen bir söz."

Para ile değil sıra ile.
[Bu iş] para ile değil, sıra ile**[olur]**
"Herkes sırasını beklemek zorundadır."

Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır.
Sabır acıdır **[ama] [sabrın]** meyvesi tatlıdır.
"Sabır zor bir iştir; ancak güzel sonuçları vardır."

Sana yalan, bana gerçek.
Sana yalan **[gibi gelir] [ama]** bana **[göre]** gerçek**[tir]**
"Söylediğim şeyi sen bilmiyorsun; ancak doğrudur, ben biliyorum."

Sen sağ, ben selamet.

Sen sağ **[ol]**, ben selamet**[te] [olayım]**

"İyi veya kötü bir sonuçla biten bir iş karşısında artık yapacak bir şey kalmadığını anlatan bir söz."

Ucuz alan, pahalı alır.

Ucuz **[mal]** alan, **[aslında]** pahalı **[mal]** alır.

"Ucuz olan mal çabuk eskir, pahalıya alınmış gibi olur."

Vur dedimse / dedikse öldür demedim / demedik ya.

[…+a] vur dedimse / dedikse **[…+ı]** öldür demedim / demedik ya.

"Bir dileği yerine getirirken aşırılığa düşen için söylenen bir söz."

Aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık.

Aşağı**[ya]** tükürsem **[aşağıda]** sakal **[var]**, yukarı**[ya]** tükürsem **[yukarıda]** bıyık **[var]**

"İki karşıt ve aynı derecede sakıncalı durum karşısında karar verme zorluğunu anlatan bir söz."

Yürekte var, elde yok.

Yürekte **[istek]** var, **[ama]** elde **[imkân]** yok.

"Yetenekli ve istekli olduğu hâlde, içinde bulunulan imkânsızlığını anlatmak için söylenir."

Zenginliğinle övünme, bir kıvılcım yeter; güzelliğinle övünme, bir sivilce yeter.

Zenginliğinle övünme, **[onu kaybetmek için]** bir kıvılcım yeter; güzelliğinle övünme, **[onu kaybetmek için]** bir sivilce yeter.

"Zenginliğinle ve güzelliğinle hiçbir zaman övünme; küçük bir sebep bile onları kaybetmene yeter."

1.1.7.DOLDURMA

Bu tür atasözleri ve deyimlerde virgülden önceki kısım genellikle doldurma olup anlam virgülden sonraki kısım tarafından tamamlanmaktadır. Bunlarda genellikle virgülden önceki kısım eksiltiye uğramıştır ve eksiltinin sebebi virgülden önceki kısımla virgülden sonraki kısım arasında kafiye sağlayarak anlatımı etkili kılmaktır. Bu yüzden doldurma

olan kısım tamamen anlamsız değildir; sadece kafiye sağlamak amacıyla eksiltiye uğradığı için anlamsız gibi görünmektedir.

Abacı kebeci, ara yerde sen neci?
Abacı kebeci, ara yerde sen neci **[sin]**
“ ’Anlamadığın bu işe sen ne karışıyorsun’ anlamında kullanılan bir söz.

Alavere dalavere, Kürt Mehmet nöbete.
Alavere dalavere **[çevirirler]**, Kürt Mehmet**[i]** nöbete **[gönderirler]**
“Birden fazla kişinin yaptığı bir işte kurnaz ve işten kaytarmayı bilen kimseler bulunuyorsa işi saf ve zeki olmayan kimselere yaptırırlar.”

Altmış yetmiş, aklı başından gitmiş.
[Yaş] altmış yetmiş **[olmuş]**, aklı başından gitmiş.
“İnsan çok yaşlanınca mantıksız davranışlarda bulunur.”

Amcamla / emmimle dayım, hepsinden aldım payım.
Amcamla / emmimle dayım**[ı] [tanıdım]**, hepsinden aldım payım**[ı]**.
“Yakınlarından beklediği ilgi ve yardımı görmeyen bir kimsenin artık yeni bir dilekte bulunmaya niyetli olmadığını anlatmak için söylenen bir söz.”

Amasya’nın bardağı, biri olmazsa biri daha.
Amasya’nın bardağı **[çoktur]**, biri olmazsa biri daha **[olur]**
“Ele geçirilmeyen veya kaçan bir şeye üzülmek boştur, çünkü her zaman benzeri sağlanabilir.”

Analı kızlı, sırları gizli.
Analı kızlı, **[ana ve kızın]** sırları gizli.
“Anne ile kızları genellikle iyi birer sırdaş ve arkadaştırlar.”

Ay aydın, hesap belli.
Ay aydın**[lıktır]**, hesap belli**[dir]**
“Anlaşılmayacak bir şey yok, hesap ortada, açık.”

Ayvaz kasap, hep bir hesap.
Ayvaz kasap**[tır]**, hep bir hesap**[tır]**

“Ha öyle ha böyle, ikisi de bir.”

Babamın / ustamın adı Hıdır, elimden gelen budur.

Babamın / ustamın adı Hıdır**[dır]**, elimden gelen budur.

“Gücüm ancak bu kadarını yapmaya yeter.”

Bir araba bostan, yan gel Osman.

Bir araba bostan **[var]**, yan gel **[yat]** Osman.

“Bolluk ve refah içinde yaşayanları anlatır.”

Bir karıyla bir koca, dırdır eder her gece.

Bir karıyla bir koca **[yalnız ise]**, dırdır eder her gece.

“Sıkıntı veya yalnızlık yüzünden iki dost bile birbiriyle dalaşır, anlamsız konuşur.”

Cennet, canıma minnet.

Cennet, canıma minnet **[olur]**

“Memnunluk verici çok hoşa giden bir şeyin sevinçle kabulü.”

Çaputuna çuluna, âşıklık / şıklık ne hâline.

Çaputuna çuluna **[bak]** âşıklık / şıklık ne hâline **[gerek]**

“ ‘Böyle yetersiz durumunla başından büyük işlere karışmak senin neyine’ anlamında haddini aşan işe girişenlere söylenir.”

Düğün dernek, hep bir örnek.

Düğün dernek, hep bir örnek**[tir]**

“Hiçbir değişiklik göstermeyen sıkıcı durum, bütün yapılanların diğerlerinin bir benzeri olması.”

Edi ile Büdü, Şakire Dudu.

[Onlar] Edi ile Büdü, Şakire **[ile]** Dudu **[gibiler]**

“Birbiriyle iyi anlaşan iki yaşlının baş başa kalışını anlatır.”

Hasta, çorbası tasta.

Hasta, **[hastanın]** çorbası tasta.

“Yiyip içmesi yerinde hiç de hasta gibi değil.”

Havada bulut, sen bu işi unut.

Havada bulut **[var]** sen bu işi unut.

"Ona erişmek imkânsız, onu unutmaktan başka çaren yok."

Hımhım ile burunsuz, birbirinden uğursuz.

Hımhım ile burunsuz, **[bunların ikisi de]** birbirinden uğursuz**[dur]**

"Sevilmeyen iki kişiden bahsederken kullanılan bir ifadedir."

Karaman'ın koyunu, sonra çıkar oyunu.

Karaman'ın koyunu, sonra çıkar **[Karaman'ın koyununun]** oyunu.

"Bir şeye tam güvenmeyip ileride nasıl olacağını beklemek gerekir."

Kaş ile göz, gerisi laf ile söz.

[Güzelliğe] kaş ile göz **[yeter]**, gerisi laf ile söz**[dür]**

"Yüz güzelliğinde kaş ile gözün önemini belirten bir söz."

Kılık kıyafet, köpeklere ziyafet.

Kılık **[ve]** kıyafet**[i] [ile]**, köpeklere ziyafet **[verir]**

"Giyinişi ve görünüşü kötü ve tiksindirici olanlar için söylenen bir söz."

Körler sağırlar, birbirini ağırlar.

Körler **[ile]** sağırlar, birbirini ağırlar.

"Normalde sağlıklı iletişim kurmakta zorlanan kişiler birbirleriyle iyi anlaşırlar"

Para peşin, kırmızı meşin.

Para peşin **[olursa]**, kırmızı meşin **[senin olur]**

"Her işin karşılığı anında ödenmelidir"

Rabbena, hep bana.

Rabbena, hep bana **[ver]**

" ' Hep benim olsun' diyen bencil kişileri kınamak için söylenir."

Sonradan görme, gâvurdan dönme.

Sonradan görme, gâvurdan dönme **[gibidir]**

"Sonradan görme, görgüsüz olan kimseler iyi niteliklere sahip değildir."

Sonradan görme, güle güle ölme.

Sonradan görme **[kimsenin hâline bakıp]** güle güle ölme.

"Görgüsüz, iyi eğitilmemiş kimseler bilmedikleri bir işi yaparken o işi çok iyi biliyormuş gibi bir tavır takınırlar; ama cahilce davranarak alay konusu olurlar."

Tangır elek, tangır sac; elim hamur, karnım aç.

Tangır elek, tangır sac; elim hamur**[dur]**, karnım aç**[tır]**

"Beceriksizliği nedeniyle imkânlarını kullanmayan ve başarılı olamayanlar bu başarısızlıklarının sebebini araştırmak yerine sadece dert yanarlar."

Tamtakır, kırmızı / kuru bakır.

[Her yer] tamtakır kırmızı / kuru bakır.

"Boş, bomboş."

Tencere tava, herkeste bir hava.

Tencere tava, herkeste bir hava **[var]**

"Herkesin kendi bildiği gibi davranarak ortada düşünce birliği kalmadığını anlatmak için söylenen bir söz."

Tırhallı, hep bir hâlli.

Tırhallı, hep bir hâlli**[dir]**

"Aynı şartlar altında bulunanların aynı durumda olduklarını anlatan bir deyim."

Yarım elma, gönül alma.

Yarım elma **[ama]** gönül alma**[ya yeter]**

"Armağan küçük de olsa gönül almaya yeter."

1.2. KELİME GRUBU DÜZEYİNDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

1.2.1. BAĞLAMA GRUPLARINDA EKSİLTİ

Bu grupta genellikle bağlaçlar eksiltiye uğramaktadır. Eksiltiye uğramış şekilleri genellikle sıralı cümle görünümü arz etse de aslında bunlar bağlı cümlelerdir. Yüzey yapıda olmasa da derin yapıda bağlaç mevcuttur. Özellikle *"ama"* bağlacının eksiltiye uğradığı cümlelerde eksilti açıkça kendini hissettirmektedir. Çünkü "ama" bağlacı biri

olumlu diğeri olumsuz iki cümleyi birbirine bağlamaktadır. Örneğin *"büyük lokma ye, büyük laf / söz konuşma "* şeklindeki cümlede birinci cümle yapı ve anlam bakımından olumlu iken, ikinci cümle olumsuzdur.

Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış.
Ana kızına taht kurmuş **[ama]** baht kuramamış.
"Anneler kızları evlenecekleri zaman onlara her türlü maddî imkânı sağlarlar ama kızlarının mutluluğunu sağlamak annelerin ellerinde değildir."

Ayranı yok içmeye, atla / tahtırevanla gider sıçmaya.
Ayranı yok içmeye **[ama]** atla / tahtırevanla gider sıçmaya.
"Yoksulluğuna bakmadan gösteriş yapmaya kalkanların gülünçlüğünü anlatmak için kullanılan bir söz."

Bıçak yarası onulur, dil yarası onulmaz.
Bıçak yarası onulur **[ama]** dil yarası onulmaz.
"Hakaret, ağır söz vb. gönül kırıcı davranışların hiçbir zaman unutulmayacağını anlatan bir söz."

Büyük lokma ye, büyük laf / söz konuşma.
Büyük lokma ye **[ama]** büyük laf / söz konuşma.
"İnsan olur olmaz her konuda iddialı sözler söylerse sonra pişman olabilir."

Cami / cemaat ne kadar büyük / çok olsa imam yine bildiğini okur.
Cami / cemaat ne kadar büyük / çok olsa **[da]** imam yine bildiğini okur.
"Yetkili bir kimse çevresindekilerin düşüncesi ne olursa olsun kendi istediğini yapmaya çalışır."

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.
Dağ dağa kavuşmaz **[ama]** insan insana kavuşur.
"Ne kadar uzak düşmüş olurlarsa olsunlar, insanlar günün birinde birbirleriyle karşılaşabilirler."

Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.
Dağ dağ üstüne olur **[ama / da]** ev ev üstüne olmaz.

"Aynı evde oturan iki aile arasında er geç birtakım anlaşmazlıklar çıkar."

Delik büyük, yama küçük.
Delik büyük **[ama]** yama küçük.
"Eldeki imkânlar gerekenden çok az."

İsmi var, cismi yok.
İsmi var **[ama]** cismi yok.
" 1. Sözü edilen ancak gerçekte var olmayan. 2. Adı olmasına rağmen görevini, etkinliğini yerine getirmeyen."

Kazan karası gider, namus karası gitmez.
Kazan karası gider **[ama]** namus karası gitmez.
"Hiçbir leke insanın namusuna sürülen leke kadar kalıcı ve etkili olamaz."

Kuma / Ortak gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.
Kuma / Ortak gemisi yürümüş **[ama / de]** elti gemisi yürümemiş.
"Bir erkeğin eşleri bile birbirleriyle belki anlaşabilirler ancak kardeşlerin eşleri geçinemezler."

Sac tava geldi, hamur kalmadı; akıl başa geldi, ömür kalmadı.
Sac tava geldi **[ama]** hamur kalmadı; akıl başa geldi **[ama]** ömür kalmadı.
"İş yapmak için gereken koşullar hazır; deneyimlerim de var; ama yapılacak iş de yok, yaşamım da bitmek üzere."

Su uyur, düşman uyumaz.
Su uyur **[ama]** düşman uyumaz.
"Düşmana karşı her zaman uyanık davranmak gerekir."

1.2.2. EDAT GRUPLARINDA EKSİLTİ

Edat grubu içinde dilde en çok eksiltiye uğrayan edat *"gibi"* benzetme edatıdır. Çünkü burada amaç *"benzetme"* olduğu için kişi benzetileni dikkate aldığında eksilen kelimeyi tamamlamakta zorlanmayacaktır. Örneğin *"Bakla oda, nohut sofa"* benzetmesinde benzeyen ve kendisine benzetilen ögeler ortadadır. Mantık açısından bakıldığında

odanın bakla, sofanın da nohut olması mümkün değildir. O zaman dili bilen bir kişinin burada bir benzetmenin söz konusu olduğunu tahmin etmesi ve eksilen unsuru zihninde tamamlaması çok zor değildir.

Altı alay, üstü kalay.
Altı alay **[gibi]** üstü kalay **[gibi]**
"İçi dışı gibi özenilmiş olmayan şeyler için söylenen bir söz."

Altı kaval, üstü şişhane.
Altı kaval **[gibi],** üstü şişhane **[gibi]**
"Giysilerini birbirine uygun düşüremez, yakıştıramaz."

Arkadaş değil, arka taşı.
Arkadaş değil **[sanki]** arka taşı.
"Zor bir durumda yardım edeceği yerde zorluk çıkaran arkadaşlara kinaye ile söylenen bir söz."

Bakla oda, nohut sofa.
Bakla **[gibi]** oda, nohut **[gibi]** sofa.
"Bir evin küçüklüğünü ve darlığını anlatmak için söylenen bir söz."

Çantada / Torbada keklik.
Çantada / Torbada keklik **[gibi]**
"Ele geçirilmesi çok kolay ve kesin sayılan şey."

Devede kulak.
Devede kulak **[gibi]**
"Büyük bir bütüne oranla küçük bir parça; az, önemsiz, küçük, yetersiz."

Dışı kalaylı, içi alaylı.
Dışı kalaylı **[gibi]**, içi alaylı **[gibi]**
bk. altı alay, üstü kalay

Fındık kabuğunu doldurmaz.
Fındık kabuğunu **[bile]** doldurmaz.
"Önemsiz, değersiz."

Gece gözü, kör gözü.

Gece gözü, kör gözü **[gibidir]**

“ Gece yapılan işin verimli olamayacağını anlatan bir söz.”

Gece işi, körler işi.

Gece işi, körler işi **[gibidir]**

bk. gece gözü, kör gözü.

Hatır için çiğ tavuk yenir.

Hatır için çiğ tavuk **[bile]** yenir.

“İnsan sevdiği kişinin isteğini geri çevirmeyerek zor da olsa yerine getirir.”

Kafası kazan olmak.

Kafası kazan **[gibi]** olmak.

“ 1. Kafası şişmek, zihni yorulmak. 2. Gürültüden rahatsız olmak.”

Kardeş değil, kara taş.

Kardeş değil **[sanki]** kara taş.

“Çok hayırsız, duygusuz bir kardeş.”

Komşunun karısı / tavuğu komşuya kız / kaz görünür.

Komşunun karısı / tavuğu komşuya kız / kaz **[gibi]** görünür.

“Başka bir kimsenin malı bize olduğundan daha değerli görünür.”

Kuzguna yavrusu anka / şahin görünür.

Kuzguna yavrusu anka / şahin **[gibi]** görünür.

“Herkesin kendi yarattığı şey çirkin de olsa, gözüne güzel görünür.

Selam para, kelam para.

Selam para **[ile]**, kelam para **[ile]**

“Her davranış para harcamaya bağlıdır.”

Surat değil, mahkeme duvarı.

Surat değil **[sanki]** mahkeme duvarı.

“Kimseye gülmeyen, sert, asık suratla bakan.”

… kazan, … kepçe.

… kazan **[gibi]**, … kepçe **[gibi]**

"Sürekli arama, dolaşma durumlarında söylenir."

1.2.3. BİRLEŞİK FİİL GRUPLARINDA EKSİLTİ

Birleşik fiil gruplarında eksilti daima yardımcı fiil kısmında meydana gelmektedir. Burada da isim unsuru zikredildikten sonra yardımcı fiili tahmin edip eksiltiyi tamamlamak mümkündür. Çünkü birleşik fiillerde, özellikle de bir isim ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiillerde yardımcı fiiller sabittir, değişken olan kısım isim unsurudur. Örneğin *"muhalefet"* isminden sonra *"etmek"* yardımcı fiilinin geleceğini biliriz ve eksiltiyi bu yönde tamamlarız.

Ayda yılda bir namaz, onu da şeytan komaz.

Ayda yılda bir namaz **[kılar]**, onu da şeytan komaz.

"Çok seyrek olarak hayırlı bir iş yapmaya kalkar, ondan da bir bahane uydurup cayar."

Cumhura muhalefet, kuvvei hatadandır.

Cumhura muhalefet **[etmek]**, kuvvei hatadandır.

"Halkın tuttuğu bir davaya karşı çıkılmaz."

Deliye tokat, hastaya Sokrat gibidir.

Deliye tokat **[atmak]**, hastaya Sokrat gibidir.

"Akılsız birini cezalandırmak bazen ilaç etkisi yapar."

Doğru söze can kurban.

Doğru söze can kurban **[olsun]**

"Doğru konuşana herkes güvenir, inanır ve onu sayar."

Emanete hıyanet olmaz.

Emanete hıyanet **[etmek]** olmaz.

"Emanet olarak bırakılan şeyi titizlikle korumak gerekir."

Gafile kelam, nafile kelam.

Gafile kelam **[etmek]**, nafile kelam **[etmektir]**

“ ‘Düşüncesiz, cahil kimseye ne kadar dil dökülürse dökülsün yola gelmez, ikna edilmez’ anlamında kullanılan bir söz.”

Kadere keder olmaz.

Kadere keder **[etmek]** olmaz.

“İnsan kaderini değiştiremez; bu yüzden isyan edip üzülmek doğrun değildir.”

Kime niyet, kime kısmet.

Kime niyet **[edildi]**, kime kısmet **[oldu]**

“Birinin yararlanması için hazırlanan güzel bir şeyin hiç hatıra gelmeyen başka birine nasip olması.”

Önce selam, sonra kelam.

Önce selam **[vermeli]**, sonra kelam **[etmeli]**

“İnsan bir tanıdığıyla karşılaştığı zaman ona önce selam verip hatır sormalı, sonra sohbete başlamalıdır.”

Zalime yardım, halka zulüm.

Zalime yardım **[etmek]**, halka zulüm **[etmektir]**

“Kötü niyetli, zalim kimselerin yanında yer alan, toplumun düşmanı sayılır.”

1.2.4. TAMLAMALARDA EKSİLTİ

1.2.4.1. İSİM TAMLAMALARI

1.2.4.1.1.BELİRTİLİ İSİM TAMLAMASI

Aşağıda sıraladığımız örneklerde de görüleceği gibi belirtili isim tamlamasında eksilti iki şekilde gerçekleşmektedir; ya tamlayan isim yahut da tamlayan isimdeki ilgi eki eksiltiye uğramaktadır.

Ayranım budur, yarısı sudur.

Ayranım budur, **[ayranımın]** yarısı sudur.

“Yapılan bir işin yarım yamalak olduğu bildirilmek için kullanılan bir söz.”

Çivi çıkar ama yeri kalır.

Çivi çıkar ama **[çivinin]** yeri kalır.

"Gönül yarası kapansa da unutulmaz."

Çoğu gitti, azı kaldı.

[Bir işin] çoğu gitti, **[bir işin]** azı kaldı.

"Yapılmakta olan işin en önemli, en güç bölümü bitti; az ve önemsiz bölümü kaldı."

Dışı eli yakar, içi beni yakar.

[Onun] dışı eli yakar, **[onun]** içi beni yakar.

"Görünüşe aldanmamalı."

Fare / Sıçan düşse başı yarılır.

Fare / Sıçan düşse **[farenin / sıçanın]** başı yarılır.

"Bir yerin boş ve yoksulluk içinde bulunduğunu anlatan bir söz."

Görmemişin oğlu olmuş; çekmiş çükünü koparmış.

Görmemişin oğlu olmuş; çekmiş **[oğlunun]** çükünü koparmış.

"Görgüsüz bir kimse ummadığı bir şeyi elde ettiğinde ne yapacağını şaşırır."

Gülü seven, dikenine katlanır.

Gülü seven, **[gülün]** dikenine katlanır.

"İnsan sevdiği kimse veya sevdiği iş yüzünden gelecek sıkıntılara katlanır."

Herkes gider Mersin'e, biz gideriz tersine.

Herkes gider Mersin'e, biz gideriz **[herkesin gittiği yerin]** tersine.

"Bir işin bilerek ters yapıldığını, yolunda yapılmadığını anlatan bir söz."

Minareyi çalan, kılıfını hazırlar.

Minareyi çalan, **[minarenin]** kılıfını hazırlar.

"Kolay kolay gizlenemeyecek kadar büyük bir yolsuzluğu yapan kimse, sorumluluktan kurtulma yollarını önceden düşünür."

Misafir on kısmetle gelir; birini yer, dokuzunu bırakır.

Misafir on kısmetle gelir; **[on kısmetin]** birini yer, dokuzunu bırakır.

“Misafir ağırlayanın kısmeti açık olur; bu yüzden misafirin yediği ve içtiği ev sahibine yük olmamalıdır.”

Otu çek, köküne bak.

Otu çek, **[otun]** köküne bak.

“Kişinin kimliğini öğrenmek için soyunu sopunu bilmek gerekir.”

Sakla samanı, gelir zamanı.

Sakla samanı, gelir **[kullanmanın]** zamanı.

“ Şimdi gereksiz görülen şey ileride gerekli olabilir.”

Sarımsağı gelin etmişler; kırk gün kokusu çıkmamış.

Sarımsağı gelin etmişler; kırk gün **[sarımsağın]** kokusu çıkmamış.

“İnsanlar kötü yanlarını kolay kolay belli etmezler; haklarında yargıda bulunmakta acele edilmemelidir.”

Taşı sıksa suyunu çıkarır.

Taşı sıksa **[taşın]** suyunu çıkarır.

“Birinin vücut bakımından çok güçlü olduğunu belirtmek üzere söylenen söz.”

Tazı o tazı ama çulu değişmiş.

Tazı o tazı ama **[tazının]** çulu değişmiş.

“1. Tanıdığımız sıradan kişi iş başına geçmiş. 2. Giyim kuşamını düzeltmiş olduğu için tanınmaz olmuş.”

Testi kırılsa da kulpu elde kalır.

Testi kırılsa da **[testinin]** kulpu elde kalır.

“Zarar etse de varlıklı bir kimse büsbütün yoksul kalamaz.”

Üzümünü ye, bağını sorma.

[Bağın] üzümünü ye, **[üzümün]** bağını sorma.

“Yararlandığın şeyin nereden geldiğini araştırma.”

1.2.4.1.2. BELİRTİSİZ İSİM TAMLAMASI

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.
Her yiğidin bir yoğurt yiyiş **[şekli]** vardır.
"Bir işi herkes kendi yöntemleriyle yapar."

1.2.4.2. SIFAT TAMLAMASI

Sıfat tamlamalarında eksilti daha çok tamlanan yani tamlamanın isim kısmında meydana gelmektedir. Burada eksiltiye uğrayan isim kısmını tamamlamakta cümledeki fiil etkin bir rol üstlenmiştir. Örneğin *"Al giymedim ki alınayım"* ifadesinde *"giymek"* fiilinden *"al"* sıfatından sonra *"elbise"* isminin geleceğini anlarız.

Aklınla bin yaşa!
Aklınla bin **[yıl]** yaşa!
"Akla yakın şeyler düşünüyorsun; çok akıllısın."

Al giymedim ki alınayım.
Al **[elbise / kıyafet]** giymedim ki alınayım.
"Bu işle hiçbir ilgim olmadığı için söylenen sözleri kendi üzerime almadım."

Bana / Beni dokunmayan / sokmayan yılan bin yaşasın.
Bana / Beni dokunmayan / sokmayan yılan bin **[yıl]** yaşasın.
"Bana zarar vermeyen kötü kişi kime zarar verirse versin."

Besmelesiz işe şeytan karışır.
Besmelesiz **[başlanan]** işe şeytan karışır.
"Allah'ın adı anılmadan başlanan işlerin başarılı olma şansı azdır."

Büyük konuşmak / söylemek.
Büyük **[laf / söz]** konuşmak / söylemek.
"Yapacağı bir şey hakkında kesin konuşarak övünmek."

Dokuz doğurmak.
Dokuz **[bebek / çocuk]** doğurmak.

"Merakla, heyecanla, sabırsızlıkla beklemek."

Gönülsüz namaz, göğe ağmaz.

Gönülsüz **[kılınan]** namaz, göğe ağmaz.

"İsteksiz kılınan namazın kabul olmayacağı gibi isteksiz yapılan işten de hayır gelmez."

1.3. EK DÜZEYİNDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

1.3.1. BİLDİRME VE KUVVETLENDİRME EKLERİNDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

Abbas yolcu.

Abbas yolcu**[dur]**

"1. Yola çıkmakta kararlı; yolcuyum, gidiyorum. 2. Ölmek üzere, ölümün eşiğinde; ölmek üzeredir; ölümü yakın."

Abdalın dostluğu köy görününceye kadar.

Abdalın dostluğu köy görününceye kadar**[dır]**

"İnsanlara çıkar için yakınlık gösteren kimseler işleri bittikten sonra çıkar sağladıkları kişilerin yüzlerine bile bakmazlar."

Adamın / İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında.

Adamın / İnsanın alacası içinde**[dir]**, hayvanın alacası dışında**[dır]**

"Ahlaksız, kötü niyetli insanlar bu niyetlerini dışa vurmazlar."

Arif düşman ahmak dosttan daha iyi.

Arif düşman ahmak dosttan daha iyi**[dir]**

"İnsanın düşmanı dahi olsa akıllı birinden öğrenecekleri vardır."

Astığı astık, kestiği kestik.

Astığı astık**[tır]**, kestiği kestik**[tir]**

"Yaptıklarından dolayı kimseye hesap vermeyen; çok sert hareket eden, kendi başına buyruk kimse, zalim, zorba."

At / İş binenin / bilenin , kılıç kuşananın.

At / İş binenin**[dir]** / bilenin**[dir]** , kılıç kuşananın**[dır]**
"Becerikli olanlar kazanır."

Bilmemek ayıp değil, öğrenmemek ayıp.
Bilmemek ayıp değil**[dir]**, öğrenmemek ayıp**[tır]**
"İnsan her şeyi bilemez; ama sorup öğrenebilir. Aksi hâlde bilgisizliği yüzünden birçok yanlış yapar."

Bozacının şahidi şıracı.
Bozacının şahidi şıracı**[dır]**
"Aynı düşüncede ve aynı yapıda olan insanlar birbirlerini korurlar, kollarlar."

Bundan / Daha iyisi, can sağlığı.
Bundan iyisi, can sağlığı**[dır]**
"Bu, olabileceklerin en iyisidir; bundan iyisi olamaz."

Bundan iyisi, Şam'da kayısı.
Bundan iyisi, Şam'da kayısı**[dır]**
"bk. Bundan / Daha iyisi can sağlığı"

Can cümleden aziz.
Can cümleden aziz**[dir]**
"İnsanın kendisi herkesten önce gelir."

Dediğim dedik, çaldığım düdük.
Dediğim dedik**[tir]**, çaldığım düdük**[tür]**
"İnatçıdır, sözünden dönmez, direnip her istediğini yaptırır."

Devletin malı deniz, yemeyen domuz.
Devletin malı deniz **[dir]**, yemeyen domuz**[dur]**
"Bazı kimseler devlet kademesinde bir mevki sahibi olunca, oradaki imkanları kendi çıkarları için kullanmaktan kaçınmazlar; böyle davranmazlarsa enayilik ettiklerini sanırlar."

Dilin kemiği yok.

Dilin kemiği yok**[tur]**
"İnsan doğru veya yanlış her şeyi söyleyebilir."

Düşmez kalkmaz bir Allah.
Düşmez kalkmaz bir Allah**[tır]**
"İnsan ne kadar kudretli olursa olsun inancını kaybetmemeli, bir gün her şey tersine dönüverir."

Efendim nerede, ben nerede.
Efendim nerede, ben nerede**[yim]**
" 'Ben ne diyorum, siz ne diyorsunuz' anlamında kullanılan bir söz."

Gelen ağam, giden paşam.
Gelen ağam**[dır]**, giden paşam**[dır]**
"Her gelen benden itibar görür."

Her işin / şeyin başı sağlık.
Her işin / şeyin başı sağlık**[tır]**
"İnsanın yapacağı her şey vücut sağlığına bağlıdır."

İnadım inat.
İnadım inat**[tır]**
"Söz anlamaz, nasihat kabul etmez, kendi bildiğinden şaşmaz kimse."

İnsanoğlu çiğ süt emmiş.
İnsanoğlu çiğ süt emmiş**[tir]**
"İnsanlardan tam bir doğruluk beklenmez."

İşim iş, kaşığım gümüş.
İşim iş**[tir]**, kaşığım gümüş**[tür]**
"İşi tam istediği yolda."

Kefenin cebi yok.
Kefenin cebi yok**[tur]**

"İnsan yaşarken kazandıklarını öldükten sonra beraberinde götüremez; onun için fazla aç gözlü ve hırslı olmamalıdır."

Kız evi, naz evi.
Kız evi, naz evi**[dir]**
"Evlenme çağında kızı olanlar, kızını istemeye gelenlere kendilerini ağırdan satarlar, kızı verene kadar türlü türlü isteklerde bulunurlar."

Latife latif gerek.
Latife latif gerek**[tir]**
" 'Şaka yaparken bile incelikten ayrılmamak gerek' anlamında kullanılan bir söz."

Ne sihir ne keramet, el çabukluğu marifet.
Ne sihir**[dir]** ne keramet**[tir]**, el çabukluğu marifet**[tir]**
"Dalavere, gözbağcı tutumu ile yapılan iş."

Sözüm meclisten dışarı / yabana.
Sözüm meclisten dışarı**[dır] /** yabana**[dır]**
"Konuşma arasında çirkin bir söz kullanmak gerektiğinde o sözden orada bulunanların alınmamasını belirtmek için söylenen bir söz."

Su küçüğün, sofra / söz büyüğün.
Su küçüğün**[dür]**, sofra / söz büyüğün**[dür]**
"Büyüklerin sayılması, küçüklerin korunması gerektiğini anlatan bir söz."

Şeyhin kerameti kendinden menkul.
Şeyhin kerameti kendinden menkul**[dür]**
"Büyük işler gördüğünü söyleyen birinin sözüne inanılmadığını anlatmak için söylenen bir söz."

Şeytan azapta gerek.
Şeytan azapta gerek**[tir]**
" 'Sevilmeyen bir kimse zorluk içinde kaldığında bunu hak etmiştir' anlamında kullanılan bir söz."

Okka her yerde dört yüz dirhem.

Okka her yerde dört yüz dirhem**[dir]**

"Konuşulan bir gerçeğin açıklığını ve tartışma götürmezliğini anlatmak için söylenen bir söz."

Ölümden öte köy yok.

Ölümden öte köy yok**[tur]**

"Her canlı mutlaka ölecektir."

Ölüm hak, miras helal.

Ölüm hak**[tır],** miras helal**[dir]**

"Ölümün olağan olması gibi mirasın da paylaşılması olağandır."

Umut fakirin ekmeği.

Umut fakirin ekmeği**[dir]**

" Çaresizlik içinde olan kimseler için umutlar çok önemlidir."

1.3.2. İLGİ EKLERİNDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

Bülbülün çektiği dili belası.

Bülbülün çektiği dili**[nin]** belası**[dır]**

E.M.G.Y. : 1. tamlayan eki 'ilgi eki' 2. bildirme eki

"İlerisi düşünülmeden söylenen söz insanın başına dert açabilir."

1.3.3. ŞAHIS EKLERİNDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

Az yaşa, çok yaşa akıbet gelir başa.

Az **[da]** yaşa**[san]** çok **[da]** yaşa**[san]** akıbet gelir başa.

E.M.G.Y. :1. "da" bağlaçları 2. şart eki ile birlikte 2.T.Ş. eki

"İnsan ne kadar yaşarsa yaşasın, başına gelecek olaylar kaderinde yazılıdır."

1.3.4. DURUM EKLERİNDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

Ne Şam'ın şekeri, ne Arap'ın yüzü.

Ne Şam'ın şekeri**[ni] [yemek isterim]**, ne Arap'ın yüzü**[nü] [görmek isterim]**

E.M.G.Y. : 1. belirtme hâli ekleri 2. yüklemler

"Yararı olsa bile istenmeyen kimseler için söylenen bir söz."

Sen sağ, ben selamet.

Sen sağ **[ol]**, ben selamet**[te] [olayım]**

E.M.G.Y. : 1. yüklem 2. bulunma hâli eki 3. yüklem

"İyi veya kötü bir sonuçla biten bir iş karşısında artık yapacak bir şey kalmadığını anlatan bir söz."

2. ALAY-ŞAKA İFADELERİ

Abdala malum olur.

[Olacak bir şey] abdala malum olur.

E.M.G. Y. : özne

"Bir şeyin olacağını önceden sezen kimseler için söylenen bir söz."

Allah manda şifalığı versin.

Allah **[sana / size ona / onlara]** manda şifalığı versin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

"Çok ve ağır yemek yiyenler için söylenen bir söz."

Allah mübarek etsin.

Allah **[bunu / onu] [sana / size ona / onlara]** mübarek etsin.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

*" **alay** Onaylanmayan durumda kullanılan bir söz."* ***(→ kutlama)***

Allah versin.

Allah **[bundan] [sana / size ona / onlara] [daha çok]** versin.

E.M.G. Y. :1. yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı 3. zarf tümleci

*" **şaka** İyi bir şey ele geçirenlere memnunluk bildirmek için söylenen bir söz."* ***(bk.→hakaret)***

Altı / Bir karış beberuhi.

Altı / Bir karış **[uzunluğunda]** beberuhi **[gibidir]**

E.M.G. Y. : 1. zarf tümleci 2. yüklem

*“ **alay** Çok kısa boylu kimseler için söylenen bir söz.”*

Başka derdin?

[Bundan] başka derdin **[var mı]** ?

E.M.G. Y. :1. ayrılma hâli eki almış işaret zamiri 2. yüklem

*“ **alay** Gerçekleştirilmesi zor bir istekte bulunan kişiye söylenen söz.”*

Beğenemedin mi?

[…ı] beğenemedin mi?

E.M.G. Y. : belirtili nesne

*“ **alay** Yaptığı işi küçümseyen muhataba yarı kızgın yarı alaylı çıkışma maksadıyla söylenir.”*

Çevir kazı yanmasın.

Çevir kazı **[kaz]** yanmasın.

E.M.G. Y. : özne

*“**alay** Karşısındakine dokunacak yersiz bir söz söylediğini fark eder etmez sözünü çevirmeye kalkışanlara alayla söylenen bir söz.”*

Deliye her gün bayram.

Deliye her gün bayram**[dır]**

E.M.G. Y. : bildirme eki

*“**alay** Her fırsattan yararlanarak bayrammış gibi davrananlara ve her şeyi eğlenceli yönden alanlara alayla söylenen bir söz.”*

Dağların gelin anası.

Dağların gelin anası **[gibi]**

E.M.G. Y. : edat

*“**şaka** Ayı, kaba, anlayışsız kimse.”*

Dağların şenliği.

Dağların şenliği **[gibi]**

E.M.G. Y. : edat

“bk. dağların şenliği”

Dostlar şehit, biz gazi.

Dostlar şehit **[olsun]**, biz gazi **[olalım]**

E.M.G. Y. : birleşik fiil "yardımcı fiil"

"alay *Tehlikeli işleri başkalarına bırakıp kendileri sonuçtan yararlanmak için bir kenara çekilenlerin bencilliğini anlatan bir söz."*

Gülerim !

[Bu duruma / Bu düşüncene / Bu söylediğine] gülerim!

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

*"**alay** Yersiz görülen bir düşünceye karşı hafifseme olarak söylenen bir söz."*

Güleyim bari !

[Bu duruma / Bu düşüncene / Bu söylediğine] güleyim bari!

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

"bk. gülerim!"

Hazır mezarın ölüsü.

Hazır mezarın ölüsü **[gibi]**

E.M.G. Y. : edat

"şaka *Her hizmeti başkalarından bekleyen tembeller için söylenen bir söz."*

İç güveysinden hallice.

İç güveysinden hallice**[yim]**

E.M.G. Y. : bildirme eki

*" **şaka** 'Nasılsın?' sorusuna 'eh işte, fena değil' anlamında verilen karşılık*

Ne haber?

Ne haber**[in] [var]** ?

E.M.G. Y. : 1. iyelik eki 2. yüklem

"alay *'Senin hiçbir şeyden haberin yok' anlamında kullanılan bir söz."**(→soru ifadeleri)***

Neler de neler, maydanozlu köfteler.

Neler de neler, maydanozlu köfteler.**[ve benzerleri var]**

E.M.G. Y. : yüklem

"alay *Akla gelmedik şaşılacak şeyler."*

Nisan bir!

[Bu] [bir] nisan bir **[şakasıdır]**

E.M.G. Y. :1. özne 2. sıfat tamlaması "sıfat" 3. yüklem "belirtisiz isim tamlaması 'tamlanan isim' "

*"**şaka** Nisan ayının birinci gününde yapılan aldatma ve şakanın sonucunda şaka yapılan kişiye söylenen söz."*

Sen giderken, ben geliyordum.

Sen **[oraya]** giderken, ben **[oradan]** geliyordum.

E.M.G. Y. :1. yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı

*"**alay** " 'Senin bildiklerini ben çok önceden öğrenmiştim' anlamında alay yollu söylenir."*

Sevsinler!

[Seni / Onu] sevsinler!

E.M.G. Y. : belirtili nesne

"alay *Sevilmeyen, hoşa gitmeyen bir davranışta bulunan bir kimse için söylenen bir söz."*

Tam maaşla emekli / tekaüt.

Tam maaşla emekli / tekaüt**[gibi]**

E.M.G. Y. : edat

"şaka *İşi az, ödeneği çok olan bir işe yerleşenler için söylenen bir söz."*

3. DUA-İYİ DİLEK İFADELERİ

Afiyet / Afiyet şeker olsun.

[İçtiğin / İçtiğiniz; Yediğin / Yediğiniz] [Sana / Size] afiyet / afiyet şeker olsun.

E.M.G. Y. :1. özne 2. yer tamlayıcısı

"Bir şey yiyip içenlere 'Yarasın' anlamında söylenen iyi dilek sözü."

Ağzına / Ağzınıza; Diline / Dilinize sağlık.

[Tanrı] ağzına / ağzınıza; diline / dilinize sağlık **[versin]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem

"1. Bir sözü yerinde söyleyen kişiler için kullanılan bir ifade. 2. Bir türkü, şarkı ya da şiiri güzel bir şekilde okuyanlar için kullanılan bir ifade."

Allah bağışlasın.

Allah **[çocuğunu / çocuğunuzu] [sana / size; ona / onlara]** bağışlasın.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"Tanrı çocuğunu kazadan beladan korusun."

Allah'a bin / çok şükür.

Allah'a bin şükür **[olsun]**

E.M.G. Y. : yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

" 'Hamdolsun, bereket versin' anlamlarında durumdan memnun olunduğunu anlatan bir söz."

Allah'a emanet.

[O] Allah'a emanet **[olsun]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil ' "

" 'Tanrı esirgesin' anlamında birini överken söylenen bir söz."

Allah analı babalı büyütsün.

Allah **[çocuğunu / çocuğunuzu]** analı babalı büyütsün.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

" Tanrı çocuğunu annesiz ve babasız bırakmasın."

Allah aratmasın.

Allah **[bu durumu / bu günleri] [bana / bize; sana / size]** aratmasın.

E.M.G. Y. :1.belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"Yakınılacak bir durumda 'Tanrı daha kötüsünü göstermesin' anlamında kullanılan bir söz."

Allah artırsın.

Allah **[malınızı / paranızı]** artırsın.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

"Tanrı daha çoğunu versin."

Allah'a şükür.

Allah'a şükür **[olsun]**

E.M.G. Y. :yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"bk. Allah'a bin / Çok şükür"

Allah başımızdan eksik etmesin.

[Seni / Onu] Allah başımızdan eksik etmesin.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

" 'Tanrı eksikliğini göstermesin' anlamında birinin yaptığı iyilik, hizmet minnetle anılırken söylenen söz."

Allah beterinden esirgesin / korusun / saklasın.

Allah **[bu kötü durumun] [daha]** beterinden **[beni / bizi; seni / sizi; onu / onları]** esirgesin / korusun / saklasın.

E.M.G. Y. :1. yer tamlayıcısı "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' "2. belirtili nesne

"Tanrı daha kötü duruma düşürmesin."

Allah (binbir) bereket versin.

Allah **[kazancınıza / malınıza / sofranıza] (**binbir) bereket versin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

"Bir kazanç karşısında durumdan hoşnut olmayı belirten bir söz."

Allah bir yastıkta kocatsın.

Allah **[sizi / ikinizi]** bir yastıkta kocatsın.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

" Yeni evlenenlere 'Bir arada yaşlanın' anlamında söylenilen bir iyi dilek sözü."

Allah dirlik düzenlik versin.

Allah **[aile hayatınıza]** dirlik düzenlik versin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

“Tanrı aile huzuru versin.”

Allah düşmanıma vermesin.

Allah **[bu kötü durumu]** düşmanıma **[bile]** vermesin.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne 2. edat

“Anlatılan bir kötülüğün büyüklüğünü belirtmek için söylenen bir söz.”

Allah dört gözden ayırmasın.

Allah **[çocukları]** dört gözden ayırmasın.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

“ ‘Tanrı çocuğu yetim veya öksüz bırakmasın’ anlamında bir iyi dilek sözü.”

Allah ecir sabır versin.

Allah **[sana / size; ona / onlara]** ecir sabır versin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

“ Başsağlığı için söylenen bir söz.”

Allah eksik etmesin.

Allah **[onu] [hayatımızdan]** eksik etmesin.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

“1. Tanrı yokluğunu göstermesin. 2. Birinin yaptığı hizmet anılırken ona teşekkür yollu söylenen bir söz.”

Allah eksikliğini göstermesin.

Allah **[onun]** eksikliğini**[bana / bize; sana / size]** göstermesin.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne “belirtili isim tamlaması ‘tamlayan’ ”2. yer tamlayıcısı

“Pek gerekli olan bir şeyin kusuru anlatılırken, böyle de olsa onun varlığına şükredildiğini anlatan bir söz.”

Allah esirgesin / korusun / saklasın.

Allah **[beni / bizi; seni / sizi; onu / onları] [kötü durumlardan]** esirgesin / korusun / saklasın.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

“Tanrı korusun, kötü bir durumla karşılaştırmasın.”

Allah etmesin / göstermesin / vermesin.

Allah **[kötü bir durumu] [bana / bize; sana / size; ona / onlara]** etmesin / göstermesin / vermesin.

E.M.G. Y. : 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"Tanrı kötü bir durumla karşılaşmaktan korusun."

Allah gecinden versin.

Allah **[ölümü]** gecinden versin.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

" 'Uzun yıllar yaşayasın' anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü."

Allah Halil İbrahim bereketi versin.

Allah **[sofrana / sofranıza]** Halil İbrahim bereketi versin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

"Tanrı çok versin; bereket versin."

Allah kabul etsin.

Allah **[yaptığın / yaptığınız bu iyiliği / bu ibadeti]** kabul etsin.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

"Sevap sayılan bir iş yapıldığında söylenen bir söz."

Allah kavuştursun.

Allah **[seni / sizi] [ona / onlara]** kavuştursun.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"Birinin yakını bulunduğu yerden ayrıldığında kalanlara kavuşma dileğinde bulunmak için söylenen söz."

Allah kazadan beladan esirgesin / korusun / saklasın.

Allah **[beni / bizi; seni / sizi; onu / onları]** kazadan beladan esirgesin / korusun / saklasın.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

"Tanrı'nın insanı türlü kötülüklerden koruması dileğiyle söylenen bir iyi dilek sözü."

Allah kurtarsın.

Allah **[seni / onu] [hapishaneden / hastalıktan]** kurtarsın.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

“ Hapishaneye yeni girenlere veya ağır bir hastalığa tutulanlara bunlardan en kısa zamanda kurtulması dileğiyle söylenen bir iyi dilek sözü.”

Allah kuru iftiradan esirgesin / korusun.

Allah **[beni / bizi]** kuru iftiradan esirgesin / korusun.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

“Bir suçlama karşısında bunun sırf iftira olduğunu anlatmak için söylenen bir söz.”

Allah ömürler versin.

Allah **[sana / size; ona / onlara]** ömürler versin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

“Saygı gösterilen bir kimseye selam veya teşekkür olarak söylenilen bir söz.”

Allah rahatlık versin.

Allah **[sana / size] [uykunda / uykunuzda]** rahatlık versin.

E.M.G. Y. : 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümleci

“Genellikle yatmaya gidilirken ‘Rahat bir uyku uyuyun’ anlamında söylenen bir iyi dilek sözü.”

Allah rahmet eylesin.

Allah **[merhuma]** rahmet eylesin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

“Ölüleri hayırla anmak için söylenen bir söz.”

Allah razı olsun.

Allah **[senden / sizden; ondan / onlardan]** razı olsun.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

“Bir kimsenin kendisine iyiliği dokunan biri için kullandığı iyi dilek sözü.”

Allah selamet versin.

Allah **[sana / size; ona / onlara]** selamet versin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

“ Yolda güçlük içinde bulunanlara iyi dilek sözü olarak kullanılan bir söz.”

Allah sonunu hayır etsin.

Allah **[bu işin / onun]** sonunu hayır etsin.

E.M.G. Y. : belirtili nesne "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' "

"Bir işin, bir kimsenin sonucu ve geleceği için kaygı duyulduğunda iyi sonuçlar dilemek için söylenen bir söz."

Allah taksiratını affetsin.

Allah **[merhumun]** taksiratını affetsin.

E.M.G. Y. : belirtili nesne "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' "

"Tanrı ölmüş kişinin kusurlarını bağışlasın."

Allah tamamına eriştirsin.

Allah **[bu işin / bu olayın]** tamamına eriştirsin.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı "belirtili isim tamlaması 'tamlayan'"

"Herhangi bir iş veya olayın iyi sonuçlanması dileğiyle söylenen bir söz."

Allah tekrarına erdirsin.

Allah **[bu günün]** tekrarına **[seni / sizi; onu / onları]** erdirsin.

E.M.G. Y. : 1. yer tamlayıcısı "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' 2. belirtili nesne"

" 'Tekrar bugünleri görün' anlamında söylenen bir iyi dilek sözü."

Allah unutturmasın.

Allah **[bu acıyı] [sana / size]** unutturmasın.

E.M.G. Y. :1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

" 'Allah bu acıdan daha büyük acı göstermesin' anlamında edilen bir dua."

Allah utandırmasın.

Allah **[başladığın / başladığınız / başladığı / başladıkları bu işten] [seni / sizi; onu / onları]** utandırmasın.

E.M.G. Y. : 1. yer tamlayıcısı 2. belirtili nesne

"Bir işe girişenlere söylenen başarı dileği."

Allah yazdı ise bozsun.

Allah **[böyle bir kaderi]** yazdı ise bozsun.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

"Gerçekleşmesi istenmeyen bir olay veya durum için kullanılan bir söz."

Allah ziyade etsin.

Allah **[malınızı / yiyeceğinizi]** ziyade etsin.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

" 'Tanrı artırsın' anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü."

Babana / Ceddine rahmet.

[Tanrı] babana / ceddine rahmet **[etsin]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"Yapılan bir iş, bir davranış karşısında 'Allah senden razı olsun' anlamında kullanılan bir söz."

Canına rahmet.

[Tanrı] [senin / onun] canına rahmet **[etsin]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yer tamlayıcısı "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' " 3. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

" 'Tanrı senden ya da ondan rahmetini esirgemesin' anlamında kullanılan iyi dilek sözü."

Çok şükür.

[Tanrı'ya] çok şükür **[olsun]**

E.M.G. Y. :1. yer tamlayıcısı 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

" 'Tanrı'ya şükürler olsun' anlamında hoşnutluk anlatan bir söz."

Dağlara taşlara.

[Bu kötü durum] dağlara taşlara **[uğrasın]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem.

"Kötü bir durumdan söz edilirken 'hepimizden ırak olsun' anlamında söylenen bir söz."

Darısı …+nın başına / başınıza.

[Bu güzel durumun] darısı **[senin / sizin; onun / onların]** başına / başınıza **[gelsin]**

E.M.G. Y. : 1. özne "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' " 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"Bir başarı, bir mutluluk başkası için istendiğinde söylenen bir söz."

Diline / Dilinize sağlık.

[Tanrı] diline / dilinize sağlık **[versin]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem

"bk. ağzına / ağzınıza sağlık"

Dostlar başına.

[Bu iyi / mutlu / başarılı durum] dostlar başına **[gelsin]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"Bir şeyi dostları için de dilemek amacıyla kullanılan bir iyi dilek sözü."

Dostlar başından ırak.

[Bu kötü durum] dostlar başından ırak **[olsun]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem

"Sözü edilen kötü bir durumla yakınların karşılaşmaması için söylenen bir iyi dilek sözü."

Dünya ahiret bacım / kardeşim olsun.

[O] dünya**[da] [ve]** ahiret**[te]** bacım / kardeşim olsun.

E.M.G. Y. : 1. özne 2. bulunma hâli eki 3. bağlaç 4. bulunma hâli eki

"Bir kişiye kardeşlik duygusundan başka bir gözle bakılmadığını anlatan bir söz."

Eksik olma.

[Sen] [hayatımdan / hayatımızdan] eksik olma.

E.M.G. Y. : 1. özne. 2. yer tamlayıcısı.

" 'Var ol, sağ ol' anlamında hoşnutluk anlatan bir söz."

Eline / elinize / ellerinize sağlık.

[Tanrı] eline / elinize / ellerinize sağlık **[versin]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem

"El emeği ile güzel bir şey yapana söylenen övgü sözü."

Evlerden ırak / uzak.

[Bu kötü durum] evlerden ırak / uzak **[olsun]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem

"Ölüm veya kötü bir durumdan söz edilirken dinleyenlerin aynı durumla karşılaşmamalarını dilemek için söylenen bir söz."

Geçmişine rahmet.

[Tanrı] [senin / onun] geçmişine rahmet **[etsin]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yer tamlayıcısı "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' " 3. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"Tanrı'nın rahmeti, sözü edilen kişinin ölmüşlerinin üzerine olsun."

Geçmiş olsun.

[Bu kötü durum / bu hastalık / bu kaza] [hayatınızdan] geçmiş olsun.

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yer tamlayıcısı

"Hastalık veya kaza geçirenlere, beklenmedik büyük bir olumsuz durumdan kurtulanlara veya hapishaneye girenlere söylenen iyi dilek sözü."

Hamd olsun.

[Tanrı'ya] hamd olsun.

E.M.G. Y. : yer tamlayıcısı

" 'Tanrı'ya şükürler olsun' anlamında hoşnutluk anlatan bir söz."

Hayırdır inşallah.

[Bu durum / bu rüyanın yorumu] hayırdır inşallah.

E.M.G. Y. : özne

"1. Anlatılan bir rüyayı iyiye yormak için kullanılan bir söz. 2. Şaşma ve merak veren olgular karşısında durumun iyi olmasını dilemek için söylenen bir söz."

Hayırlı / Hayırlı uğurlu olsun.

[Bu eşya / Bu durum] [sana / size] hayırlı / hayırlı uğurlu olsun.

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yer tamlayıcısı

"1. 'Güle güle kullan' anlamında kullanılan bir söz. 2. 'Hayırlar getirsin' anlamında kullanılan bir söz." ***(→Kutlama-Tebrik İfadeleri)***

Hayırlısı.

[Bu durumun / Bu işin] hayırlısı **[olsun]**

E.M.G. Y. : 1. özne "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' " 2. yüklem

"'Tanrı bu durumda hayırlı olan ne ise onu versin' anlamında söylenen bir söz."

Hayırlısı olsun.

[Bu durumun] hayırlısı olsun.

E.M.G. Y. : 1. özne "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' "

"bk. hayırlısı"

Hayırlı / İyi günler.

Hayırlı / İyi günler **[geçirmenizi] [dilerim]**

E.M.G.Y. : 1. belirtili nesnenin bir kısmı 2. yüklem

" Bir yerden ayrılırken ya da bir kimseyle karşılaşıldığında ona selam vermek için kullanılan bir iyi dilek sözü." ***(→selamlama-esenleme ifadeleri)***

Hayırlı / İyi yolculuklar.

Hayırlı / İyi yolculuklar **[geçirmenizi] [dilerim]**

E.M.G. Y. :1. belirtili nesnenin bir kısmı 2. yüklem

"Bir yolculuğa çıkan kimseye ya da kimselere söylenen iyi dilek sözü."

Hayrını gör.

[Bu malın] hayrını gör.

E.M.G. Y. : belirtili nesne "belirtili isim tamlaması 'tamlayan'"

"Yeni alınan bir şey için 'güle güle kullan' anlamında kullanılan bir söz."

Helal helal !

[İçtiğin / Yediğin şey] helal **[olsun]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yüklem

"Birisi bir şey yerken ya da içerken, içtiği ya da yediği şey boğazına durup öksürmeye başladığında söylenen söz."

Hele şükür.

[Tanrı'ya] hele şükür **[olsun]**

E.M.G. Y. : 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"Bir şeyin gerçekleşmesini uzun süre bekledikten sonra o iş gerçekleşince söylenen 'Çok şükür' anlamında söylenilen söz."

İki iyilikten / rahmetten biri.

[Tanrı] iki iyilikten / rahmetten biri**[+ni] [versin]**

E.M.G. Y. : 1. özne 2. belirtme hali eki 3. yüklem

"Çok acı çeken ağır hastalar için iyileşme veya ölüm dileme."

İşitenlerden ırak / uzak.

[Bu kötü durum] işitenlerden ırak / uzak **[olsun]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"Ölüm veya kötü bir durumdan söz edilirken dinleyenlerin aynı durumla karşılaşmamalarını dilemek için söylenen bir söz."

İyi / Mutlu yıllar.

İyi / Mutlu yıllar **[geçirmeni] [dilerim]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesnenin bir kısmı 2. yüklem

"1. Yılbaşı gecesinde iyi bir yıl geçirilmesini temenni eden bir iyi dilek sözü. 2. Doğum günlerinde iyi bir yıl geçirilmesini temenni eden bir iyi dilek sözü."

Kesene / Kesenize bereket.

[Tanrı] kesene / Kesenize bereket **[versin]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"1. Maddî sıkıntısı görülen bir kimseye 'Çok kazan, kazancın bol olsun' anlamında söylenen teşekkür sözü. 2.' Sağ ol, cömertliğine teşekkür ederim.' anlamında bir iyi dilek sözü."

Kolay gelsin.

[Yaptığın / Yaptığınız iş] [sana / size] kolay gelsin.

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yer tamlayıcısı

"Bir iş yapmakta olanlara söylenen iyi dilek sözü."

Ömrüne bereket.

[Tanrı] ömrüne bereket **[versin]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

" 'Ömrün uzun olsun, var ol, sağ ol' anlamlarında kullanılan bir söz."

Ömürler olsun.

Ömürler **[ömürleriniz] [çok]** olsun.

E.M.G.Y.: 1. iyelik eki 2. zarf tümleci

"Eli öpülenin öpene 'çok yaşa' anlamında söylediği söz."

Sağlık olsun.

Sağlık **[seninle]** olsun.

E.M.G.Y.: zarf tümleci

"Üzücü bir durum veya bir zarar karşısında avunma sözü olarak söylenen bir söz."

Sizlere ömür.

[Tanrı] sizlere ömür **[versin]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"Bir kimsenin öldüğünü bildirmek için kullanılan bir söz."

Şeytan kulağına kurşun.

Şeytan kulağına kurşun **[değsin]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Aksama ihtimali bulunan durum veya işler düzenli gittiğinde 'nazar değmesin' anlamında söylenen bir söz."

Şifalar olsun.

[Sana / Size] şifalar olsun.

E.M.G.Y. : yer tamlayıcısı

"Aksıranlara, banyodan çıkanlara veya ilaç içenlere söylenen bir iyi dilek sözü."

Şifa niyetine.

[Bunu] şifa niyetine **[iç / içiyorum]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yüklem

"1. Bir kimseye ilaç verilirken 'İyi olması, fayda sağlaması dileğiyle' anlamında kullanılan bir söz. 2. İçki içerken söylenen bir söz."

Şükürler olsun.

[Tanrı'ya] şükürler olsun.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

"'Tanrı'ya minnetimi bildiririm' anlamında kullanılan bir söz."

Üstünüze / Üzerinize afiyet.

[Tanrı] üstünüze / üzerinize afiyet **[versin]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"Kötü bir durumdan söz ederken karşısındakinin o kötü duruma düşmemesi dileğiyle söylenen söz.".

Üstümüzden ırak.

[Bu kötü durum] üstümüzden ırak **[olsun]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"Bize gelmesin, bizden uzak olsun, bize dokunmasın, zarar vermesin."

Üstüme / Üstümüze / Üstünüze iyilik sağlık.

[Tanrı] üstüme / üstümüze / üstünüze iyilik sağlık **[versin]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"1. 'Tanrı esirgesin, üstümden ırak' anlamlarında kullanılan bir iyi dilek sözü. 2. ***bk. üstünüze afiyet. (→ünlem)***

Üstüme / Üstümüze / Üstünüze şifalar.

[Tanrı] üstüme / üstümüze / üstünüze şifalar **[versin]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"bk. üstüme / üstümüze / üstünüze iyilik sağlık."

4. BEDDUALARDA EKSİLTİ

Bizce beddualarda hepsi için geçerli olmamakla birlikte eksiltinin iki psikolojik sebebi vardır: Bunlardan birincisi kişi beddua ettiği kişiye karşı çok şiddetli bir nefret duygusu içindedir ve bunun etkisiyle bedduasını eksiltili söylemektedir. Çünkü insan *kızgınlık, şaşkınlık, korku, sevinç* gibi duygular içindeyken uzun cümleler kuramaz ve mutlaka bir şekilde eksiltili ya da eksik anlatıma başvurur: *"Kahretsin!"* Beddualarda eksiltinin ikinci psikolojik sebebi ise yine nefret duygusunun şiddeti ile alakalıdır. Burada nefret duygusu daha az şiddetlidir; kişi bu yüzden bedduasını çekimser bir şekilde yapmakta;

kötü dileğini dile getirip getirmemek arasında bocalamakta bu da ifadeye eksilti olarak yansımaktadır: *"Topraklar başına!"*

Allah kahretsin.

Allah **[onu / bunu…]** kahretsin.

E.M.G.Y.: belirtili nesne

" 'Tanrı cezasını versin, yok olsun, mahvolsun' anlamlarında bir ilenme sözü."

Batmayası / Batmayasıca.

[Yerin dibine] batmayası / batmayasıca.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

" 'Ölüp de toprağın altına girmeyesin' anlamında bir beddua ifadesi."

Boğazına dursun.

[İçtiğin / Yediğin şey] boğazına dursun.

E.M.G.Y.: özne

" 'Yediğin şeyi afiyetle yiyeme anlamında bir beddua ifadesi.' "

Boğazında kalsın.

[İçtiğin / Yediğin şey] boğazında kalsın.

E.M.G.Y.: özne

"bk. boğazına dursun."

Canı / Canın cehenneme.

Canı / Canın cehenneme **[gitsin]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Sevilmeyen bir kimse için duyulan öfke ve nefreti bildiren bir söz."

Ceddine / Yedi ceddine lanet.

Ceddine / Yedi ceddine lanet **[olsun]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

" 'Soyun sopunla birlikte Tanrı cezanızı versin!' anlamında bir ilenme sözü."

Çenene çeki taşı!

Çenene çeki taşı **[değsin]**

E.M.G.Y. : yüklem

"Gevezelere karşı kullanılan bir tabir."

Düşman başına.

[Bu kötü durum] düşman başına **[gelsin]**

E.M.G.Y.: 1.özne 2. yüklem

"Durumun kötü olduğunu göstermek için kullanılan bir söz."

Elemterefiş, kem gözlere şiş.

Elemterefiş, kem gözlere şiş **[girsin]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Nazar değmesin."

Gidişi / Gidişin olsun da, dönüşü / dönüşün olmasın.

[Oraya] gidişi / gidişin olsun da, **[oradan]** dönüşü / dönüşün olmasın.

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı

"Gittiği yerden bir daha dönmek nasip olmasın."

Kahretsin!

[Tanrı] [bunu / onu…] kahretsin.

E.M.G.Y.: 1. özne 2. belirtili nesne

"bk. Allah kahretsin."

Karalar başına.

Karalar başına **[geçsin]**

E.M.G. Y. : yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

" 'Yas tutup karalar bağlanacağın büyük bir acı yaşa' anlamında bir ilenme sözü."

Kıran giresi / giresice.

[Soyuna] kıran giresi / giresice.

E.MG.Y.: yer tamlayıcısı

"Bulaşıcı bir hastalığa tutulup ölsünler' anlamında bir ilenme sözü."

Köküne kibrit suyu.

Köküne kibrit suyu **[dökülsün]**

E.M.G.Y.: yüklem

“ ’Yerin dibine batsın, ölsün, kahrolsun’ anlamlarında bir ilenme sözü.”

Kör şeytandan bul / bulası / bulasıca / bulsun.

[Belanı / Belasını] kör şeytandan bul / bulası / bulasıca / bulsun.

E.M.G.Y.: belirtili nesne

“ ‘Şeytandan ona bir zarar erişsin’ anlamında bir ilenme sözü. ”

Lanet gelsin.

[Tanrı’dan] [ona] lanet gelsin.

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı

“ ‘Tanrı’dan ona bir bela gelsin’ anlamında bir beddua ifadesi.”

Lanet olsun.

[Ona] lanet olsun.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“bk. lanet gelsin”

Sebep olan, sebepsiz kalsın.

[Bu kötü duruma] sebep olan, sebepsiz kalsın.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“Herhangi bir kötü duruma yol açanlar için kullanılan bir ilenme sözü.”

Toprak / Topraklar başına.

Toprak / Topraklar başına **[geçsin]**

E.M.G.Y.: yüklem

“ ‘Öl, ölsün’ anlamında bir ilenme sözü.”

Yetişmeyesi.

[Yarına] yetişmeyesi.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“ ‘Yarınlara çıkamasın’ anlamında bir beddua ifadesi. ”

5. AZAR-SÖVGÜ- HAKARET VE KABA İFADELERDE EKSİLTİ

Bu ifadelerdeki eksilti de tıpkı beddualarda olduğu gibi *"öfke"* duygusunun verdiği psikolojik durumla alakalıdır. Kişi bu duygu içindeyken uzun ya da daha doğru bir ifadeyle tam bir cümle kurmakta zorlanmakta, bu yüzden eksiltili ya da eksik anlatıma başvurmaktadır.

Ağzına etmek.
Ağzına **[…]** etmek
E.M.G.Y.: birleşik fiil "isim kısmı"
" 1. ***argo*** *Haddini bildirmek. 2. Birine çok eziyet etmek."*

Allah versin.
[Benden istediğin şeyi] [sana] Allah versin.
E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı
" Dilenciyi baştan savmak için söylenen bir söz." ***(→şaka)***

Boş gezenin boş kalfası.
Boş gezenin boş kalfası **[gibidir]**
E.M.G.Y.: yüklem
"İşsiz güçsüz dolaşan kimse."

Cehennemin dibi.
Cehennemin dibi**[nde] [ol]**
E.M.G.Y.: 1. bulunma hâli eki 2. yüklem
" Birine kızıldığında o kişinin sorduğu soruya cevap olarak söylenen söz."

Cehennemin dibine kadar.
Cehennemin dibine kadar **[git]**
E.M.G.Y.: yüklem
" Kızılan birisi gitmek istediğini söylediğinde ona söylenen söz."

Cehennem ol!
Cehennem**[de]** ol!
E.M.G.Y.: bulunma hâli eki

“Defol !”

Defol!

[Buradan] defol!

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“hkr. *‘Savuş, git, uzaklaş’ anlamlarında kullanılan bir söz.”*

Donuna doldurmak / etmek / yapmak.

Donuna **[…]** doldurmak / etmek / yapmak.

E.M.G.Y.: birleşik fiil “isim kısmı”

“ 1. Küçük ya da büyük abdestini donuna etmek. 2. Çok korkmak.”

Düşün düşün boktur işin.

Düşün düşün boktur işin**[in] [sonu]**

E.M.G.Y.: belirtili nesne “belirtili isim tamlaması ‘ilgi eki + tamlanan isim’ ”

“ ***kaba*** *Kötü bir durumdan çıkar yol bulunamadığı zaman söylenen bir söz.”*

Elinin körü.

Elinin körü**[nü] [gör]**

E.M.G.Y.:1. belirtme hâli eki 2. yüklem

*“**hkr.** Bıktırıcı, usandırıcı durum karşısında azarlama yollu verilen karşılık.**”***

Eşek hoşaftan ne anlar; suyunu içer, tanesini bırakır.

Eşek hoşaftan ne anlar; **[hoşafın]** suyunu içer, **[hoşafın]** tanesini bırakır.

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne “belirtili isim tamlaması ‘tamlayan isim’ ” 2. belirtili nesne “belirtili isim tamlaması ‘tamlayan isim’ ”

*“**hkr.** Beğenilebilecek bir şeyi değerlendiremeyen, küçümseyen kimseler için kullanılan bir söz.”*

Hay babanın şarap çanağına.

Hay babanın şarap çanağına **[tüküreyim]**

E.M.G.Y.: yüklem

“Ağır bir küfür.”

Haydi haydi!

Haydi haydi **[buradan] [git]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

"Git işine, anlatıp durma, sus."

Haydi oradan.

Haydi oradan **[git]**

E.M.G.Y.: yüklem

" 'Böyle şey olmaz, sana inanmam' anlamında kovmak, azarlamak için söylenilen bir söz."

Hay gelmişine geçmişine.

Hay gelmişine geçmişine **[söveyim]**

E.M.G.Y.: yüklem

" 'Bütün geçmişine söveyim' anlamında bir sövgü."

İçine etmek.

İçine **[…]** etmek.

E.M.G.Y.: yüklem "birleşik fiil 'isim' "

*"**kaba** İçine sıçmak, bozup berbat etmek."*

Kes!

[Konuşmanı] kes!

E.M.G.Y.: belirtili nesne

" 'Konuşma, sus' anlamlarında bir azarlama sözü."

Kes artık!

[Konuşmanı] kes artık!

E.M.G.Y.: belirtili nesne

"bk. kes!"

Kısa kes!

[Konuşmanı] kısa kes!

E.M.G.Y.: belirtili nesne

" 'Sözü uzatma' anlamında bir azarlama sözü."

Köpek soyu.

Köpek soyu**[ndansın]**

E.M.G.Y.: ayrılma hâli eki+bildirme eki

“ ‘Alçak, soysuz’ anlamlarında bir sövgü sözü.”

Köpoğlu.

Köp**[ek]** oğlu**[sun]**

E.M.G.Y.: 1. kelimenin bir kısmı 2. bildirme eki

“1. ***hkr.*** *‘Hain, düzenbaz’ anlamlarında kullanılan sövgü. 2. Kurnaz, işini bilen, zeki kimse.”*

Saçı uzun, aklı kısa.

Saçı uzun **[ama]** aklı kısa.

E.M.G.Y.: bağlaç

“Kadınları aşağılamak için kullanılan bir söz.”

Soydur çeker, boktur kokar.

Soydur **[soy]** çeker, boktur **[bok]** kokar.

E.M.G.Y.: 1. özne 2. özne

“Her insan veya yaratık az çok soyuna benzer.”

Suratına lanet.

[Tanrı] [onun] suratına lanet **[etsin]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yer tamlayıcısı “belirtili isim tamlaması ‘tamlayan isim’ ” 3. yüklem “birleşik fiil ‘yardımcı fiil’ ”

“Yüzüne lanet olsun, yüzünü görmeyeyim.”

Suyuna tirit.

Suyuna **[ancak]** tirit **[yapılır]**

E.M.G.Y.: 1.edat 2. belirtisiz nesne “belirtisiz isim tamlaması ‘tamlanan isim’ ”3. yüklem

“Baştan savma, değersiz, özensiz.”

Şerrine lanet.

[Senin / Onun] şerrine lanet **[olsun]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yer tamlayıcısı "belirtili isim tamlaması 'tamlayan isim' " 3. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

" 'O kötü bir insandır, onunla uğraşılmaz, ondan kaçınmak en iyisidir.' anlamında kullanılan bir söz."

Zıkkımın kökü.

Zıkkımın kökünü**[nü] [ye]**

E.M.G.Y.: 1. belirtme hâli eki 2. yüklem

"Kızgınlık anında söylenen bir söz."

6. ÜNLEMLERDE EKSİLTİ

Adam sen de!

Adam sen de **[ne diyorsun/ne yapıyorsun]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Bir işin önemsenmediğini anlatmak için söylenen bir söz."

Aklımda!

[Tutuştuğum lades] aklımda!

E.M.G.Y.: özne

"Lades oyununa katılanlardan biri ötekine bir şey verirken karşısındakinin 'Unutmadım' anlamında söylediği söz."

Alacağı / Alacağın olsun!

[Onun / Senin] [benden] alacağı / alacağın olsun.

E.M.G.Y.: 1. yüklem "belirtili isim tamlaması 'tamlayan isim' " 2. yer tamlayıcısı

" 'Günün birinde ondan öcümü alırım' anlamında bir göz korkutma sözü." ***(→ nezaket ifadeleri)***

Allah'ına kurban!

[senin / Onun] Allah'ına kurban **[olayım]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı "belirtili isim tamlaması 'tamlayan isim' " 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

“ Çok sevilen ve hayranlık duyulan birine söylenilen bir sevgi sözü.”

Anlarsın ya!

[Söylemek istediğim şeyi] anlarsın ya!

E.M.G.Y.: belirtili nesne

“Açıkça söylenmemesi gereken bir olayı dolaylı yoldan anlatmak için kullanılan bir söz.”

Bak bak!

[Şu söylediğine / Şu yaptığına] bak bak.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“Şaşma bildiren bir söz.”

Bak hele!

[Şu söylediğine / Şu yaptığına] bak hele.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“bk. bak bak!”

Baş üstüne!

[Emriniz / İsteğiniz / Selamınız] baş üstüne **[olur]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

“Bir isteği, bir buyruğu hemen yerine getireceğini ya da bir selamı yerine ulaştıracağını bildiren söz.”

Bir dakika!

Bir dakika **[dur]**

E.M.G.Y.: yüklem

“Birisi konuşması sırasında hoşa gitmeyen ya da yanlış bir söz söylediğinde karşısındakinin ona katılmadığını ya da yanlışını belirtmek amacıyla konuşanın sözünü kesmek için söylediği söz.” ***(→nezaket ifadeleri)***

Can / Canım feda!

[Bir şeye] can / canım feda **[olsun]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem “birleşik fiil ‘yardımcı fiil’”

"1. Çok imrenilen iyi veya güzel şeyler, davranışlar karşısında söylenen bir söz. 2. 'Onun için her fedakârlık yapılır' anlamında kullanılan bir söz. 3.'canımı feda etmeye hazırım' anlamında kullanılan bir söz."

Can / Canım kurban!

[Bir şeye] can / canım kurban **[olsun]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil'"

"bk. can/+ım feda"

Daha neler!

Daha neler **[diyeceksin]**

E.M.G.Y.: yüklem

" 'Hiç öyle şey olur mu' anlamında kullanılan bir söz."

Deme!

[Bunu] deme.

E.M.G.Y.: belirtili nesne

" 'Gerçek mi, yok canım' anlamında bir şaşma sözü."

Edep yahu!

Edep**[li] [ol]** yahu!

E.M.G.Y.: 1. isimden isim yapan yapım eki 2. yüklem

"Açık saçık söz söyleyenlere karşı 'utan, edebini takın' anlamında kullanılan bir söz."

Efendiler götürsün!

[Seni] efendiler götürsün.

E.M.G.Y.: belirtili nesne

" 'Efendim' diyen kişiye karşı 'iyiler yanında olsun' anlamında söylenilen bir söz."

Etme!

[Bunu] [bana / bize; ona / onlara] etme.

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"Şaşılacak durumlarda 'öyle mi, doğru mu, gerçek mi?' gibi anlamlar bildiren bir söz."

Etme eyleme!

[Bunu] [bana / bize; ona / onlara] etme eyleme!

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"Birisi istenmeyen bir davranış yaptığı ya da yapacağı zaman ona bu davranışını yapmaması ya da sürdürmemesi için söylenen bir yakarma sözü."

Etme yahu!

[Bunu] [bana / bize; ona / onlara] etme yahu!

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"bk. etme!"

Geç!

[Bunu] geç!

E.M.G.Y.: belirtili nesne

*" Kulak asma, önem verme!"**(→terim)***

Geç efendim!

[Bunları] geç efendim.

E.M.G. Y. : belirtili nesne

"bk. [bunu]geç!"

Ha gayret!

Ha gayret **[et]**

E.M.G.Y.: yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"Bir işi yapmakta zorlanan bir kimseye 'biraz daha sabret' anlamında söylenilen bir söz."

Ha şöyle!

Ha şöyle **[ol]**

E.M.G.Y.: yüklem

" Daha önce beğenilmeyen bir işin beğenildiğini anlatan bir söz."

Haydi, canım sen de!

Haydi, canım sen de **[ne diyorsun]**

E.M.G.Y.: yüklem

“ ‘Böyle şey olmaz, sana inanmam’ anlamlarında kullanılan bir söz.”

Kime ne!

Kime ne **[oluyor]**

E.M.G.Y.: yüklem

“ ’Kimseyi ilgilendirmez’ anlamında kullanılan bir söz.”

Kör kör parmağım gözüne!

Kör kör parmağım gözüne **[girsin]**

E.M.G.Y.: yüklem

“Çok belli, göze batacak kadar ortada.”

Kurban olayım!

[Sana / Size / Ona] kurban olayım!

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“1. Bir yalvarış ifadesi. 2. ***bk. Allah’ına kurban / yaradana kurban.****”*

Marş marş!

Marş marş **[git]**

E.M.G.Y.: yüklem

“ ‘Çık git, uzaklaş’ anlamlarında bir seslenme sözü.” ***(→terimler)***

Müjde!

Müjde **[olsun]**

E.M.G.Y.: yüklem

*“****ünl.*** *Sevindirici haber verileceği zaman söylenen bir söz.”*

Ne!

1- Ne **[diyorsun]**

E.M.G.Y.: yüklem

*“1. Beklenmedik bir haber alındığında ‘ne diyorsun, kulaklarıma inanamıyorum’ anlamında şaşkınlık bildiren bir söz. 2. Söylenilen bir şey duyulmadığında onu tekrar ettirmek için söylenilen bir söz.”****(→ne ne ne ne!)***

2- Ne **[var]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Birisi birisinin yüzüne anlamlı ve uzun bir süre baktığında yüzüne bakılan kişinin 'ne var, ne istiyorsun?' anlamında söylediği söz."

Ne gerek / hacet!

[Buna / Şuna / Ona] ne gerek / hacet **[var]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

"Gereksiz, gerek yok."

Ne haddine!

Ne haddine **[düşer]**

E.M.G.Y.: yüklem

"'Ona mı düşmüş, ona mı kalmış, ona düşmez' anlamında kızgınlık bildirten bir söz."

Ne münasebet!

Ne münasebet **[var]**

E.M.G.Y.: yüklem

" 'Hiç öyle şey mi olur, hiç ilgisi yok' anlamında yarı kızgınlık bildiren bir söz."

Ne ne ne ne!

Ne ne ne ne **[dedin / dediniz]**

E.M.G.Y.: yüklem

"1. Birisi birisinden beklenmedik ve ağır bir söz duyduğunda kızgınlıkla o sözü duymamış gibi yaparak karşısındakine tekrar ettirmek için söylediği söz.2. ***bk. ne [diyorsun]!"***

Pamuk eller cebe!

Pamuk eller cebe **[gitsin]**

E.M.G.Y.: yüklem

" Birilerinden herhangi bir amaçla para toplarken söylenen söz."

Sakın!

[Böyle bir davranıştan] sakın.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“ ‘Yapma, yapmaktan çekin’ anlamında yapılması istenmeyen bir davranışa engel olmak için söylenen bir söz.”

Sakın ha!

[Böyle bir davranıştan] sakın ha!

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“bk. sakın!”

Sen de mi Britüs?

Sen de mi Britüs **[ihanet ediyorsun]**

E.M.G.Y.: yüklem “birleşik fiil”

“Bir dosttan gelen beklenmedik ihanet üzerine söylenen bir söz.”

Sorma / Sormayın!

[Başıma gelenleri] [bana] sorma / sormayın.

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

“Çokluk, aşırılık ve kötü bir durum anlatan bir söz.”

Sorma / Sormayın gitsin!

[Başıma gelenleri] sorma / sormayın gitsin!

E.M.G.Y.: belirtili nesne

“bk. sorma / sormayın!”

Tövbeler tövbesi!

Tövbeler**[+in]** tövbesi**[+ni] [ediyorum]**

E.M.G.Y.: 1. ilgi eki 2. belirtme hâli eki 3. birleşik fiil ‘yardımcı fiil’

“Bir kimsenin herhangi bir işten çok pişman olarak tekrarlamama kararını aldığını anlatan bir söz.”

Üstüme / Üstümüze iyilik sağlık!

[Tanrı] üstüme / üstümüze iyilik sağlık **[versin]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

*“Şaşma, şaşkınlık belirtmek için kullanılan bir söz.”**(→iyi dilek)***

Vay anasını!

Vay anasını **[…]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Şaşma, öfke duygusu anlatan bir söz."

Vay canına!

Vay canına **[yandığım]**

E.M.G.Y.: yüklem

"bk. vay anasını!"

Yapma!

[Bunu] [bana / bize] yapma.

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"Şaşma bildiren bir söz."

Yaradana kurban!

[Seni / Onu] yaradana kurban **[olayım]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"bk. Allah'ına kurban."

Yavaş!

Yavaş **[ol]**

E.M.G.Y.: yüklem

" Dikkat et, acele etme."

7. NEZAKET İFADELERİNDE EKSİLTİ

Alacağım olsun.

[Benim] [senden / sizden] alacağım olsun.

E.M.G. Y. : 1. belirtisiz nesne "iyelik grubu 'ilgi eki almış zamir' " 2. yer tamlayıcısı

*"Vakit darlığından dolayı bir teklifi kibarca geri çevirmek."**(→ünlem)***

Ayıptır / Edeptir söylemesi.

[Bunu] ayıptır / edeptir söylemesi.

E.M.G.Y.: belirtili nesne

" 'Affederseniz, söylemesi ayıptır ama' anlamında utanılacak bir durumun açıklanması sırasında kullanılan bir söz."

Bilmukabele

[Bu sözüne / Sözünüze] bilmukabele **[söylüyorum]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

" 'Bu sözünüze aynı şekilde karşılık veriyorum, aynı duygular içindeyim' anlamında kullanılan bir söz. "

Cariyeniz / Cariyeleri

[Ben / O] [sizin] cariyeniz / cariyeleri **[sayılır / olur]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. belirtisiz nesne "iyelik grubu 'ilgi eki almış zamir' "

3. yüklem

*" **esk** 1. Söz söylenen kimseye aşırı bir saygı göstermiş olmak için kadınlar tarafından 'ben' zamiri yerine kullanılan bir söz. 2. Aynı maksatla genç kadınlardan söz edilirken onları anlatan kelimelere bir unvan gibi getirilen bir söz."*

İzninizle / Müsaadenizle.

İzninizle / Müsaadenizle **[buradan / şuradan] [geçeyim / gideyim / kalkayım]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

" Bir ortamdan ayrılırken orada bulunanlara ya da kalabalık bir yerden geçerken geçmekte zorluk yaşayınca önündeki kişiye söylenilen bir söz."

Köleniz.

[Ben / O] [sizin] köleniz **[olurum / olur; sayılırım / sayılır]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

*"**esk** 1. Söz söyleyen erkek tarafından söz söylenen kimseye aşırı bir saygı göstermiş olmak için 'Ben' zamiri yerine kullanılan bir söz. 2. Yakınlarından söz edilirken saygıyla söylenen bir söz."*

Kulunuz.

[Ben] [sizin] kulunuz **[olurum / sayılırım]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

*"**esk** Alçakgönüllülük göstermiş olmak için 'Ben' zamiri yerine kullanılan bir söz."*

Müsaade sizin.

Müsaade sizin**[dir]**

E.M.G.Y.: bildirme eki

" 'Müsaadenizle' diye izin alan birine izin verildiğini bildiren söz."

Sağlığına / Sağlığınıza.

[Bu içkiyi / Bu kadehi] sağlığına / sağlığınıza **[içiyorum / kaldırıyorum]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yüklem

" İçki içerken 'Sağlıklı olmanız dileğiyle içiyorum' anlamında söylenen söz."

Sormak / Sorması ayıp.

[Bunu] sormak ayıp **[olmasın]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil'"/ bildirme eki

"Sorulması teklifsizlik sayılan bir şeyi sormadan önce özür dilemek için kullanılan bir söz."

Söylemesi ayıp.

[Bunu] söylemesi ayıp **[olmasın/+tır]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. birleşik fiil "yardımcı fiil"/bildirme eki

"bk. ayıptır söylemesi"

Şerefine / Şerefinize

[Bu içkiyi / Bu kadehi] şerefine / şerefinize **[içiyorum / kaldırıyorum]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yüklem

"bk. sağlığına / sağlığınıza"

Yüzünüze güller.

Yüzünüze güller **[saçılsın]**

E.M.G.Y.: yüklem

"İğrenç bir şey anlatılırken söylenen bir söz."

Ziyade olsun.

[İçeceğiniz / Yemeğiniz] ziyade olsun.

E.M.G.Y.: özne

"1. Yemekte bulunanlara ya da yemeğe buyurun diyenlere 'Artsın, çoğalsın' anlamında söylenen bir nezaket sözü. 2. Özellikle bir içeceğin tazelenmesi teklif edildiğinde kibarca geri çevirmek için söylenen bir söz."

8. YEMİNLERDE EKSİLTİ

Allah / Tanrı aşkına.
Allah / Tanrı aşkına **[yap / yapma]**
E.M.G.Y.: yüklem
"'Tanrı'yı seviyorsan' anlamında koşul bildiren bir ant sözü."

Allah bir.
Allah bir**[+dir]**
E.M.G.Y.: bildirme eki
"Yemin yerine kullanılan bir söz."

Allah inandırsın.
Allah **[seni / sizi] [bu söylediklerime / bu söyleyeceklerime]** inandırsın.
E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı
"İnanılması pek kolay olmayan bir şey anlatılırken 'Doğru söylüyorum, Tanrı tanıktır' anlamında yemin yerine söylenen bir söz."

Allah seni / sizi inandırsın.
Allah **seni / sizi [bu söylediklerime / bu söyleyeceklerime]** inandırsın.
E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı
"bk. Allah inandırsın."

Söz bir, Allah bir.
Söz bir**[dir]**, Allah bir**[dir]**
E.M.G.Y.: 1. bildirme eki 2. bildirme eki
"Verilen sözden hiç dönülmeyeceğini anlatan bir söz."

Ekmek çarpsın!
[Yalan söylüyorsam] [beni] ekmek çarpsın.
E.M.G.Y.: 1. yan cümle 2. belirtili nesne

“Karşısındakini inandırmak için edilen bir yemin.”

Dinim aşkına.

Dinim**[in]** aşkına **[yap / yapma]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili isim tamlaması “ilgi eki” 2. yüklem

“ ‘Dinimi tanık tutarım’ anlamında bir ant sözü.”

Dinim hakkı için.

Dinim**[in]** hakkı için **[yap / yapma]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili isim tamlaması “ilgi eki” 2. yüklem

“bk. dinim aşkına”

9. SELAMLAMA-ESENLEME İFADELERİNDE EKSİLTİ

Selamlama-Esenleme ifadeleri günlük yaşamdaki kısa iletişim şekillerinden biridir. Burada amaç muhatap ile uzun uzun konuşup muhabbet etmek değil, görgü kuralı gereği kısa sözlerle muhataba değer verildiğini, onun farkında olunduğunu hissettirmektir. Bu yüzden bu ifadelerde eksiltiye başvurulmaktadır.

Akşamlar / Akşam-ı şerifler hayrolsun.

Akşamlar / Akşam-ı şerifler **[akşamlarınız / akşam-ı şerifleriniz]** hayrola.

E.M.G.Y.: iyelik eki

“Akşam vakti kullanılan esenleme sözü.”

Günaydın.

Gün **[günün / gününüz]** aydın **[olsun]**

E.M.G.Y.: 1. iyelik eki 2. yüklem

“Sabahları günün iyi geçmesi dileğiyle söylenen bir esenleme sözü.”

Hayırlı / İyi akşamlar.

Hayırlı / İyi akşamlar **[geçirmenizi] [dilerim]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesnenin bir kısmı 2. yüklem

“bk. akşamlar / akşam-ı şerifler hayrolsun.”

Hayırlı / İyi günler.

Hayırlı / İyi günler **[geçirmenizi] [dilerim]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesnenin bir kısmı 2. yüklem

" İyi bir gün geçirilmesi dileğiyle söylenen bir esenleme sözü."

Hayırlı / İyi işler.

Hayırlı / İyi işler **[yapmanızı] [dilerim]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesnenin bir kısmı 2. yüklem

"1. Bir iş yerine girerken veya oradan çıkarken orada çalışanlara söylenen bir esenleme sözü. 2. İşe giden birine iyi ve kârlı bir iş günü geçirmesini dileyen bir söz."

Hayırlı / İyi sabahlar.

Hayırlı / İyi sabahlar **[geçirmenizi] [dilerim]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesnenin bir kısmı 2. yüklem

"bk. günaydın"

Hoş bulduk / gördük.

[Sizi] hoş bulduk / gördük.

E.M.G.Y.: belirtili nesne

" 'Hoş geldiniz' sözüne verilen karşılık."

Hoş / Sefa geldiniz.

[Buraya] hoş / sefa geldiniz.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

"Bir yere gelen kişiye söylenen esenleme sözü."

Nasıl gidiyor?

[Hayatın] nasıl gidiyor?

E.M.G.Y.: özne

" 'Nasılsınız?'anlamında bir soru sözü."

Ne haber?

Ne haber**[ler] [var]**

E.M.G.Y.: 1. çokluk eki 2. yüklem

“ ‘Ne var, ne yok; ne haberler var, işler nasıl gidiyor?’ anlamında bir selamlama sözü.”

(→alay-şaka ifadeleri)

Sabahlar hayrolsun.

Sabahlar**[+ın / +ınız]** hayrolsun.

E.M.G.Y.: iyelik eki

“bk. günaydın / hayırlı sabahlar / iyi sabahlar”

Sefalar getirdiniz.

[Buraya] sefalar getirdiniz.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

“Hoş geldiniz, gönülleri şen ettiniz.”

Selam.

[Sana / Size] selam **[olsun]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem “birleşik fiil ‘yardımcı fiil’ ”

“ Bir selam ifadesi.”

Selamlar.

[Onlara] selamlar **[gönderiyorum]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

“Birine ya da birilerine onların yanına giden biri vasıtasıyla selam gönderme.”

Vakitler hayrolsun.

Vakitler**[+iniz]** hayrolsun.

E.M.G.Y.: iyelik eki

“ Vaktiniz iyi geçsin. ”

10. KUTLAMA-TEBRİK İFADELERİNDE EKSİLTİ

Allah mübarek etsin.

Allah **[bunu / onu…] [sana / size; ona / onlara]** mübarek etsin.

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

"Yeni alınan bir şey, yeni başlanan bir iş ya da evlilik gibi durumlarda kullanılan bir kutlama sözü."

Gözün / Gözünüz aydın.

Gözün / Gözünüz aydın **[olsun]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Sevinçli bir olay dolayısıyla kullanılan bir kutlama sözü."

Hayırlı / Hayırlı uğurlu olsun.

[Bu eşya / Bu durum] [sana / size] hayırlı / hayırlı uğurlu olsun.

E.M.G. Y. : 1. özne 2. yer tamlayıcısı

"1. 'Güle güle kullan' anlamında kullanılan bir söz. 2. 'Hayırlar getirsin' anlamında kullanılan bir söz." ***(→ Dua-İyi Dilek İfadeleri)***

Tebrikler.

[Sana / Size] tebrikler**[+imi] [bildiririm / sunarım]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. iyelik eki + belirtme hâli eki 3. yüklem

"Bir başarı gerçekleştirildiğinde ya da yeni nişanlanma, evlenme, anne ya da baba olma gibi durumlarda söylenen bir kutlama sözü."

11. UĞURLAMA-VEDALAŞMA İFADELERİNDE EKSİLTİ

Allah'a ısmarladık.

[Seni / Sizi / Hepinizi] Allah'a ısmarladık.

E.M.G.Y.: belirtili nesne

"Ayrılanın kalan veya kalanlara 'Sizi Allah'a emanet ediyorum, esen kalın' anlamında söylediği bir iyi dilek sözü."

Allah selamet versin.

Allah **[sana / size; ona / onlara]** selamet versin.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

*" Yola çıkanlara 'Tanrı kazadan, beladan korusun' anlamında söylenen bir uğurlama sözü."****(→iyi dilek)***

Devletle! / Selametle!

[Oraya] devletle / selametle **[gidin / ulaşın / varın]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

“ ‘Güle güle’ yerine kullanılan bir uğurlama sözü.”

Güle güle!

[Oraya] güle güle **[git / gidin]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

“Vedalaşma sırasında kalanın söylediği söz.”

Uğurlar olsun!

Uğurlar **[seninle / sizinle]** olsun.

E.M.G.Y.: zarf tümleci

“Esenlikle git, gidin; yolun, yolunuz açık olsun.”

Uğur ola!

Uğur **[seninle / sizinle]** ola.

E.M.G.Y.: zarf tümleci

“bk. uğurlar olsun.”

12. ÖZDEYİŞLERDE EKSİLTİ

Özdeyişlerdeki eksiltinin sebebi anlatımı kısa tutarak ifadeyi daha etkili kılmaktır.

Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası; dostunun yüz karası, düşmanının maskarası. (M. Akif ERSOY)

Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası; dostunun yüz karası **[olur],** düşmanının maskarası **[olur].**

E.M.G.Y.: 1. yüklem 2. yüklem

“ İnsanın çalışıp kendi geçimini sağlamaması durumunda düşmanlarını sevindirip dostlarını utandıracağını ifade eden bir özdeyiş.”

Yurtta sulh, cihanda sulh. (M.Kemal ATATÜRK)

Yurtta sulh **[olsun],** cihanda sulh **[olsun]**.

E.M.G.Y.: 1. yüklem 2. yüklem

"Yurdumuzda ve tüm dünyada barış olsun."

13. SORU İFADELERİNDE EKSİLTİ

Çay kahve?

Çay **[ya da]** kahve **[hangisini istersiniz]**

E.M.G.Y.: 1. bağlaç 2. yüklem

"Çay ya da kahvenin hangisinin içilmek istendiğini soran bir soru ifadesi. "

Hayırdır?

[Bu durum] hayırdır **[inşallah]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. zarf tümleci

" 'Burada bulunmanın sebebinin hayırlı bir şey olmasını umuyorum ama burada niçin bulunuyorsun' anlamında bir soru ifadesi."

Hayır mı şer mi?

[Bu durum] hayır mı şer mi?

E.M.G.Y.: özne

"Bir durumun olumlu mu olumsuz mu olduğunu soran bir soru ifadesi. "

Kaça?

[Bu mal] kaça **[satılıyor]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"Bir malın fiyatının ne kadar olduğunu soran soru ifadesi."

Kırk katır mı kırk satır mı?

Kırk katır mı **[istersin]** kırk satır mı **[istersin]**

E.M.G.Y.: 1. yüklem 2. yüklem

"Yapılan bir hata karşısında hata yapana iki cezadan birini seçmesini ancak mutlaka cezalandırılacağını vurgulayan bir soru ifadesi."

Ne?

Ne **[dedin / dediniz]**

E.M.G.Y.: yüklem

"1. Söylenilen bir şey duyulmadığında söylenilen şeyi tekrar ettirmek için kullanılan soru ifadesi. 2. Birisi birisinden beklenmedik ve ağır bir söz duyduğunda kızgınlıkla o sözü duymamış gibi yaparak karşısındakine tekrar ettirmek için söylediği söz."

Ne haber?

[Sende] ne haber**[+ler] [var]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. çokluk eki 3. yüklem

*" 'Herhangi bir bilgi var mı?' anlamında bir soru sözü."**(→alay-şaka /selamlama)***

Ne kadar?

Ne kadar **[para] [ediyor]**

E.M.G.Y.: 1. özne "sıfat tamlaması 'tamlanan isim' " 2. yüklem

"Bir şeyin fiyatını soran soru ifadesi"

Nereden böyle?

Nereden **[geliyorsun]** böyle?

E.M.G.Y.: yüklem

"Bir yerden gelen bir kimseye nereden geldiğini soran bir soru ifadesi."

Nereye?

Nereye **[gidiyorsun]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Bir yere giden bir kimseye nereye gittiğini soran soru ifadesi."

14. ALINTI KELİMELERDE EKSİLTİ

Alıntı kelimelerdeki eksilti iki grupta toplanabilir: 1. Arapça ve Farsça kelimelerdeki eksilti. 2. Batı kökenli kelimelerdeki eksilti.

Arapça ve Farsça kelimelerdeki eksiltide genellikle ünlü ya da ünsüz seslerde *"tekleşme"* olduğuna yani çift sesin tek sese düştüğüne tanık olmaktayız. Bu durum Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen birçok kelimede de gözlenmektedir. Alıntı kelimelerde tekleşme şeklinde meydana gelen bu türden eksiltilerin sebebi *"en az çaba harcama"* kanununa dayandırılabilir. Çünkü kelimenin aslında olan çift ses teke indirildiğinde kelimenin telaffuz edilmesi kolaylaşarak en az çaba harcanmaktadır.

Akü

Fr. accumulateur akü**[mülatör]**

*"**fiz.** elektrik enerjisini kimyasal enerji olarak depo eden, istenildiğinde bunu elektrik enerjisi olarak veren cihaz, akımtoplar."*

AÇIKLAMA: Dilimizde akümülatör şeklinde eksiltisiz şekli de kullanılmaktadır.

Basket

İng. basketball basket**[bol]**

*"**sp.** Beşer kişilik iki takım arasında topu 3 metre yükseklikteki karşılıklı duran ağ geçirilmiş iki sepetten birine sokup sayı kazanmak esasına dayanan bir oyun, basket, sepet topu."*

Berhüdar

Far. Berhu**[r]**dar

*"**esk.** Mutlu"*

Beter

Far. Be**[d]**ter

"Daha kötü, çok kötü."

Cilbent

Ar. Cil**[d] + Far.** bend

*"**esk.** Klasör."*

Didon

Fr. Di**[s]**don**[c]**

*"**hlk.** Halkın İstanbul'daki yabancılara, özellikle Fransızlara verdiği ad, didona."*

Disko

Fr. discotheque Disko**[tek]**

"1. Plak, ses bandı koleksiyonu. 2. Çalınan plak, bant vb. eşliğinde dans edilen klüp, disko."

Diya

Fr. diapositive Diya**[pozitif]**

“Slayt”

Foto

Foto**[ğraf]**

“1. Görüntüyü ışığa karşı duyarlıklı cam, kâğıt vb. bir yüzey üzerinde özel makine ile tespit etme yöntemi. 2. Bu yöntemle aktarılarak çoğaltılan resim, fotoğraf.”

Gar

Fr. autogare [Oto]gar

“Şehirler arası çalışan motorlu taşıtların yolcularını aldıkları ve indirdikleri yer, garaj.”

Hamal

Ar. Ham**[m]**al

“Taşıyıcı”

Hapis

Ar. Hapis + **Far.[hane]**

“Cezaevi”

Haybe

Ar. Haybe**[t]**

*“**argo** Boş, işe yaramaz, anlamsız iş.”*

Helme

Ar. Hel**[i]**me

“1. Fasülye, pirinç, buğday vb. taneler kaynatıldığında nişastanın çökelmesiyle oluşan koyu sıvı. 2. Bazı bitkilerin kök, çiçek ve tohumlarında bulunan koyu kıvamlı madde.”

İskambil

Briscambille [Br]iskambil

“1. Bir yüzünde sayılar veya resimler bulunan, çeşitli oyunlar oynamaya yarayan kart, oyun kâğıdı. 2. Bu kartların 52 tanesinden oluşan deste. 3.bu kart destesiyle oynanan oyun.”

Kâgir

Far. kâ**[r]** + gir

*"**mim.** Taş veya tuğladan yapılmış olan (yapı), kârgir."*

Kaporta

İt. boccaporta [bo]kaporta

*"1. Otomobilde kaput veya ön kapak. 2. Motorlu taşıtları örten, genellikle sacdan yapılmış örtü. 3. **den.** Gemi içinin aydınlanması ve hava alması amacıyla güvertede açılmış bulunan camekânlı yer."*

Kazaz

Ar. Kaz**[z]**az

*"**esk.** Ham ipeği iplik ve ibrişim durumuna getiren kimse."*

Kefe

Ar. Kef**[f]**e

"Terazi gözlerinden her biri."

Keş

Far. Keş**[iden]**

"Ayyaş, esrarkeş."

Kilo

Fr. kilogramme Kilo**[gram]**

"Bin gramlık bir ağırlık ölçü birimi, kilo (kg)"

Külçe

Far. Kul**[i]**çe

*"1. **mdn.** Eritilerek kalıba dökülmüş maden veya alaşım. 2. **sf.** Eritilerek kalıba dökülmüş olan."*

Madrabaz

Far. Mad**[a]**rabaz

"1. Hayvan, balık, sebze, meyve vb. yiyecekleri yerinden getirerek toptan satan kimse. 2. ***sf.*** *mec. Hile yapan, hileci."*

Mafiş

Ar. Mafi**[hi]** ş**[ey]**

"1. Yok, kalmadı. 2.Bir çeşit yumurtalı ve hafif hamur tatlısı."

Mahfe

Ar. Mah**[af]**fe

*"****esk.*** *Deve, fil vb. hayvanların sırtına konulan, üzerine oturmaya yarayan sepet."*

Mahpus

Ar. Mahbus **+ Far.[hane]**

Mahya

Far. Mah + **Ar. [iy]**ye

"1. **din. b.** *Ramazan gecelerinde, camilerde iki minare arasına gerilen ipler üzerine kandil veya elektrik ampülleriyle yazılan yazı veya resim. 2.* ***mim.*** *Çatılarda iki eğik yüzeyin birleştiği bölüm."*

Malgama

Lat. [a]malgama

*"****kim.*** *Cıvanın herhangi bir madenle birleşerek yaptığı alaşım, amalgam."*

Milim

Fr. milimetre Milim**[etre]**

"1. ***mat.****. Santimetrenin onda biri. 2.* ***sıf.*** *mec. En küçük veya en az miktarda."*

Motor

Fr. motocyclette Motor**[siklet]**

"Motor silindirinin hacmi 125 cm den büyük olan, iki tekerlekli motorlu taşıt, motor."

Mumya

Far. Mum**[i]**ya

"1. Birtakım özel ilaçlar kullanılarak bozulmayacak duruma getirilmiş olan ve kazılarda ortaya çıkarılan ceset. 2. mec. Çok zayıf kimse."

Otel

Fr. [h]otel

"Yolcu ve turistlere geceleme imkânı sağlamak, bunu yanında yemek, eğlence vb. hizmetleri sunmak amacıyla kurulmuş işletme."

Oto

Fr. Oto**[mobil]**

" Motorlu, dört tekerlekli kara taşıtı."

Pantol

Fr. pantalon Pantol**[on]**

"Belden başlayan ve genellikle paçaları ayak bileklerine kadar inen giyecek."

Perdah

Perdah**[t]**

"1. Parlatma, parlaklık verme. 2. Sakal tıraşından sonra kıl çıkış yönünü tersine yapılan ikinci tıraş."

Pes

Far. Pes**[t]**

"Hafif, yavaş sesle söylenen, pest, ince karşıtı."

Pespaye

Far. Pes**[t]** + paye

"Alçak, soysuz, aşağılık."

Postal

Far. Post**[g]**al

"1. Genellikle askerlerin giydiği konçlu ve kaba potin. 2.mec. Düşkün kadın."

Postane

İt. Posta + **Fr. [h]**ane

"Posta ile gönderilen maddelerin kabul edildiği, postaya verilmiş maddelerin ayrım ve dağıtımının yapıldığı bina."

Rakı

Ar. [a]rakî

"Üzüm, incir, erik vb. meyvelerin alkolle mayalanarak damıtılmasıyla elde edilen içki, aslan sütü."

Restoran

Fr. restoaurant Restoran**[t]**

"Lokanta."

Revani

Far. Rev**[g]**ani

"Yumurta ve irmikle yapılan, fırında kabarıp piştikten sonra üzerine şerbet dökülen bir tür tatlı."

Reze

Ar. Rez**[z]**e

"1. Menteşe. 2. Kapıyı içeriden ve dışarıdan açıp kapamaya yarayan ve başparmakla basılarak işletilen düzen."

Rosto

İt. [Ar]rosto

"Haşlandıktan sonra veya doğrudan doğruya kızartılarak pişirilen, dilim dilim kesilen et."

Salep

Ar. Sa**[h]**lep

"1. ***bot.*** *Salepgillerin tek köklü, yumrulu, salkımlı veya başak çiçekli örnek bitkisi.2. Bu bitkinin yumru durumundaki köklerinden dövülerek hazırlanan beyaz toz. 3. Bu tozun, şekerli süt veya su ile kaynatılmasıyla yapılan sıcak içecek."*

Santim

Fr. Santim**[etre]**

*"****mat.*** *Bir metrenin yüzde biri uzunluğunda bir ölçü birimi (simgesi cm), santim."*

Soda

İng. Soda-**[water]**

"1. Sindirimi kolaylaştırmak, susuzluğu gidermek, içkileri sulandırmak için kullanılan, içinde sodyum karbonat bulunan, köpüren su. 2. Temizlik işlerinde kullanılan bir çeşit tuz."

AÇIKLAMA: Bizim bu kelimeyi soda suyu şeklinde almamız gerekirdi.

Stad

Lat. Stad**[yum]**

*"**sp.** Takım oyunları, atletizm karşılaşmaları ve çeşitli törenlerin yapılabilmesi, seyircilerin de bunları izleyebilmesi için elverişli oturma yerleri olan alan."*

AÇIKLAMA: Dilimizde stadyum şeklinde de kullanılmaktadır.

Sunta

Ar. Sun**[i] +** ta**[hte]**

"Doğramacılıkta kereste olarak kullanılan, sıkıştırılmış talaş ve yongadan yapılan tahta."

Tel

Fr.telegraphe Tel**[graf]**

"1. İki merkez arasında, kararlaştırılmış işaretlerin yardımıyla yazılı haberlerin veya belgelerin iletimini sağlayan bir telekomünikasyon düzeni. 2. Bu araçla alınan haber."

Temiz

Ar. Tem**[y]**iz

*"1. Ayırt etme. 2. **huk.** Mahkemelerce verilen kararın kanun ve usul yönünden incelenmesini sağlayan yasal yol."*

Transkrip

Fr. transcription Transkrip**[siyon]**

"db. Çeviri yazı."

Tutya

Ar. Tut**[i]**ya

*"**kim.** 1.Çinko. 2. Sürme."*

Usta

Far. Usta**[d]**

"1. Bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimse. 2. Zanaat öğreticisi. 3. Zanaatçılar için unvan. 4. Eli uz, işinin eri, becerikli. 5. Osmanlı İmparatorluğu'nda saraydaki cariye ve hizmetlilerin kıdemlisi. 6. Akıl veren veya öğreten. "

15. TÜRKÇE KELİMELERDEKİ SESLERDE MEYDANA GELEN EKSİLTİ

Türkçe kelimelerdeki seslerde meydana gelen eksilti genellikle konuşma dilinde karşımıza çıkmakla birlikte yazı dilinde de bazı ses olayları ile meydana gelmektedir. Bu türden eksiltinin tek sebebi en az çaba harcama isteğidir. Kişi bu nedenle kelimedeki bazı sesleri eksilterek daha az çaba harcamış olmaktadır. Bunları 4 grupta inceleyebiliriz:

1. Konuşma dilinde bazı sesleri eksiltiye uğrayan kelimeler: bur**[a]**da**,** şur**[a]**da, or**[a]**da, ner**[e]**de.

2. Son ünlüsü dar ünlü olan bazı Türkçe kelimeler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında bu dar ünlü düşer. buna orta hece ünlüsünün düşmesi denir: ağ**[ı[**zı, al**[ı]**nı, bağ**[ı]**rı, bur**[u]**na, göğ**[ü]**sü, kar**[ı]**nı, om**[u]**zu vb.

3. –i ek-fiili de çoğu zaman eksiltiye uğrar: öğretmen**[i]**di, güzel**[i]**miş vb.

4. Anadolu ağızlarındaki pek çok kelimedeki eksilmeler de eksiltinin bir sonucudur: geliyo**[ru]**m, n**[e]** oldu, pate**[tes]** vb.

16. TERİMLERDE EKSİLTİ

Aldı.

[O] [sazı / sözü] aldı.

E.M.G.Y.: 1. özne 2. belirtili nesne

*"**ed. Âşıkların** atışmalarında 'söylemeye başladı' kullanılan bir terim."*

Ateş!

Ateş **[et]**

E.M.G.Y.: yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

*"**ask.** Ateş etmek için verilen komut."*

Ateşkes

Ateş**[i]**kes

E.M.G.Y.: belirtme hâli eki

*"**ask.** Savaşan iki kuvvetin karşılıklı olarak savaşı durdurması, bırakışma, mütareke."*

(→ cins isim)

Çocuk aldırmak.

[Rahimden] çocuk aldırmak.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

*"**tıp** Kadın karnındaki bebeği hekime ameliyatla aldırmak."*

Çocuk düşürmek.

[Rahimden] çocuk düşürmek.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

*"**tıp** Gebe kadın çocuğunu vaktinden önce ve ölü olarak doğurmak, düşük yapmak."*

Dikişini aldırmak.

Dikişini**[n] [ipliklerini]** aldırmak.

E.M.G.Y.: belirtili nesne "belirtili isim tamlaması 'ilgi eki + belirtme hâli eki almış tamlayan isim ' "

*"**tıp** Dikilmiş yaranın ipliklerini kesip çıkarttırmak."*

Dikişini almak.

Dikişini**[n] [ipliklerini]** almak.

E.M.G.Y.: belirtili nesne "belirtili isim tamlaması 'ilgi eki + belirtme hâli eki almış tamlayan isim ' "

" Dikilmiş yaranın ipliklerini kesip çıkartmak."

Dikkat!

Dikkat **[et]**

E.M.G.Y.: yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

*"**ask.** Dikkat edilmesi için verilen komut."(→**uyarı ve bilgi ifadeleri**)*

Diş ünsüzü

Diş **[eti]** ünsüzü.

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**dbl.** Dil ucunun üst diş etlerine dokunmasıyla oluşan ünsüz: d,t,c,ç."*

Diyalize girmek.

Diyaliz **[makinesine]** girmek.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı "belirtisiz isim tamlaması' yönelme hâli eki almış tamlanan isim' "

*" **tıp** Diyaliz makinesine bağlanmak."*

Dudakdeğmez.

Dudak**[lar] [birbirine]** değmez.

E.M.G.Y.: 1. çokluk eki 2. yer tamlayıcısı

*"**ed.** Saz şiirinde b,f,m,p,v dudaksıl sesleri kullanılmadan söylenen koşma türü, lebdeğmez."*

El-fatiha!

El-fatiha **[okuyalım]**

E.M.G.Y.: yüklem

*"**din** Bir toplulukla birlikte dua ya da Kuran okunduktan sonra topluluğa Fatiha suresini okuması için verilen komut."*

Eller yukarı!

Eller yukarı **[kalksın]**

E.M.G.Y.: yüklem

*" **polis** 'Ellerini yukarı kaldırarak teslim ol' anlamında kullanılan bir söz."*

Elmek

El**[ektronik]** mek**[tup]**

E.M.G.Y.: sıfat tamlaması "tamlayan sıfat ve tamlanan ismin bir kısmı"

*"**bl.** Bilgisayarlar veya bir ağ içindeki belli gönderim merkezleri arasında elektronik bilgi iletişimi, e-posta."*

Er kişi niyetine!

[Bu namazı] er kişi niyetine **[kılalım]**

E.M.G.Y. : 1. belirtili nesne 2. yüklem

“ Ölen bir erkeğin cenaze namazını kılmaya başlarken söylenen söz.”

Fak fuk fonu

fak**[ir]** fuk**[ara]** fonu

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması “tamlanan isim kısımlarının bir kısmı”

*“**ekon.** Yardımlaşmak amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu adıyla 1990’lı yıllarda kurulan, halk arasında bu kısaltmayla tanınan fakir fukara fonu.”*

Geç!

[Buradan / Sıradan] geç.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

*“ **trafik** Trafikte trafik polisinin taşıtlara ve yayalara ya da güvenlik köntrolünün olduğu yerde güvenlik görevlisinin sıradaki kişilere ‘bekleme, durma’ anlamında verdiği komut.”*

Hatun kişi niyetine!

[Bu namazı] hatun kişi niyetine **[kılalım]**

E.M.G.Y. : 1. belirtili nesne 2. yüklem

“ Ölen bir kadının cenaze namazını kılmaya başlarken söylenen söz.”

Hazır ol!

[…+a / +e] hazır ol.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

*“**ask.** Esas duruşa geçilmesi için verilen komut.”*

Hücum!

[Düşmana / Hedefe] hücum **[et / edin]**

E.M.G.Y.:1. yer tamlayıcısı 2. yüklem “birleşik fiil ‘yardımcı fiil’ ”

*“**ask.** Karşı tarafa taarruzda bulunulması için verilen komut.”*

İskele alabonda!

İskele alabonda **[olsun]**

E.M.G.Y. : yüklem

*"**den.** Dümeni sol yana doğru sonuna kadar çevirme komutu."*

Koğuş kalk!

Koğuş**[ta] [yatanlar / uyuyanlar]** kalk**[ın]**

E.M.G.Y.: 1. bulunma hâli eki 2. özne 3. yüklem "2.Ç.Ş. emir çekimi"

*"**ask.** Koğuşa uyanması için verilen komut."*

AÇIKLAMA: Burada 1.T.Ş.'a 2.Ç.Ş. emir çekimi uygulanmıştır. Bu durumda "koğuş" kelimesinin bir topluluk ismi olmasının da etkisi vardır.

Lebdeğmez.

Leb**[ler] [birbirine]** değmez.

E.M.G.Y.: 1. çokluk eki 2. yer tamlayıcısı

*"**bk. dudakdeğmez."***

Mantar

Mantar **[hastalığı]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**tıp** 1. Bazı mantarların yol açtığı bitki veya hayvan hastalığı. 2. Çoğunlukla yüzde deri üzerinde koyu, kızıl veya mor renkli oluşan bir cilt hastalığı, küflüce."*

Marş marş!

Marş marş **[yürü]**

E.M.G.Y.: yüklem

*" 'Yürü' anlamında bir seslenme sözü." **(→ünlemler)***

Miyop

1) Miyop **[hastası][göz]**

E.M.G.Y.: sıfat tamlaması "1. belirtisiz isim tamlaması şeklindeki sıfat kısmının tamlanan ismi 2. tamlanan isim"

*"**tıp** Nesnelerin görüntüleri ağ tabakanın ön tarafında kaldığı için uzağı iyi göremeyen göz."*

2) Miyop **[hastası]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**tıp** Gözleri uzağı iyi göremeyen kimse."*

Net

İng. international network [İnter]net

*"**bl.** Genel ağ"*

Nişan al!

[…+ı] nişan al.

E.M.G.Y.: belirtili nesne

*" **ask.** Bir şeyi hedef alması için verilen komut."*

On birli

1) On bir **[dereceli]**

E.M.G.Y.: sıfat tamlaması "tamlanan isim"

*"**müz.** On bir dereceyle ayrılan iki noktanın aralığı."*

2) On bir **[dizeli / mısralı]**

E.M.G.Y.: sıfat tamlaması "tamlanan isim"

*"**ed.** Bentleri on bir dizeden oluşan manzume."*

3) On bir **[heceli]**

E.M.G.Y.: sıfat tamlaması "tamlanan isim"

*"**ed.** Dizeleri on bir heceli şiir."*

Parola!

Parola**[yı] [söyle]**

E.M.G.Y.: 1. belirtme hâli eki 2. yüklem

*"**ask.** Girilmesi yasak olan ve şifre bir kelimeyi söyleyebildikten sonra girilen yerlerde söylenen şifre kelime."*

Rahat!

[Asker] rahat **[ol]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

*"**ask. ve sp.** Hazır ol durumunda bulunanlara, oldukları yerde serbest bir durum almaları için verilen komut."*

Ruhuna el-fatiha!

[Merhumun] ruhuna el-fatiha **[okuyalım]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı "belirtili isim tamlaması 'tamlayan isim' " 2. yüklem

*"**din** Ölmüş bir kişinin cenaze namazını kılıp onu defnettikten sonra ya da ölmüş bir kişiyi anınca, ona dua edince topluluğa merhumun ruhu için Fatiha okunmasını dileyen söz."*

Sağ bek

Sağ bek **[oyuncusu]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**sp.** Bir takımın savunmasının sağ tarafında yer alan oyuncusu."*

Sağ haf

Sağ haf **[oyuncusu]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**sp.** Orta sahanın en sağında oynayan oyuncu."*

Sağ iç

Sağ iç **[oyuncusu]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**sp.** Futbolda, sağ açıkta santrafor arasında görev yapan hücum oyuncusu."*

Sancak alabonda.

Sancak**[ı]** alabonda **[yap / yapın]**

E.M.G.Y.: 1. belirtme hâli eki 2. yüklem

*"**den.** Dümeni sağ yana doğru sonuna kadar çevirme komutu."*

Silah başına!

Silah başına **[geç / geçin]**

E.M.G.Y.: yüklem

*"**ask.** Silah başı etmek için verilen komut."*

Sol açık

Sol açık **[oyuncusu]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**sp.** Futbolda sol başta bulunan oyuncu."*

Sol bek

Sol bek **[oyuncusu]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**sp.** Bir takımın savunmasının sol yönünde yer alan oyuncusu."*

Sol haf

Sol haf **[oyuncusu]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**sp.** Orta sahanın solunda oynayan oyuncu."*

Sol iç

Sol iç **[oyuncusu]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**sp.** Futbolda, sol açıkla santrafor arasında görev yapan hücum oyuncusu."*

Soykırım

Soykırım**[ı]**

E.M.G.Y.: 1.T.Ş. iyelik eki

*"**sos.** Bir insan topluluğunu ulusal, dinsel vb. sebeplerle yok etme, jenosit."*

Süngü tak!

Süngü**[yü]** tak.

E.M.G.Y.: belirtme hâli eki

*"**ask.** Süngünün takılması için verilen komut."*

Tek dalmak.

Tek **[bacağa]** dalmak.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı "sıfat tamlaması 'tamlanan isim' "

*"**sp.** Güreşte karşı güreşçinin tek bacağını kapmak."*

Teslim ol / olun!

[Bana / Bize] teslim ol / olun.

E.M.G.Y.: yer tamlayıcısı

*" **polis** Suçlulara ya da şüpheli kişilere teslim olmaları için verilen komut."*

Tüfek omza!

Tüfek omza **[alınsın]**

E.M.G.Y.: yüklem

*"**ask.** Tüfeğin omza takılması için verilen komut."*

Uygun adım marş!

Uygun adım **[ile]** marş!

E.M.G.Y.: edat

*"**ask. ve sp.** Adım atışta birliği gerektiren grup yürüyüş türü."*

Yatsı

1) Yatsı **[ezanı]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**din** Yatsı namazı için okunan ezan."*

2) Yatsı **[namazı]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**din** Yatsı vakti kılınan namaz."*

3) Yatsı **[vakti]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

*"**din** Güneşin batmasından bir buçuk, iki saat sonraki vakit."*

17. UYARI VE BİLGİ İFADELERİNDE EKSİLTİ

Uyarı ve bilgi ifadelerindeki eksiltinin sebebi *"dikkat çekmek"*tir. Burada kısa anlatım sağlanarak dinleyen ya da okuyanın dikkatini çekmek esastır.

Acil.

[Burası] acil **[hastaların bakıldığı yerdir]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

" Hastanelerde hastalara acil müdahalenin yapıldığı yerin adı."

Avlanma yasağı!

[Burada] avlanma yasağı **[var]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

"Av yasağının olduğu göl, orman vb. yerlerde avlanmak için gelenleri uyaran bir uyarı ifadesi."

Çıkış.

[Burası] çıkış **[kapısıdır]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem "belirtisiz isim tamlaması 'tamlanan isim' "

"Bir binadan nerden çıkılacağını bildiren bilgi ifadesi."

Dikkat! Sürücü adayı.

Dikkat **[et] [bu taşıtın içinde]** sürücü adayı **[var]**

E.M.G.Y.: 1.yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' " 2. yer tamlayıcısı 3. yüklem

"Sürücü adaylarının kullandığı taşıtlarda o taşıtı süren kişinin acemi olduğunu diğer taşıtlara bildirmek ve bu amaçla onların dikkatli olmalarını sağlamak için yazılan uyarı ifadesi."

Dikkat! Köpek.

Dikkat **[et] [burada]** köpek **[var]**

E.M.G.Y.: 1. yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' " 2. yer tamlayıcısı 3. yüklem

"Köpek bulunan bir yere gelenleri uyarmak için yazılmış uyarı ifadesi."

Dikkat! Ölüm tehlikesi.

Dikkat **[et] [burada]** ölüm tehlikesi **[var]**

E.M.G.Y.: 1.yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' " 2. yer tamlayıcısı 3. yüklem

" Can güvenliğinin olmadığı yerlerde oraya gelen kişileri uyarmak için yazılan uyarı ifadesi."

Giriş

[Burası] giriş **[kapısıdır]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem "belirtisiz isim tamlaması 'tamlanan isim' "

"Bir binaya nereden girileceğini bildiren bilgi ifadesi."

Kırmızıda dur, sarıda bekle, yeşilde geç!

Kırmızı **[ışıkta]** dur, sarı **[ışıkta]** bekle, yeşil **[ışıkta]** geç.

E.M.G.Y.:1. yer tamlayıcısı "sıfat tamlaması 'tamlanan isim' " 2. yer tamlayıcısı "sıfat tamlaması 'tamlanan isim' "3. yer tamlayıcısı "sıfat tamlaması 'tamlanan isim' "

“ Yayalara ve taşıtlara trafik lambasının ışıklarında nasıl davranmaları gerektiğini bildiren bilgi sözü.”

Patlayıcı madde!

[Burada] patlayıcı madde **[var]**

“ Patlayıcı maddenin olduğu yerlerde oraya gelenlerin ateşle yaklaşmamaları için yazılmış uyarı ifadesi.”

Sigara öldürür.

Sigara **[içmek]** öldürür.

E.M.G.Y.: özne “isim-fiil”

“Sigara içmenin sağlığa zararlı olduğunu anlatan bir uyarı sözü.”

Tehlikeli madde!

[Burada] tehlikeli madde **[var]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

“Tehlikeli ya da patlayıcı madde bulunan araçların üzerine yazılan uyarı ifadesi.”

Yavaş!

[Bu yolda] yavaş **[ol]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

“Yollarda taşıtların yavaş hareket etmeleri gereken yerlerde onları uyarmak için kullanılan uyarı yazısı.”

Yol çalışması.

[Burada] yol çalışması **[yapılmaktadır]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

“ Yol çalışması yapılan bir yerde yayları ya da taşıtları olası tehlikelerden korumak amacıyla yazılmış uyarı ifadesi.”

18. İLAN VE REKLAMLARDA EKSİLTİ

Buradaki eksiltinin iki sebebi vardır: *1. Dikkat çekme. 2. Vurgu yapma.*

% 50 indirim!

[Burada] [satışlarda] %50 indirim **[var]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı 3. yüklem

"Bir yerdeki satışların yarı fiyatına olduğunu bildiren reklam ifadesi."

Peşin fiyatına ……. taksitle.

[Bu malı] peşin fiyatına ……..taksitle **[satıyoruz]**

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. yüklem

"Bir malın taksitle peşin fiyatının aynısına satılmakta olduğunu bildiren reklam ifadesi."

Satılık!

[Bu araba / Bu dükkan / Bu ev …] satılık **[+tır]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem "bildirme eki"

"Satılık olan bir nesne ya da yapının üzerine yazılan ilan."

…….. tüm sinemalarda.

…….. [adlı film] tüm sinemalarda **[gösterime girdi]**

E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem

"Bir filmin gösterime girdiğini ifade eden ilan."

19. SLOGANLARDA EKSİLTİ

Slogan atma eyleminin temelinde herhangi bir konuya "*dikkat çekme* " amacı vardır. Dikkat ise ancak kısa cümlelerle çekilebileceğine göre bu türden ifadeler çoğunlukla eksiltili bir yapı ile karşımıza çıkmaktadır.

… istifa!

… istifa **[etsin]**

E.M.G.Y.: yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

"Bulunduğu makamdan istifa etmesi istenen bir kişiye karşı atılan slogan."

Eğitim şart!

[İnsan hayatında] eğitim şart**[+tır]**

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem "bildirme eki"

"İnsan hayatında eğitimin çok gerekli olduğunu ifade eden bir söz."

Haydi kızlar okula!

Haydi kızlar okula **[gidin]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Bütün kızlar okulda eğitim ve öğrenim görsün."

Her şey vatan için!

Her şey vatan için**[dir]**

E.M.G.Y. : bildirme eki

"Her şeyi vatanımızın güvenliği ve geleceği için yapıyoruz."

Oylar …'e!

Oylar …'e **[verilsin]**

E.M.G.Y.: yüklem

"Kendisine seçimlerde oy verilmesi istenen parti ya da kişiler tarafından atılan slogan."

Ölmek var, dönmek yok!

[Bu uğurda / Bu yolda] ölmek var, **[bu uğurdan / bu yoldan]** dönmek yok.

E.M.G.Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı

" 'Neye mal olursa olsun bu iş yapılacak, yapılmasından kaçınılmayacak' anlamında kullanılan bir söz."

Vatan sana canım feda!

Vatan sana canım feda **[olsun]**

E.M.G.Y.: yüklem "birleşik fiil 'yardımcı fiil' "

" Vatanıma canım feda olsun, vatanım uğrunda ölürüm."

Savaşa hayır!

Savaşa hayır **[diyoruz]**

"Savaşmayı doğru bulmuyoruz ve istemiyoruz."

E.M.G.Y.: yüklem

Sigaraya hayır!

Sigaraya hayır **[diyoruz]**

“ Sigara içmeyi ve sigaranın içilmesini istemiyoruz.”

E.M.G.Y.: yüklem

Ya devlet başa ya kuzgun leşe!

Ya devlet başa **[konmalı],** ya kuzgun leşe **[konmalı].**

E.M.G.Y.: 1. yüklem 2. yüklem

“Sonunda büyük bir başarıya ulaşmak için yok olma tehlikesi bile göze alınır.”

Ya istiklal ya ölüm!

Ya istiklal**[i] [kazanacağız]** ya ölüm**[e] [gideceğiz]**

E.M.G.Y. : 1. belirtme hâli eki 2. yüklem 3. belirtme hâli eki 4. yüklem

“ Kurtuluş savaşı döneminde Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinde kullandığı slogan.”

Ya sev ya terk et!

Ya **[burayı]** sev ya **[burayı]** terk et.

E.M.G.Y.: 1. belirtili nesne 2. belirtili nesne

“Bir yeri ya da bir kişiyi sevmeyip ona kötülük yapma şansının olmadığını anlatan bir slogan.”

20. EMİR İFADELERİNDE EKSİLTİ

Emir ifadelerindeki eksiltinin sebebi, söylenileni dinleyene en hızlı şekilde anlatma zorunluluğudur. *Lewandowski eksiltiyi bu yönüyle “pratik bir söyleme biçimi” olarak tanımlamıştır.* [14]

Dışarı!

Dışarı **[çık / çıkın]**

E.M.G.Y.: yüklem

“İçeride bulunan kimse ya da kimselere içeri girilmesi doğrultusunda verilen emir.”

Herkes buraya!

---

[14] Tayyibe Uç; a.g.m. , s.259.

Herkes buraya **[gelsin / toplansın]**

E.M.G.Y.: yüklem

“ Bir insan topluluğuna gösterilen yere gelmeleri ya da gösterilen yerde toplanmaları için verilen emir.”

İçeri!

İçeri **[gir / girin]**

E.M.G.Y.: yüklem

“Dışarıda bulunan kimse ya da kimselere içeri girilmesi doğrultusunda verilen emir sözü.”

21. ADLARDA EKSİLTİ

21. 1. İNSAN ADLARINDA EKSİLTİ

İnsan isimlerinde meydana gelen eksilti iki türlü karşımıza çıkmaktadır:

1. Sıradan insanların isimlerinde meydana gelen eksilti.
2. Ünlü kişilerin isimlerinde meydana gelen eksilti.

1. Sıradan insanların isimlerinde meydana gelen eksiltide dikkati çeken en önemli özellik eksiltinin beraberinde birtakım eklentileri de getirmesidir. Bu eğilim genellikle ilk heceden sonrasını eksiltiye uğratma ve ardından ‘o’ ya da ‘ş’ seslerini ekleme şeklinde kendini göstermektedir. Burada eksiltiden amaç, uzun isimleri kısaltarak en az çabayı harcama isteği güçlü olmak ile birlikte seslenilen kişiye duyulan sevgiyi de göstermektir. Yani eksiltiden sonra yapılan eklentiler ifadeye ‘sevgi’ anlamı katmaktadır. Birkaç örnekte sadece eksilti yapıldığı, eklenti yapılmadığı gözlenmektedir: Hatçe, Mali.

Apo.

[Abdullah]

Bilo.

Bil**[al]**

Fadik.
Fa**[dime]**

Hatce.
Hat**[i]**ce.

İbo.
İb**[rahim]**

Mali.
M**[ehmet]** Ali.

Memo.
Me**[h]**m**[et]**

Mıstık.
M**[ustafa]**

Sülo.
Sü**[leyman]**

Zeliş.
Zeli**[ha]**

Zelo.
Zel**[iha]**

2. Tanınmış, ünlü kişilerin isimlerinde meydana gelen eksilti ise kişilerin ya isimlerinin ya da soy isimlerinin eksiltiye uğraması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada kişilerin tanınmışlıkları anlamayı aksatmamaktadır.

Âkif.
[Mehmet] Âkif **[Ersoy]**

Atatürk.
[Mustafa Kemal] Atatürk

Faruk Nafiz.
Faruk Nafiz **[Çamlıbel]**

Mevlana.
Mevlana **[Celaleddin-i Rumi]**

Mustafa Kemal.
Mustafa Kemal **[Atatürk]**

Orhan Veli.
Orhan Veli **[Kanık]**

Pir Sultan.
Pir Sultan **[Abdal]**

Sezen.
Sezen **[Aksu]**

Tanpınar.
[Ahmet Hamdi] Tanpınar

Yahya Kemal.
Yahya Kemal **[Beyatlı]**

Yunus.
Yunus **[Emre]**

21.2. KURUM ADLARINDA EKSİLTİ

Kısaltmaların sayısı oldukça çok olduğu için burada sadece birkaç örnek verdik. Çünkü kısaltmalar da eksiltidir; kısaltmadan amaç daha az çaba harcamaktır. Bu bakımdan eksilti ile kısaltma aynı şeydir. Kısaltmada birkaç sözcükten oluşan bir isimin baş harfleri seçilerek adeta yeni bir kelime oluşturulur ve gerek yazı dilinde gerekse konuşma dilinde oluşan bu kısaltılmış kelime kullanılır; çok gerek görülmedikçe de uzun şekli kullanımda tercih edilmez: **ODTÜ [O**rtadoğu **T**eknik **Ü**niversitesi**]**, **TÜRK**

EĞİTİMSEN [Türk **E**ğitim **S**endikası**], TEK [T**ürkiye **E**lektrik **K**urumu**], TÜSİAD [T**ürkiye **S**anayi ve **İ**ş **A**damları **D**erneği**]** vb.

Daire.

[…] Daire**[si]:** *Tapu Dairesi.*

Fakülte.

[…] Fakülte**[si]:** *Tıp Fakültesi*

Meclis.

[Türkiye Büyük Millet] Meclis**[i]**

Vakıf.

[…] Vakf**[ı]:** *Türk Eğitim Vakfı*

21.3. EŞYA ADLARINDA EKSİLTİ

Eşya adlarındaki eksilti aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi isim ve sıfat tamlamalarında gerçekleşmektedir. Tayyibe Uç bu konuda şu tespitlerde bulunur: *"Eksiltinin en yoğun olarak görüldüğü ögelerden biri tamlama ve birleşik sözcüklerdir. Dilbilim kaynaklarına göre bu durum başka diller için de geçerlidir. Örneğin İngilizcedeki hobby, hobby horse (oyuncak tahta at)un düşüme uğramış biçimidir. Fransızcadaki pommes frites (patates kızartması) zamanla frites, ville capitale de capitale (başkent) olmuştur. İki ya da üç sözcükten kurulmuş olan bu anlatımlar zamanla tek sözcüğe inmiş, ama gerçek bir ad değeri kazanmışlardır. Bir özel ad ve bir tür adından oluşan bu türden tamlamalarda genellikle ikinci öge düşüme uğramakta ve birinci öge dilde yaygınlık kazanmaktadır."*[15]

Cep.

Cep **[telefonu]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

"Kişinin yanında taşıyabildiği, kablosuz telefon."

Düdüklü.

---

[15] Tayyibe Uç; a.g.m. , s.260.

Düdüklü **[tencere]**

E.M.G.Y.: sıfat tamlaması "tamlanan isim"

"Buhar basıncından yararlanarak yemeği çabuk ve sağlıklı olarak pişiren bir tür metal tencere."

21.4. YEMEK ADLARINDA EKSİLTİ

Örneklerde de görüldüğü gibi yemek adlarında eksilti, genellikle belirtisiz isim tamlaması şeklindekilerde gerçekleşmektedir. **(bk. Eşya Adlarında Meydana Gelen Eksilti)**

Adana.

Adana **[kebabı]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

Ciğer tava.

Ciğer tava**[sı]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim '3.T.Ş. iyelik eki' "

Döner.

Döner **[kebabı]**

E.M.G.Y.: sıfat tamlaması "tamlanan isim"

"Bir eksene geçirilmiş etlerin döndürülerek pişirilmesiyle yapılan kebap, döner kebap."

Hamsi tava.

Hamsi tava**[sı]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim '3.T.Ş. iyelik eki' "

"Tavada pişirilen hamsi yemeği."

Kuru.

Kuru **[fasülye]**

E.M.G.Y.: sıfat tamlaması "tamlanan isim"

"1. Fasülye bitkisinin beyaz tohumu. 2. Fasülye tohumundan yapılan etli veya etsiz salçalı, sulu yemek. 3. Yeşil kabuklarından ayıklanıp kurutulmuş fasülye."

Şiş.

Şiş **[kebabı]**

E.M.G.Y.: belirtisiz isim tamlaması "tamlanan isim"

"Şişe geçirilerek veya şişte pişirilmiş olan et."

21.5. YER ADLARINDA EKSİLTİ

Afyon

Afyon**[karahisar]**

"Akdeniz Bölgesi'nde bir şehir."

Antep

[Gazi]Antep

"Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bir şehir."

Mapus.

Ma**[h]**pus**[hane]**

E.M.G.Y.: birleşik isim "1.birinci isimde 'h'ünsüzü" 2. ikinci isim.

"bk. hapishane" (→ alıntı kelimeler)

Maraş

[Kahraman]Maraş

"Akdeniz Bölgesi'nde bir şehir."

Ocak.

1) [Çay] ocak**[ı]**

E.M.G.Y.: 1. belirtisiz isim tamlaması "tamlayan isim + tamlanan isim '3.T.Ş. iyelik eki' "

"Çay, kahve vb. içeceklerin hazırlandığı ve içildiği yer, çay ocağı, çayhane."

2) [Sağlık] ocak**[ı]**

E.M.G.Y.: 1. belirtisiz isim tamlaması "tamlayan isim + tamlanan isim '3.T.Ş. iyelik eki' "

“Mahalle, köy, kasaba vb. idari birimlerde vatandaşın sağlık sorunlarının giderildiği, tedavilerinin yapıldığı devlet kuruluşu, sağlıkevi, dispanser. ”

3) [Türk] ocak**[ı]**

E.M.G.Y.: 1. belirtisiz isim tamlaması “tamlayan isim+tamlanan isim ‘3.T.Ş. iyelik eki’”

“25 Mart 1912’de İstanbul’da 190 Tıbbiyeli Türk öğrenci tarafından siyasetten uzak kalma şiarıyla millilik düşüncesi etrafında kurulmuş günümüzde de varlığını sürdüren, Türk kültürü ve Türklüğe hizmet eden insanların oluşturduğu dernek. ‘’

4) [Ülkü] ocak**[ı]**

E.M.G.Y.: 1. belirtisiz isim tamlaması “tamlayan isim+tamlanan isim ‘3.T.Ş. iyelik eki’”

“Ülkücülerin kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer.”

Urfa

[Şanlı]urfa

“Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir şehir.”

21.6. BİRLEŞİK ADLARDA EKSİLTİ

Cumartesi.

Cuma**[e]**rtesi

“Haftanın yedinci günü, Cuma ile Pazar arasındaki gün.”

İlk

İlk**[okul]**

“Zorunlu öğrenim çağındaki kız ve erkek çocuklarının temel eğitim ve öğretimini sağlamak için devletçe açılan veya açılmasına izin verilen beş yıllık okul.” “

Kahvaltı.

Kahv**[e]**altı.

“1. Genellikle sabahları yenilen hafif yemek. 2. Bu biçimde düzenlenmiş yemek.”

Kanka.

Kanka**[rdeşi]**
"Birbirlerinin kanını emerek ya da yalayarak ant içmek yoluyla kardeş olanlardan her biri, ant kardeşi."

Orta
Orta**[okul]**
"Öğrencileri genel eğitim yoluyla b,ir yandan hayata, bir yandan da liseye hazırlayan, genellikle üç yıllık ortaöğretim okulu."

Pazartesi.
Pazar**[er]**tesi
"Haftanın ilk günü, Pazar ile Salı arasındaki gün."

Sivri
Sivri**[sinek]**
*"**zool.** Çift kanatlılardan, insan ve memeli hayvanların kanıyla beslenen, birçok türü bulunan ve bir türü sıtma mikrobu aşılayan, sulak, bataklık yerlerde çok üreyen ve bulaşıcı hastalıkları yayan uçucu böcek. "*

22. EDEBÎ TÜRLERDE EKSİLTİ

Edebî türlerde meydana gelen eksiltinin sebebi hiç şüphesiz konuşma dilinde meydana gelen eksiltiden farklıdır. Bu konuda Mehmet Aydın şunları söyler: *"Eksiltili ögeler açısından edebî ve edebî olmayan metinler arasında farklar bulunduğu ileri sürülebilir. Çünkü her edebî metnin yazar ve şâiri eserinde birtakım anlam boşlukları bırakır ve bu boşlukların okur tarafından doldurulmasını, okurun söylenenlerden yola çıkarak söylenmeyeni de bulup çıkarmasını bekler. Ayrıca bizim eski belagat kitaplarımızda tenâfür ve kesret-i tekrar (tekrar çokluğu) birer anlatım kusuru olarak ele alınır. Tenâfür ve kesret-i tekrardan kaçınmanın yollarından biri değiştirim, biri gönderim (gösterim), diğeri de biçimde o kelimeyi hiç kullanmamak, yani eksiltmektir. Edebî metinlereki eksiltilerin ister şiir, isterse de hikâye ve roman olsun niyetli bir nitelik taşıdıkları söylenebilir. Bunun aksine edebî olmayan metinlerdeki eksiltiler istek dışı, başka bir ifadeyle tabiî bir nitelik taşır."*

Mehmet Aydın'ın "*niyetli bir nitelik*" tabiri edebî metinlerde meydana gelen eksiltinin sebebini tanımlaması açısından dikkat çekicidir. Yani edebi metin sahibi, metnindeki eksiltiyi en az çaba harcamak yahut konuşma dilinde kullanılagelmiş kalıplaşmış eksiltili ifadeleri rastgele kullanmak için yapmaz; onun amacı eksilti ile anlatımda etki sağlamak ve anlatıma çekicilik kazandırarak metnini okunur kılmaktır.

22.1. BİLMECELERDE EKSİLTİ

Bilmecelerin anlatımı etkili kılmak ve sorulan nesneye vurgu yapmak amacıyla genellikle kafiye ile oluşturulduklarını görüyoruz. Dolayısıyla buradaki eksiltinin sebebi kelimeyi kafiyeye uydurmaktır. Dörtlük şeklinde meydana getirilen bilmecelerdeki eksiltide de kafiye ile birlikte şiirin ölçüsü de etkilidir.

Alçacık boylu, kadife donlu
[O] alçacık boylu**[dur],** kadife donlu **[dur]**
E.M.G.Y. :1. özne 2 .yüklem "bildirme eki"
"Patlıcan"

Allah yapar yapısını
Demir açar kapısını
Allah yapar **[onun]** yapısını
Demir açar **[onun]** kapısını
E.M.G.Y.: isim tamlaması "belirtili isim tamlaması 'tamlayan' "
"Karpuz"

Bir kuşum var kahverengi
Kahvelerde eder cengi
Bir kuşum var **[kuşumun rengi]** kahverengi**[dir]**
[Kuşum] kahvelerde eder cengi
E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem "bildirme eki" 3. özne
"Pire"

Çarşıdan aldım bir tane
Eve geldim bin tane.

Çarşıdan aldım bir tane **[idi]**
Eve geldim bin tane**[oldu]**
E.M.G.Y. : yüklem
"Nar"

Şu derenin o yüzü, bu yüzü
İçinde keklik izi
Şu derenin o yüzü, bu yüzü
İçinde keklik izi **[var]**
E.M.G.Y.: yüklem
"Kitap"

Yedi delikli tokmak
Bunu bilmeyen ahmak
[O] yedi delikli tokmak**[tır]**
Bunu bilmeyen ahmak**[tır]**
E.M.G.Y.: 1. özne 2. yüklem "bildirme eki"
"Kafa"

22.2. ŞİİRDE EKSİLTİ

Şiirde eksiltinin sebebini şiirin türlerine göre açıklayabiliriz. Başka bir deyişle şiirde eksiltinin sebebini şiirin türü tayin etmektedir. Kafiye ve hece ölçüsü ya da aruz ölçüsünü esas alan halk şiiri ve divan şiiri örneklerinde eksiltinin sebebi ya dizeyi kafiyeye yahut da ölçüye uydurmaktır. Ancak serbest tarzda yazılmış yani kafiye ve ölçü kaygısı taşımayan şiirlerdeki eksiltinin sebebi anlatımı etkili kılmak ve ifadeye çekicilik kazandırmaktır. Ancak belli bir ölçü ve kafiye sistemiyle yazılmış şiirlerdeki bütün eksiltilerin sebebini sadece kafiye ve ölçüye bağlayıp sınırlandırmak da doğru bir yaklaşım değildir. Bunlar da eksilti anlatımda etki sağlamak ve anlatıma çekicilik kazandırmak, vurgu yapmak, müstehcen ifadelerden kaçınmak gibi sebeplerden de kaynaklanabilir.

Yine akşam, yine gurbet, yine başımda efkâr
Ve içimde şarkılı sesin
Gözlerimde çizgi çizgi duraklar
Duraklarda hayal meyal sen misin?

(Yavuz Bülent Bakiler)

Yine akşam **[oldu],** yine gurbet**[teyim],** yine başımda efkâr **[var]**
Ve içimde şarkılı sesin **[var]**
Gözlerimde çizgi çizgi duraklar **[var]**
Duraklarda**[ki]** hayal meyal sen misin?

Yavuz Bülent Bakiler'in bu şiiri serbest tarzda yazılmıştır ve metindeki eksiltilerin sebebi anlatımı etkili kılmak ve ifadeye çekicilik kazandırmaktır.

Dediler ki ıssız kalan türbende,
Vahşi güller açmış görmeye geldim.
O cennet bağının hâkine ben de,
Hasretle yüzümü sürmeye geldim.

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

Dediler ki ıssız kalan türbende,
Vahşi güller açmış **[o gülleri]** görmeye geldim.
O cennet bağının hâkine ben de,
Hasretle yüzümü sürmeye geldim.

Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın bu şiiri 11'li hece ölçüsü ve kafiye ile yazılmıştır. Burada meydana gelen eksiltinin sebebi dizeyi ölçüye uydurmaktır.

Sen ne câmın mestisin, âyâ kimin hayranısın?
Kendin aldırdın, gönül noldun ne hâl olmuş sana?

(Nedim)

Sen ne câmın mestisin, âyâ kimin hayranısın?
Kendin aldırdın, gönül n**[e]** oldun ne hâl olmuş sana?

Nedim bu şiirini aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazmıştır ve buradaki eksiltinin sebebi de açık olan "ne" hecesindeki "e" ünlüsünü düşürüp diğer kelimenin ilk hecesiyle birleştirerek heceyi kapalı hâle getirmektir.

22.3. TÜRKÜLERDE EKSİLTİ

Eşeği saldım çayıra,
Otlaya karnın doyura,
Gördüğü düşü hayıra,
Yoranın da avradını…
Eşeği saldım çayıra,
Otlaya karnın**[ı]** doyura,
Gördüğü düşü hayıra,
Yoranın da avradını **[…]**
E.M.G. S. : 1. dizeyi hece ölçüsüne uydurmak 2. müstehcen ifadeden kaçınma

Bu türkü 8'li hece ölçüsüne göre yazılmıştır ve *"karnın"* kelimesindeki eksiltinin sebebi dizeyi ölçüye uydurmaktır. Ancak son dizedeki eksiltinin sebebi ölçü ya da kafiye değil müstehcen ifadeyi dile getirmekten kaçınmaktır.

Çanakkale içinde aynalı çarşı
Ana ben gidiyom düşmana karşı
Çanakkale içinde aynalı çarşı **[var]**
Ana ben gidiyo**[ru]**m düşmana karşı
E.M.G. S. : az çaba harcama ve anlatımda etki sağlama

Bu türküde *"gidiyom"* ifadesindeki eksiltinin sebebi en az çaba harcama ilkesiyle açıklanabilir. Bu bakımdan Anadolu ağızlarının İstanbul Türkçesinden farklı olmasının sebeplerinden birisi de en az çaba harcama ilkesi gereğince yapılan eksiltiler olarak düşünülebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. *"Düşüm, düşüklü anlatımlar, eksilti, eksiltili anlatım, kısaltma, kesik sözcük, kesik tümce"* gibi terimlerle karşılanan ve Batı dillerinde genellikle *elleipsis* şeklinde geçen eksilti, fiziksel ve psikolojik acı, yinelemelerden kaçınmak, acil durum gibi en az çaba harcama isteğini tetikleyen sebeplerin yanı sıra dikkat çekmek, dikkati dağıtmamak, vurgulamak, müstehcen ifadelerden kaçınmak, dile getirilmekte zorlanılan bir duygunun bir kısmını ifade edip gerisini muhataba bırakmak, ifadeyi etkili ve kalıcı hâle getirmek için kafiye yapmak, şiirde dizeyi ölçüye uydurmak gibi çeşitli sebeplerden dolayı cümlede, cümlenin ögelerinde, kelime gruplarında, kelimelerde ve eklerde birtakım unsurların düşürülmesine dayanan bir dil olayıdır

2. *Kalıplaşmış eksilti*, özellikle konuşma dilinde sıkça kullandığımız kalıplaşmış ifadelerdeki eksiltidir. Elimizdeki malzemelerden hareketle kalıplaşma ve eksiltinin birbirini destekleyen iki dil olayı olduğunu söyleyebiliriz: Bazen eksilti kalıplaşmadan kaynaklanmaktayken kalıplaşma da eksiltili ifadenin kolay anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

3. Eksilti sadece cümle ve cümlenin çeşitli ögelerinde meydana gelen bir dil olayı değildir. Aynı zamanda kelime gruplarında, kelimelerde, eklerde ve seslerde de meydana gelmektedir.

4. Eksiltinin meydana gelme sebebi sadece en az çaba harcama kanunu değildir.Eksilti başta en az çaba harcama kanunu gelmek üzere vurgu yapma, dikkat çekme, dikkati dağıtmama, müstehcen ifadeden kaçınma, kafiye yaparak ifadeyi etkili kılma, dile getirilmekte zorlanılan bir duygu ya da düşüncenin bir kısmını ifade edip gerisini muhataba bırakma gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Konuşma dilindeki eksilti ile edebî türlerdeki eksiltinin arasında meydana geliş sebepleri açısından fark vardır. Edebî türlerdeki eksilti, dizeyi kafiye ya da ölçüye uydurmaktır. Serbest yazılmış şiirlerde ise ifadeye çekicilik kazandırıp anlatımı etkili kılmaktır. Edebî türlerdeki eksiltinin sebepleri genellikle bu saydıklarımız olmakla birlikte buradaki eksiltiyi sadece bu

sebeplerle sınırlandırmak da doğru değildir. Edebî türlerdeki eksilti bazen de konuşma dilinde meydana gelen eksilti için sıraladığımız sebeplerden de kaynaklanabilmektedir.

5. Özellikle günlük konuşma dilinde kendine oldukça geniş bir kullanım alanı bulmuş olan kalıplaşmış eksiltili ifadeler, ifadelerin *kalıplaşma ve kullanım sıklığı* özellikleri nedeniyle kişiler arası iletişimde herhangi bir güçlük çıkarmamaktadır. Güçlük ancak o dili yeni öğrenmiş ya da öğrenmekte olan kişiler için söz konusudur ki bu durum da öğrenme sürecinde olan bu kişilerin dilin inceliklerine henüz tam anlamıyla vâkıf olamayışlarından kaynaklanmaktadır.

6. Eksilti konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus eksilti ile eksik anlatımın birbirine karıştırılmamasıdır. Eksiltide bilinçli bir eksiltme, eksik anlatımda ise çeşitli sebeplerden kaynaklanan bilinç dışı eksiltmeler vardır. Eksiltili anlatım bir şekilde muhatap tarafından tamamlanabilmekte, eksik anlatım ise tamamlanılmakta zorlanılmaktadır.

7. Çalışmamızı yaparken konuyla ilgili fark ettiğimiz önemli bir nokta da şudur: Günümüz Türkoloji çalışmalarında ya da ilk ve orta öğretim müfredatlarında Türkçeyle ilgili ortaya çıkan sorunlar ya da çelişkili ifadelerin bir kısmı eksilti ile açıklanıp bir çözüme kavuşturulabilmektedir. Başka bir ifadeyle öğrenci eksiltiyi bilince bazı konuları daha iyi kavrayabilmektedir. Örneğin iyelik gruplarında genellikle ilgi eki almış olan kişi zamiri eksiltiye uğramakta, geriye iyelik eki almış olan isim kısmı kalmaktadır. “Kitabım” bir iyelik grubudur ve “benim” kısmı eksilmiştir. Öğrenci tek kelimeden oluşan bu örneğe eksiltiyi bilmediği için iyelik grubu diyememektedir. Yine aynı şekilde ilköğretim ve orta öğretim müfredatlarında ek-eylem olarak geçen, isimleri yüklem yapan ve basit zamanlı fiilleri birleşik zamanlı yapan ekler çoğunlukla eksiltiye uğramakta, öğrenci eksiltiyi bilmediği için buradaki eki teşhis edememektedir. “Bozacının şahidi şıracı” örneğinde “şıracı” yüklemdir ve “-dır” ek-eylemi eksilmiştir. Öğrenci burada yüklemi bulmakta zorlanmaktadır. Yine takısız isim tamlamasının olup olmadığı konusundaki tartışmalarda eksilti göz önünde bulundurulursa meseleye farklı bir bakış açısı getirileceğini sanıyorum. Örneğin “Türk budun” şeklindeki tamlamada budun kelimesine 3.T.Ş. iyelik ekinin getirilmemesi eksilti ile açıklanabilir. Sonuç olarak eksilti denilen dil olayı derinlemesine incelendiği ve Türkoloji çalışmalarında kendine geniş bir alan bulduğu zaman yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi Türkçenin bazı problemli konuları bir çözüme kavuşacak ve Türk dilinin farklı boyutları ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akbaş S. Burhanettin; Bünyan ve Yöresi Halk Edebiyatı, Folklor ve Etnografyası, Bizim Gençlik Yay. , Kayseri 1994.
2. Aksoy Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Atasözleri Sözlüğü Cilt: I, TDK, Ankara 1984.
3. Aksoy Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- Deyimler Sözlüğü Cilt: II, TDK, Ankara 1984.
4. Aydın Mehmet; "Türkçede Eksiltili Anlatımlar ve Metin İlişkisi", 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, TDK, Ankara 1996, s.143–146.
5. Banguoğlu Tahsin; Türkçenin Grameri, Baha Matbaası, İstanbul, 1974.
6. Boratav Pertev Naili; 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Koç Yayınları, İstanbul 2000.
7. Delice Halil İbrahim; Türkçe Söz Dizimi, Kitabevi Yay. , İstanbul 2003.
8. Dizdaroğlu Hikmet; Tümcebilgisi, TDK, Ankara 1976.
9. Elçin Şükrü; Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
10. Emir Sabahat; Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü, Emir Yay. , İstanbul1974.
11. Hatipoğlu Vecihe; Türkçenin Sözdizimi, DTCF Yay. , Ankara 1982.
12. Külebi Oya; "Türkçede Eksilti Tümceleri", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c.7, S.1–2, Ankara 1990, s.117–137.
13. Özdemir Emin; Açıklamalı Örnekli Deyimler Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul1981.
14. Özmen Mehmet; "Bir Eksiltili Cümle Tipi Üzerine", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, No:3, s.71–82.
15. Şimşek Rasim; Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Trabzon 1987.
16. Uç Tayyibe; "Düşüm (Elleipsis) Olayı ve Türkçedeki Kimi Örnekler" Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK, Ankara 1978, s.259–272.
17. Ulaş A.Halim; Cümle ve Metin Bilgisi, Aktif Yay. , İstanbul 2001.

18. Üstünova Kerime, Eksilti ya da Sıfır Tekrar, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bursa 1999, s.93–105
19. Yurtbaşı Metin; Sınıflandırılmış Türk Atasözleri, Özdemir Yayıncılık, İstanbul 1996.

.

ÖZGEÇMİŞ

06.02.1982 tarihinde Nevşehir'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri'de tamamladı. 2001 yılında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi. 2005 yılında aynı bölümden mezun oldu. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dal'ında Tezli Yüksek Lisans'a başladı.

Umay ÇAKIR